بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: د تجارت حقوق

څانګه: اداره او منجمنټ، بانکداري او د تجارت اقتصاد

راټولونکی: عبدالحی ناصري

ژباړن: محمد اشرف وحدت

د څار کمېټه:

- محمد آصف ننګ د تخنیکي او مسلکي زده کړو معین
- دیپلوم انجنیر عبدالله کوزايي د تعلیمي نصاب رییس
- محمد اشرف وحدت په تعلیمي نصاب کې د معینیت د مقام سلاکار

د علمي تصحیح کمېټه:

- عبدالجمیل ممتاز
- نورالله حقمل

د ګرافیک او ډیزاین څانګې مسئول: محمد جان علیرضایي

ګرافیک او ډیزاین: عبدالله شاهي

چاپ کال: ۱۳۹۲ لمریز کال

تیراژ: ۹۰۰۰ توکه

چاپ ځل: لومړی

وېب پاڼه: www.dmtvet.gov.af

برېښنالیک: info@dmtvet.gov.af

کد ISBN: ۹۷۸-۹۹۳۶-۳۰-۰۸۳-۵

Ketabton.com

د چاپ حق د تخنیکي او مسلکي زده کړو له معینیت سره خوندي دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې — هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو
ور سره عرب، ګوجر دي — پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي — هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي — لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به — لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر — وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې وزارت پیغام

ګرانو زده کوونکو، محصلانو او درنو ښوونکو!

د یوې ټولنې وده او پرمختګ کاملاً د همغې ټولنې د پیاوړو کاري کادرونو، بشري قوې او ماهرو فکرونو په کار او زیار پورې تړلې دي. همدا بشري قوه او کاري متې دي چې د هیواد انکشافي اهدافو ته د رسېدو لارې چارې طې کوي او د یوه نېکمرغه، مرفه او ودان افغانستان راتلونکی تضمینوي.

انســان په خپل وار سره د الله تعالی له جانبه او هم د خپل انســاني فطرت له اړخه مؤظف او مکلف دی چې د ځمکې په عمران او د یوه ســوکاله ژوند د اســبابو او ایجاباتو د تکمیل لپاره خپل اغیزمن نقش، همدارنګه ملي او اسلامي رسالت ادا کړي.

لــه همدې ځایه ده چې د یوه ژوندي او فعال انســان نقـش، د خپل ژوند د چاپېریال او خپلې اړوندې ټولنې په اړه، تل مطلوب او په هېڅ حالت کې نه نفي کېږي او نه هم منقطع کېږي.

په ټول کې د پوهنې نظام او په خاصه توګه د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت مسوولیت او مکلفیت لري چې د اســلامي ارزښــتونو، احکامو او همدارز معقولو او مشروعو قوانینو ته په ژمنتیا سره، د افغانســتان په انکشاف کې فعاله، چابکه او موثره ونډه واخلي، ځکه دغه ســتر او ســپېڅلي هدف ته د رســېدو په خاطر د انساني ظرفیت وده، د حرفوي، مسلکي او تخنیکي کادرونو روزنه او پراختیا یو اړین مقصد دی. همدا په تخنیکي او مسلکي زده کړو مزین تنکي ځوانان کولی شي چې په خپلې حرفې او هنر سره په سیستماتیک ډول د هیواد انکشاف محقق او میسر کړي.

جوته ده چې په افغانستان کې د ژوند تګ لاره، دولتداري او ټولنیز نظام د اسلام له سپېڅلو احکامو څخه الهام اخیســتی؛ نو لازمه ده چې زموږ د ټولنې لپاره هر ډول پرمختګ او ترقي باید په علمي معیارونو داســې اســاس او بنا شي؛ چې زموږ د کارګر نســل مادي او معنوي ودې ته پکې لومړیتوب ورکړ شي. د حرفوي ظرفیت جوړونې تر څنګ د ځوانانو سالم تربیت او په سوچه اسلامي روحیې د هغوی پالنه نه یواځې پخپل ذات کې یوه اساسي وجیبه ده، بلکې دا پالنه کولی شي چې زموږ وطن پخپلو پښو ودروي، له ضعف څخه یې وژغوري او د نورو له سیاسي او اقتصادي احتیاج څخه یې آزاد کړي.

زموږ ګران زده کوونکي، محصلان، درانه اســتادان او مربیون باید په بشــپړه توګه پوه شي، چې د ودان او نېکمرغه افغانستان ارمان، یواځې او یواځې د دوی په پیاوړو متو، ویښ احساس او نه ستړي کېدونکي جد او جهد کې نغښتی او د همدغو مسلکي او تخنیکي زده کړو له امله کېدای شي په ډېرو برخو کې د افغانستان انکشافي اهداف تر لاسه شي.

د دې نصــاب له ټولو لیکوالانو، مولفینو، ژباړونکو، ســموونکو او تدقیق کوونکو څخه د امتنان تر څنګ، په دې بهیــر کــې د ټولو کورنیو او بهرنیو همکارانو له مؤثرې ونډې او مرســتو څخه د زړه له کومې مننه کوم. له درنو او پیــاوړو اســتادانو څخه رجامندانه هیله کوم چې د دې نصــاب په ګټور تدریس او فعاله تدریب سره دې د زړه په ټول خلوص، صمیمي هڅو او وجداني پیکار خپل ملي او اسلامي نقش ادا کړي.

د نېکمرغه، مرفه، پرمختللې او ویاړمن افغانستان په هیله

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

لــــړ لیـــــــک

څپرکي	سرلیکونه	مخ
لومړی	کلیات	۱
دویم	د تجارت د حقوقو تاریخي سیر	۹
درییم	د تجارت د حقوقو منابع	۱۵
څلورم	تجارتي معاملات	۲۳
پنځم	سوداګر (تاجر)	۳۵
شپږم	تجارتي قراردادونه	۵۵
اووم	سوداګریز اسناد	۶۹
اتم	دیوالي کېدل (افلاس)	۷۹
نهم	بانکوالي	۹۱
لسم	د سوداګریزو شخړو حل	۹۹
	سرچینې او اخځلیکونه	۱۰۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

د حقوقــو د علم د هــرې څانګې مطالعه علاوه پر دې چې د شــخص علمي وړتیا لوړوي، له اجتماعي، حقوقي، اقتصادي سیاسي او قضایي مسایلو په اړه یې د سالم درک او استنباط ځواک هم زیاتوي، او طبعاً له دې لارې حقوقي او اجتماعي ستونزې راکموي او حقوقو ته د اجتماعي عدالت د تأمینوونکو په سترګه ګوري.

حقوقــي قواعــدو د جرایمو او ارتباطاتو په زیاتېــدو سره پراختیا موندلې چې په نتیجه کې په مختلفو څانګو وېشــل شــوې ده چې یوه له دغو څانګو څخه د تجارت حقوق دي، دغه څانګه په مختلفو هېوادونو کې په بیلابیلو نومونو سره یادېږي.

تجــارت د هېوادونو په ســوکالۍ کې اســاسي ونډه لــري، له همدې امله د تجــارت حقوق د خصوصي حقوقو یوه له مهمو څانګو څخه ده، که د ماشینرۍ، ترانسپورټي، مخابراتي او نور معاصر اقتصــادي تحولات وڅېړل شي، نو لیدل کیږي چې د یادو شــویو اجتماعــي او اقتصادي عواملو په نتیجه کې تر پخوا زیات پراخ شــوي او وده کوي، دغه وده او انکشــاف غوښتنه کوي څو د بشری ټولنــې د مختلفو اقتصادي فعالیتونو د تنظیم لپاره یو لــړ قوانین او مقررات رامنځ ته شي، چې د تجارت حقوق همدغه دنده په غاړه لري.

نــن ورځ په زیاتره هیوادونو کې، مدني حقوقو د خصوصي حقوقو یوه برخه تشــکیل کړې ده چې د تجارت د حقوقو، بحري حقوقو او فضایي حقوقو په څیر نورې څانګې یې په مســتقل ډول تر خپلو خاصو مقرراتو لاندې عمل کوي.

د تجارت د حقوقو د اړونده مقرراتو په هکله پوهاوی د ادارې او حســابدارۍ د انستیتیوتونو د محلصینــو لپاره خــورا زیات اهمیت لري، ځکه د تجارت حقوق لکــه چې و به یې لولو د مدني حقوقو د یوې مستقلې څانګې په توګه د حقوقي اعمالو یوه معینه ساحه تظیموي، له بله پلوه د محاکمو او خاصو تجارتي قوانینو موجودیت د دې غوښتنه کوي، څو د دغو مقرراتو د ځانګړتیاوو په برخه کې په جلا توګه تحقیق وشي، تر څو په یوه مدني او تجارتي قضیه کې د تطبیق کېدونکي قانون په تعیین کې د اشــتباه له ارتکاب څه مخنیوی وشي او په دې توګه اجتماعي عدالت په ښــه توګه عملي شي.

د تجارت حقوق د خصوصي حقوقو له څانګو څخه ده، او د دغې څانګې خاصو اړتیاوو ته په کتنې سره دغه څانګه له مدني حقوقو څخه په مستقل ډول تجارتي اعمال تنظیموي.

دې ته مو باید پام وي چې له مدني حقوقو څخه د دغو حقوقو جلا والی نسبي دی نه مطلق، ځکه مدني حقوقو ته په پام سره د تجارت د حقوقو ساحه کوچنۍ ده او مدني حقوق د افرادو تر منځ ټولو خصوصي روابطو لکه پیر او پلور، رهن، کرایه، ودیعت، طلاق، واده، مهر، نفقه او داســې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ته شامل دي، په داسې حال کې چې د تجارت حقوق تر يوې خاصې ډلې اشخاصو (تاجران او تجارتي شرکتونه) او خاصو تجارتي معاملاتو پورې اړوند قواعد او دشاتير دي.

لکه چې مخکې يادونه وشوه د مدني حقوقو ساحه د تجارت د حقوقو ساحې ته په کتنې سره پراخــه ده، نــو له دې امله که چيرې د تجارت په حقوقو کــې د کومې موضوع وړاندوينه نه وي شــوې په دې صورت کې د موضوع د حل لپاره بايد مدني حقوقو ته مراجعه وشي او موضوع حل او فصل کړای شي.

په دغه کتاب کې لاندې مطالب شامل دی:

د تجارت د حقوقو تعريف، د تجارت د حقوقو منابع، د تجارت د حقوقو د مقرراتو د انکشاف تاريخــي بهير، تجارتي معاملات، تاجر، د تاجر حقوق او مکلفيتونه، تر ديواليتوب (ورشکســتګی) پورې اړوند مقررات، تجارتي اسناد، بانکداري، د تجارتي منازعاتو حل لارې او دېته ورته نور حقوقي موضوعات

په درناوی

عبدالحي ناصري

د کتاب ټوليزه موخه:

په تجارتي مسائلو کې د محصيلنو لازمې وړتياوې پيدا کول، د تجارتي او مدني چارو تفکيک او دغه راز د تجارت او نورو قوانينو د ارزښت، تطبيق او پيژندنې په برخه کې د هغوی وړتيا لوړول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

کليات

تولیزه موخه:

د تجارت د حقوقو په اړه معلومات، په حقوقي پوهه کې يې ځای او له مدني حقوقو څخه يې د نسبي استقلال دلايل.

د زده کړې موخې: د دغه فصل له لوستلو وروسته به محصلين و توانيږي چې:

- د تجارت د حقوقو په اړه عمومي پوهه حاصله کړي.
- په نورو علمي حوزو کې د حقوقو ځای وپيژني.
- په تجارتي معاملو کې د عمل د سرعت قاعده توضيح کړای شي.
- د تجارت په ساحه کې خاص اسناد بيان کړای شي.
- په تجارت کې د دولت په ونډه و پوهيږي.

تجـارت د هيوادونو په وده او اقتصاد کې لويه ونـډه لري، له همدې امله د تجارت حقوق د خصوصي حقوقو له مهمو څانګو څخه ګڼل کيږي، که اقتصادي تحولات او د ماشـين آلاتو توسـعه وڅېړل شي، نو ليدل کيږي، چې د دغو علتونو له کبله د خلکو اجتماعي روابط زيات شوي دي او له کبله يې، له انګلســتان، هالنډ، ايټاليا او ســويس پرته، د نړۍ په زيات شمېر هيوادونو کې مدني حقــوق د خصوصي حقوقو يوه برخه ګرځېدلې ده، چې د تجارت، بحري او فضايي حقوقو په څېر څانګې يې د خپلو مقرراتو تر سيوري لاندې په مستقله توګه عمل کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تجارت د حقوقو تعریف

تجــارت لــه اقتصادي پلوه هغو عملیاتــو ته ویل کېږي شي چې د ثروت تــر توزیع او د هغه ترکارولو او جریان پورې منحصر وي، خو د تجارت د حقوقو د علم دایره پراخه ده اوصنعت اړوند عملیات هم په بر کې نیسي او یوازې تر منقولو اموالو پورې اړونده چارې، هغه هم د یو شــمېر هیوادونو د قوانینو په موجب، ورڅخه مستثنی شوې دي.

د تجارت حقوق، د هغو قواعدو او اصولو ټولګه (مجموعه) ده چې د سوداګرو او سوداګریزو چــارو ترمنځ حقیقي روابط او معاملات تعریف او تنظیموي، خو دغه موضوع په کلي ډول نه ده حل شــوې چې آیا د تجارت حقوق، تر ســوداګر (تاجر) پورې مربوط دي او که تر تجارتي اعمالو پورې، په دې برخه کې دوه متفاوت سیستمونه موجود دي چې دا دي دلته یې لولو.

د آفاقي یا موضوعي سیستم په اساس د تجارت د حقوقو تعریف

د دغه سیســتم په اساس لومړی تجارتي معاملات توصیف شــوي او وروسته د تاجر او تجارتي شرکتونو اوصاف تعیین شوي دي، په بل عبارت په دغه سیستم کې تجارتي معاملات اساس او هدف دي او هر شخص چې دغه معاملات ترسره کوي، تاجر (سوداګر) ګڼل کیږي.

د دغه سیستم له مخې چې د فرانسې د تجارت له حقوقو څخه سرچینه اخلي، د تجارت حقوق تر تجارتي معاملاتو پورې له اړوندو قواعدو څخه عبارت دي، په دې معنی چې په دغه سیستم کې لومړی تجارتي معاملات د قانون په واسطه تعیین او تشخیص کیږي او وروسته بیا تاجر یا سوداګر، بنــاءً هر هغه څوک چې دغه اعمال ترسره کوي، تجارتي اعمال بلل کیږي او څرنګه چې شــخص د عمل تابع دی، نو تاجر بلل کیږي.

د انفسي یا شخصي سیستم په اساس د تجارت د حقوقو تعریف

په دغه سیستم کې د مخکني سیستم په خلاف لومړی تاجر تعریف شوی او تجارتي شخصیتونه یــې معین کړي دي او وروســته ټول هغه معاملات چې د هغــه د تجارتي چارو د پرمخ بیولو لپاره وي، چې په حقیقت کې تجارتي معاملات د اشــخاصو تابع دي. د دغه سیســتم په اســاس چې د آلمان د تجارت د حقوقو له سیســتم څخه سرچینه اخلي، د تجارت حقوق د تاجر له حقوقو څخه عبارت دي.

د افغانســتان د تجارت د حقوقو اســاس که څه هم چې له دواړو یادو شویو سیستمونو څخه متأثر دی، خو زیاتره د آفاقي سیستم ښکارندویي کوي، په لنډه توګه ویلی شو چې د تجارت حقوق هغو ځانګړو خصوصیاتو ته په پام سره چې لري یې، هم تر ځانګړو اعمالو یعنې تجارتي معاملاتو پورې او هم تر معینو اشــخاصو یعنې تاجر او تجــارتي شرکتونو پورې مربوط دي، خو څرنګه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه ننــۍ نړۍ کې دولتونه د افرادو، تولید او د ثــروت پر توزیع باندې لړ او ډېره څارنه او نظارت کوي، نو تجارتي اشخاص مؤظف دي چې د عمومي حقوقو له مقرراتو څخه هم متابعت وکړي.

د تجــارت حقــوق چې له پیل څخه د خصــوصي حقوقو برخه ګڼل کېدل، لــه نن ورځ یې له عمومي حقوقو سره دوامداره روابط حاصل کړي دي.

د یادونې وړ ده چې مدني حقوق د ټولو افرادو حقوقي روابطو ته شــامل دي، په داســې حال کې چې د تجارت حقوق له هغو خاصو قواعدو څخه عبارت دي چې د ســوداګرو او ســوداګریزو چارو لپاره په پام کې نیول شــوي دي، په هغو مواردو کې چې د تجارت حقوقو د کومې موضوع پــه اړه د صریحو قواعدو وړاندوینه نه وي کــړې، مدني حقوقو ته مراجعه کیږي، په عمومي ډول د تجــارت د حقوقو او مدني حقوقو تر منځ کلي تفاوت شــته چې پــه خپله د تجارت د حقوقو د استقلال او جلا والي ښکارندويي کوي.

د نورو علومو او حقوقو په منځ کې د تجارت د حقوقو ځای

د تجارت حقوق اساساً د خصوصي حقوقو له څانګو څخه دي او تر ډېره وخته د مدني حقوقو د یوې برخې په توګه پېژندل کېده، اقتصادي تحولات، د معاملاتي عمل سرعت او تجارتي فعالیتونه باعث شول څو دغه څانګه د خصوصي حقوقو د یوې مستقلې څانګې په توګه د تجارت د حقوق تر نامه لاندې را منځ ته شي، هغه علتونه چې د حقوقو دغه څانګه یې د خصوصي حقوقو له نورو څانګو څخه جلا کړې ده په لاندې ډول دي:

په تجارتي معاملو کې د عمل د سرعت اصل

مدني ژوند د ثبات او اســتقرار خاصیت لري، د قانون موخه د دغه ثبات او اســتقرار ساتنه ده چې دا یو ډول مدني قانون دی، ځکه د هغه هدف هم د ثبات او اســتقرار تحقق دی، خو تجارتي ژوند داســې نه دی او داســې ملحوظات پرې واکمن دي چې په نتیجه کې یې له مدني ژوند سره توپیــر پیــدا کوي، دا ځکه چې د تجارت هدف د مفاد کســب او لاس تــه راوړل دي او د مفاد د حصول وسیله د ثروت اړول را اړول او مکررې تجارتي معاملې ترسره کول دي، بناءً د عمل سرعت او چټکتیا د تجارت مهم رکن ګڼل کیږي، دا معقول کار نه دی چې ســوداګر د هر کار لیکلو ته اړ ایســتل شي، ځکه دا کار زیات وخت نیسي او لــه امله یې چارې له ځنډ سره مخ کیږي، له همدې کبله په مدني قانون کې ګڼ شــمیر قواعد او مقررات لکه: د حوالې له نورو اجراآتو پرته په مجرد ظهــر لیکنــې سره د تجارتي اوراقو د تداول د اثبات د آزادۍ اصل او یا د تجارت په اصول نامه کې د دې خبرې منل چې» تجارتي دفاتر د هغو د خاوندانو لپاره حجت (دلیل) دی«.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یادونې وړ ده چې تجارتي عقود او د هغوی اجراء سرعت ته اړتیا لري او په هره اندازه سره چې شـــتمنۍ چټک دوران کــوي، په هماغه اندازه د شرکتونو فعالیتونـــه او تجارتي خدمات فعاله کیــږي، لــه همدې کبله د تعهداتو د تحقق لپاره د تجارت په حقوقو کې د عمل آزادي زیاته ده او په عمومي توګه د تجارتي قراردادونو انعقاد، د تشریفاتو او دلیل د وړاندې کولو له لحاظه په لیکنه باندې متکي نه دی او تاجر کولای شي په شفاهي ډول یا هم له ارتباطي وسائلو څخه په استفادې سره قرارداد منعقد کړي.

د تجارت د اصول نامې ۶۰۸ ماده په دې اړه داسې وايي: د تجارتي عقودو لپاره د طرفینو رضا او موافقت کافي دی، د قرارداد تنظیم او یا د نورو مراسمو پرځای کول لازمي نه دي.

د تجارت د حقوقو په ساحه کې اعتبار او اعتماد

دا موضــوع له دې املــه ضروري بلل کیږي چې د سرعت عنصر په یــوازې توګه ډېرې تجارتي معاملې نشي ترسره کولی، ځکه نقدي اموالو ته د پیســو د اړتیا احتمال وجود لري او له هغو پرته تجارتي معاملات نشي ترسره کیدلی، بناءً د تجارتي معاملاتو له اساساتو څخه یو هم اعتبار او اعتماد دی، ځکه تجارتي اشخاص خپلې ډېری معاملې د قرض او اعتماد په اساس سره کوي او د تجارت په ســاحه کې د اعتبار د نه موجودیت په صورت کې دا ضرورت احساســیږي چې د تجارتي معاملاتو د انجام لپاره یو لړ تشریفات او خاص شــکلیات په نظر کې ونیول شي او په هغه صورت کې چې سوداګر په مطلق ډول سره په خپل تعهد باندې عمل ونه کړي، عام له دې که دغه تعهد له دائنینو سره وي یا په عمومي ډول له معامله لرونکو سره، نو د سوداګر اعتبار تر پوښتنې لاندې راځي، له همدې امله اعتبار او اعتماد دوهم او د سرعت د عنصر تکمیلوونکی عنصر دی.

د تجارت په ساحه کې د خاصو اسنادو موجودیت

د تجارت په حقوقو کې هغه تجارتي اسناد چې د مطالباتو، ملکیتونو او تجارتي توکو ښکارندوی دی، له ســاده تشریفاتو څخه بلل کیږي، دغه اســناد عبارت دي له: برات، چک، د قرضې اسناد، تر تجارتي ګدامونو پورې اړوند اسناد او داسې نور...

دغــه خصوصیت د دې غوښـــتنه کوي چې د تجارتي اختصــاصي محاکمو د اجراآتو سرعت یا لا اقل د تجارتي چارو شعبات د هغو خاوند ته لازیات تأمینات و رکړي، ځکه د دا ډول اسنادو خاوند کولای شي د خپل تجارت په دیوان کې په هماغه ټاکل شــوي مهلت کې له مدیون څخه خپل دین وغواړي او دا هم پرته له دې چې مدیون د هغه د دین د اداء کولو لپاره د اضافي مهلت او وخت غوښتنه مطرح کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تجارتي چارو کې د دولت مداخله

پــه تجارتي چارو کې د تعهداتو پوره کول د عمل شــدت ته اړتيا لــري، د دې ترڅنګ د خلکو او دائنينــو د اعتماد لپاره په مختلفو هيوادونو کې د تجــارتي امورو د کنټرول لپاره دولتي يا نيمه دولتي تشــکيلات تأسيس شوي دي، ترڅو دائن د اعتماد له مخې د پانګونې اقدام وکړي او په دې توګه د هيواد اقتصادي ژوند ته تحرک او بهبود ور وبخښي، مګر په مدني حقوقو کې د دائنينو له حقوقو لږ حمايت شوی دی، په بل عبارت مدني حقوق د اخيرو اشخاصو په برخه کې ډېر محتاط او د مديونينو په برخه کې ډېر ســخت ګير نه وي، د دغه مطلب د ښــه وضاحت لپاره ويلی شــو چې د تجارت په حقوقو کې که چيرې يو تاجر و نشي کړلای خپل قرضونه اداء کړي، نو د افلاس يا ورشکستګۍ تر مقرراتو لاندې راځي.

نننۍ اقتصادي جامعه د عمل د چټکتيا او په اعتبار باندې د متکي تجارت تابع ده او د مدني قانون وچ او کلک قواعد د معاملې د طرفينو د تعهداتو د ورāندې کولو لپاره د چارو د رکود باعث ګرځــي، لــه دې امله د تعهداتو د اثبات او د تجارت تر حقوقو پورې د اړوندو دلائلو لپاره د زياتې آزادۍ او ځانګړو اصولو وړاندوينه شــوې ده، لکــه تجارتي دفاتر چې کولی شي د دائنينو په پلوۍ سره د استناد وړ وګرځي.

د تجــارت په حقوقو کې د مدني حقوقو په خلاف د تعهداتو د اثبات لپاره د عمل زياته آزادي شــتون لــري، په عمومي توګه د تجارتي قراردادونو انعقــاد، د تشريفاتو او دليل د وړاندې کولو له لحاظــه په ليکنه باندې متکي نه دی، تاجر کولی شي خپل قرارداد په شــفاهي يا هم تيلفوني ډول منعقد کړي او په مختلفو لارو (تجارتي دفاترو، مکاتباتو، مشــهودو عواملو (فاکتورونو) او قرائنو) سره يې ثابت کړي.

د تجارت حقوق د اقتصادي سياست تابع دي او له هغو سره په يو وخت تحول مومي، دولت نن ورځ له ناسالم رقابت څخه د مخنيوي، له کارګرانو او دغه راز له سپمووونکو او هغو مصرفوونکو څخه د حمايت او يا هم د عمومي منافعو د ســاتنې لپاره د ناســالم رقابت پر ځای يو ډول خوښې لرونکی اقتصاد قايم مقام ګرځولی دی، په داسې حال کې چې مدني حقوق د کورنۍ او سازمان د حقوقو پر مبنا ولاړ او له آرام تحول څخه برخمن دي.

د تجــارت حقــوق د مدني حقوقو په خلاف د عمومي حقوقو تــر تأثير او د دولت تر مداخلې لانــدې راځي، د حمــل او نقل کنټرول، په خرڅوونو کې د مخنيوي لپاره د ځانګړو جزايي مجازاتو اعمال، په عامو ســهامي شرکتونو کې د تجارت شــغل ته په ورګډېدو باندې محدوديت، د جزايي محکومينو او مفلسانو منع کول، د قبول وړ اداء د مجوز ترلاسه کول، د حمل او نقل په شرکتونو کې د مقرراتو وضع کول، بيمه او داسې نور په تجارتي چارو کې د دولت د مداخلې ښکارندويي کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پای کې کیدلی شي دې ټکي ته اشاره وشي چې د ملي ګټو له ساتلو سره د دولتونو له علاقې سره سره، زیاتره وخت د تجارت حقوق د نړیوال تجارت د اړتیاوو د فشـــار په نتیجه کې د یووالي لور ته میلان لري او په دې برخه کې د هیوادونو ترمنځ مختلف قراردادونه منعقد شوي دي، لکه په ۱۸۹۰ کال کې د اورګاډي د پټلۍ له لارې د حمل او نقل قرارداد، د هوایي حمل او نقل په اړه د بروکســل قرارداد، د تجارتي اســنادو د برات او حجت په اړه د جینوا د ۱۹۳۰-۱۹۳۱ کلونو بین المللي کنوانســیون او د صنعتي، تجارتي، ادبي او هنري مالکیت په اړه د پاریس او برن (ســویس) د ۱۹۷۹ کال د اکتوبر د ۲۰ قرارداد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي لنډيز

د تجارت حقوق د هغو قواعدو او اصولو ټولګه ده چې د سوداګرو او سوداګريزو چارو ترمنځ معاملات تعريف او تنظيموي.

د تجارت حقوق د فرانســې د آفاقي سيســتم په اساس تر تجارتي معاملاتو پورې اړوند حقوق دي، يعني شخص د عمل تابع دی.

د تجارت حقوق د آلمان د انفسي سيســتم په اســاس د تجار له حقوقو څخه عبارت دي، يعنې په دغه سيستم کې د تاجر حقوق معيار دی، او معاملات د تاجر تابع دي.

د نــورو حقوقــي علومو په منځ کې د تجارت حقوق د خصوصي حقوقــو يوه څانګه ده او تر ډېــر وخت د مدني حقوقو يوه برخه ګڼل کيده، اقتصادي تحولات، د تجارتي فعاليتونو او معاملاتو سرعــت، په تجارت کې د اعتبار او اعتماد اهميــت او په تجارتي چارو کې قرض ورنډه هغه علتونه دي، چې دغه څانګه يې د خصوصي حقوقو د يوې مستقلې څانګې په توګه د تجارت د حقوقو تر نامه لاندې د خصوصي حقوقو له نورو څانګو څخه جلا کړه.

بايد وويل شي چې افغانستان له دواړو حقوقي سيستمونو يعنې هم د فرانسې له آفاقي سيستم څخه او هم د آلمان له انفسي سيستم څخه استفاده کړې ده او منځنۍ لاره يې غوره کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي پوښتنې

۱- د تجارت حقوق کوم دي؟

۲- د نورو حقوقي علومو په منځ کې د تجارت د حقوقو ځای څه دی؟

۳- د تجارت حقوق له کومو مسایلو څخه بحث کوي؟

۴- له مدني حقوقو څخه د تجارت د حقوقو د استقلال ضرورت څه دی؟

۵- د تجارتي اعمالو ځانګړتیاوې څه دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

د تجارت د حقوقو تاریخي سیر

ټولیزه موخه:

د تاریخ په اوږدو کې د تجارت د حقوقو تحولات.

د زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین وتوانیږي چې:

- په پخوانیو زمانو کې د تجارت د حقوقو په وضعیت پوه شي.
- په منځنیو پیړیو کې د تجارت د حقوقو په اهمیت پوه شي.
- په نوې او معاصره اداره کې د تجارت د حقوقو د تحولاتو په بهیر پوه شي.

د تجارت د حقوقو تاریخي بهیر

د تجارت حقوق د مختلفو اقوامو تر منځ د متداولو رسومو او عاداتو نتیجه ده. د دغې ځانګې مطالعه د هغې د تکاملي بهیر ښوودنه کوي، ځکه د هرې دورې د اړتیاوو په را برسېره کېدو سره د یــو لــړ خاصو اصولو او قواعدو پیروي ضرور بلل کیږي، د دغو اصولو او قواعدو مطالعه چې په اصل کې د تجارتي عرف او عاداتو تابع دي، ســتونزمنه ده، ځکه د تجارت د حقوقو اصول د مدني حقوقو د اصولو په څیر ښکاره او واضح نه دي او د بېلابېلو آثارو او لیکنو له منځه باید د هغوی کیفیت معلوم کړل شي، دغه تحولات دلته په مختصره توګه تر بحث او څیړنې لاندې نیسو.

پخوانۍ زمانې

په پخواني مصر کې د تجارت له حقوقو څخه کوم مستقل اثر نه ترسترګو کیږي. د پخواني مصر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصـــاد پـــه زراعت ولاړ وو او هغه وړوکی تجارت چې ترسره کیدو د بهرنیانو لکه یهودانو او یا د بابل د اوسیدونکو په لاس کې و، خو په بابل کې تر میلاد ۲۰ پیړۍ وړاندې د پیسو د سود، تجارتي شرکت، د تجارتي اموالو د ساتنې او کاري حق په اړه ځینې قواعد لیدل کیږي، هغو کسانو چې په شرقي مدیترانه کې یې بحري تجارت کاوه له هغو قواعدو څخه یې پیروي کوله چې په وروســتیو پیړیو کې هم له دغو قواعدو څخه پیروۍ ادامه درلوده.

یونانیانو چې له میلاد څخه ۷ پیړۍ وړاندې یې د مدیترانې بحري تجارت په لاس کې اخیستی و، د تجارت په اړه قواعد یې نه دي ترلاســه شــوي او داسې ښکاري چې د تجارت د حقوقو اصول او قواعــد یې عادي مقررات او مدني حقوق وو. د یونانیانو د زمانې یوازې ځینې رســوم پاتې دي، لکه د کښــتۍ په وســیله تجارانو ته د هغوی د اموالو د حمل لپاره په دې شرط قرض ورکول چې که تجارتي اموال مقصد ته ورسیدل نو قرض ورکوونکي ته به د پام وړ ګټه ورکوي، له دې پرته قرض اخیستونکی د قرض یا دین د اداء مسؤل نه و، په همدې توګه د حوالې او برات په اړه هم له یونانیانو څخه ځینې آثار تر سترګو کیږي، لنډه دا چې د یونانیانو تر منځ تجارتي کړو وړو یو منظم شکل درلود.

منځنۍ پیړۍ

پــه اروپا کې د ۵ قرن له حملو او ګډوډیو وروســته تــر ۱۰ میلادي پیړۍ پورې تجارت کومه د پام وړ وده نه درلوده، تجارت له یوولســمې میلادي پیړۍ څخه تر پنځلسمې هغې پورې ښه وده وکړه چې دغه دوره د تجارت د ښــبرازۍ دوره ده او ویلی شــو چې د تجارت د نړیوال کېدو دوره هم ده، د دغې وضعې د منځته راتګ عوامل له سیاسي، مذهبي او صنفي عواملو څخه عبارت دي.

یادو شــویو عواملو ته په پام سره دغه مرحله د ګڼ شــمیر حقوقي تأسیساتو د ایجاد دوره ده چې نن ورځ هم د تجارت په حقوقو کې موجود دی، لنډه دا هغه څه چې نن د تجارت د حقوقو په نامه یادیږي په دیارلسمه او څوارلسمه پیړۍ کې خپلې لوړې مرتبې ته رسیدلي وو.

له دغه تاریخ وروسته په ځانګړي ډول له شپاړسمې پیړۍ را پدېخوا د تجارت حقوق خپل نزولي ســیر پیلوي او داســې یوه دوره پیل کیږي چې د تجارت د حقوقو د ملي کیدو عصر یې بللی شــو او دولتونــه د دغــو حقوقو په تدوین کې دخالت کوي، دغې دورې د وروســتۍ پیړۍ تر پایه یعنې تر هغه وخت ادامه پیدا کړه چې د تجارت د حقوقو د نړیوال کیدو لپاره د هیوادونو علاقې تبارز وکړ.

نوې دوره

دغه دوره له پنځلســمې پیړۍ څخه پیلیږي، د دغې دورې د تجارت حقوق د منځنیو پیړیو د تجــارت لــه حقوقو سره توپیر لري، په دغه دوره کــې د تجارت حقوق چې په منځنیو پیړیو کې د ســوداګرو د عمل د آزادي محصول ګڼل کیدل او په تجارتي چارو کې د ښــکېلو اشخاصو د اړتیاوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اســاس جوړ شــوي وو، دولتي کيږي، چې د تجارت د حقوقو د دولتي کيدو په نتيجه کې يې د نړيــوال کيدو خصوصيت هم له منځه ځي او د تجــارتي قواعدو په تکوين کې د دولت دخالت د تجارت د حقوقو د آزاد تحول لپاره په يوه له حد او مرز پرته آزاده فضاء کې ځای نه پريږدي.

د تجارت حقوق په دغه دوره کې په انګلســتان کې خپل وجودي اســتقلال له لاسه ورکوي او کاملاً منحل کيږي.

په فرانســه کې د تجارانو لخوا جوړ شــوي او رامنځ ته شــوي د تجارت حقوق د پاچا تر نظم لاندې راځي، چې په پايله کې په ۱۸۰۷ کال کې د فرانســې د دولت له لوري تر يوه قانون لاندې د تجارتي عرف او عاداتو د راوســتلو لپاره هڅې زور نيسي او دغه هڅې د تجارت د لومړنی اصول نامې د منځته راتګ ســبب کيږي، چې بالآخره د فرانســې د لوی انقلاب په بريالیتوب سره تجارت او صنعت آزاد شــو او طبقاتي نظام چې انقلابيانو ورته په ښــه سترګه نه کتل له منځه يوړل شو، د تجارت حقوق يا د تجارانو حقوق د تجارتي اعمالو په حقوقو واوښتل، البته تجارتي محاکم په خپل ځای پاتې شول چې غړي به يې د تجارانو لخوا انتخابېدل.

پــه ۱۸مــه پېړۍ کې له نوې دنيا سره د تجارتي روابطو پراختيا، د صنعت ترقي، د حمل او نقل پراختيا او هغه نور تغييرات چې په ترڅ کې يې د پيسو ارزښت رامنځ ته شو له يوه لوري، د بانکي او صرافي چارو پراختيا او د نويو دولتونو تشکيل له بل لوري د دې باعث کيږي چې هر هيواد خپل ملي قواعد او اصول په ملي چوکاټ کې جوړ کړي او له نړيوال توب څخه يې را وباسي.

معاصره دوره

صنعتــي انقــلاب او د حمل او نقل پراختيا په اقتصاد او تجارت کې د لوی تحول باعث شــول، په پيل کې د بيروکراتانو د عقايدو تر نفوذ لاندې زياتره دولتونو له آزاد رژيم څخه پيروي وکړه او تجارت د عرضې او تقاضا او کاملې آزادۍ د اصولو تابع و. دولتونو هڅه کوله چې د تجارت اصول او قواعد تر خاصو قوانينو لاندې منظور کړي، په دې ترتيب په زياتره هغو کې د ورځې اړتياوو ته په پام سره تجارتي قوانين تدوين شــول چې د وخت په تېرېدو سره په هغو کې تغييرات راغلل او حتی هغو دولتونو چې جلا تجارتي مقررات يې نه درلودل مجبور شول تر څو په خپلو قوانينو کې د تجارت تر حقوقو پورې اړوند قواعد ځای کړي، حتی په انګلســتان کې د ځينو تجارتي چارو لکه شرکتونو او ديواليتوب (ورشکستګي) په اړه قوانين وضع شول.

په دغه دوره کې بانکي کاروبار، بيمې، بورس او حمل او نقل زياته پراختيا وموندە. د ۱۹ پېړۍ پــه پــای کې په خاصه توګه په ۲۰ پېړۍ کې د تجارت د آزادۍ په اصولو باندې يو لړ محدوديتونه ولګېدل، ځکه يو شمېر دولتونو هڅه کوله چې اصلي صنايع ملي کړي او د ټولو چارو په برخه کې خپل نظارت او څارنه تقويه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانســتان کې هغه لوايح او اصول نامې چې مخکې د تجارت د حقوقو په برخه کې تدوين شــوې وې، عمدتاً يې په ډېر ابتدايي شــکل سره د تجارت د حقوقو موضوعات تر څېړنې لاندې نيول، چې د دلالۍ له لايحې، د شرکتونو د ثبت له لايحې، د تجارتي اسنادو او علايمو د ثبت له اصول نامې، د تجارتي دفاترو له لايحې او د افلاس او ورشکستګۍ له اصولنامې څخه د مثال په توګه يادونه کولای شو.

په ۱۳۲۴ ل کال کې د تجارت د اصول نامې په نوم د افغانســتان د تجارت د حقوقو په برخه کې يو تر ټولو نســبتاً کامل قانون تدوين شــو، چې د دغې اصول نامې په انفاذ سره پخوانۍ اصول نامې او لوايح منسوخ شول او دغه قانون له هماغه وخت څخه تر اوسه پورې د افغانستان تجارتي اړتياوو او غوښتنو ته تقريباً ځواب وايي. دغې اصولنامې په څلورو بابونو او ۹۴۰ مادو کې تجارت، تجارتي اهليت، تجارتي معاملاتو، د تجارت د ثبت، تجارتي عنوان، د تجارتي دفاترو، د ناقانونه سيالي، د تجارانو د اســتازو، د ګرځنده تجارتي استازو، د خرځلاو د مامورانو، په تجارت کې د دلالي، برات، حجت، چک، د تجارتي اســنادو د ضياع، تجارتي عقودو، تجارتي بيعې، تجارتي قرض، تجارتي رهن او دغه راز د بيمې د انتقالاتو او کميشن کارۍ او تجارتي شرکتونو په اړه بحث کړی دی.

سربېــره پــه دې د وخت او زمان اړتياوو ته په کتنې سره يو لړ نور قوانين هم په پام کې نيول شــوي دي چې له دې جملې څخه د کوپراتيفونو، تصديو، د بانکونو د بيمې او بهرنۍ پانګونې له قوانينو او دغه راز د تجارتي محاکماتو له اصولو څخه يادونه کولای شو.

د تجــارتي شرکتونــو، تضامنــي شرکتونــو، تضامنــي مختلفــو شرکتونــو، ســهامي شرکتونو او محدودالمســؤليت يا لميټيډ شرکتونو چارې د نوي قانــون له مخې چې د جمهور رييس په تقنييني فرمان باندې وضع شوی دی، تنظيم شوې دي، د دغه بحث په پای کې د دغې خبرې يادونه لازمه ده چــې نن ورځ د ډېرى هيوادونو تــر تجارتي چارو پورې اړوند قوانين يو له بل سره اختلاف لري چې دغه هيوادونه لاندې دريو ځانګو ته ويشلی شو:

۱- هغه هيوادونه چې د تجارت مســتقل حقوق نه لري، په دغو هيوادونو کې د مدني حقوقو په ترڅ کې د تجارت د حقوقو او د هغو اصولو او قواعدو وړاندوينه شــوې ده او د تجارتي چارو لپاره ځانګړي قانون وجود نه لري، لکه ايټاليا، انګلستان او د امريکا متحده ايالات.

۲- لاتيــن هيوادونه چــې لړ او ډېر د فرانســې د تجارت د حقوقو له اصولــو او قواعدو څخه استفاده کوي، له بلجيم، هسپانيې او د جنوبي همکارۍ متحده دولتونه، دغه هيوادونه د تجارت مستقل حقوق نه لري او په زياتره هغو کې د تجارتي چارو د پرمخ بيولو لپاره ځانګړي محاکم موجود دي.

۳- د امــن د ډلې هيوادونه، دغه هيوادونه هم د تجارت مســتقل حقــوق نه لري او د آلمان د تجارت د حقوقو له قواعدو او اصولو څخه پيروي کوي، لکه د اسکنديناوي هيوادونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دويم څپرکي لنډيز

۱- **پخوانۍ زماني:** په پخواني مصر کې د تجارت له حقوقو څخه کوم مستقل اثر نه ترسترګو کيږي، د پخواني مصر اقتصاد په زراعت ولاړ و او هغه وړوکی تجارت چې ترسره کيدو د بهرنيانو لکه يهودانو او يا د بابل د اوسيدونکو په لاس کې و، خو په بابل کې تر ميلاد ۲۰ پيړۍ وړاندې د پيسو د سود، تجارتي شرکت، د تجارتي اموالو د ساتنې او کاري حق په اړه ځينې قواعد ليدل کيږي. يونانيانو چې له ميلاد څخه ۷ پيړۍ وړاندې يې د مديترانې د بحري تجارت په لاس کې اخيستی و، د هغې زمانې يوازې ځينې رسوم پاتې دي لکه د کښتۍ په وسيله تجارانو ته د هغوی د اموالو د حمل لپاره په دې شرط قرض ورکول چې که تجارتي اموال مقصد ته ورسيدل نو قرض ورکوونکي ته به د پام وړ ګټه ورکوي.

۲- **منځنۍ پيړۍ:** په اروپا کې تر لسمې ميلادي پيړۍ پورې تجارت چندانې د پراختيا په حال کې نه و؛ خو له يوولسمې پيړۍ څخه تر ۱۵ پيړۍ پورې تجارت ښه پراختيا موندله او لنډه دا چې هغه څه چې نن د تجارت د حقوقو په نامه يادېږي په ديارلسمه او څوارلسمه پيړۍ کې خپلې لوړې مرتبې ته ورسيدل او په څوارلسمه پيړۍ کې تجارت نزولي سير درلود چې دغه دوره د تجارت د حقوقو د ملي کېدو او د دغو حقوقو په تدوين کې د دولت د مداخلې په دوره سره يادېږي.

۳- **نوې دوره:** دغه دوره له ۱۵ ميلادي پيړۍ څخه پيليږي، په دغه دوره کې په انګلستان کې د تجارت حقوق هماغه د منځنيو پيړيو د تجارت حقوق وو، په دغه دوره کې په انګلستان کې د تجارت حقوق خپل استقلال له لاسه ورکوي او په مدني حقوقو کې منحل کيږي. په فرانسه کې د دولت د بې دريغه هڅو په نتيجه کې د تجارت لومړنۍ اصولنامه منځ ته راځي.

۴- **معاصره دوره:** صنعتي انقلاب او د حمل او نقل توسعه په اقتصاد او تجارت کې د لوی بدلون او تحول باعث شول او زياتره هيوادونو له آزاد رژيم څخه پيروي وکړه او تجارت د عرضې او تقاضا او کاملې آزادۍ د اصولو تابع شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دویم څپرکي پوښتنې

۱- آیا د تجارت ننني حقوقو په آني او تصادفي ډول دغه بڼه خپله کړې ده؟
۲- په پخوانیو زمانو کې د تجارت کوم حقوق موجود وو؟
۳- په منځنیو پیړیو کې د تجارت د حقوقو وده څه ډول وه؟
۴- د تجارت د حقوقو په برخه کې د نوې دورې پرمختګونه کوم دي؟
۵- په معاصره نړۍ کې د تجارت حقوق په څه ډول رامنځته کیږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېیم څپرکی

د تجارت د حقوقو منابع

ټولیزه موخه:

د تجارت د حقوقو د منابعو درک او پېژندنه او د تجارتي منازعاتو د حل و فصل په وخت کې د هغوی رجحان.

د زدکړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین په دې پوه شي چې:

- د تجارت د حقوقو منابع کومې دي.
- د حقوقو له نورو څانګو سره د تجارت د حقوقو د منابعو د مراتبو د سلسلې توپیر څه دی.
- د تجــارتي قضایــاوو د حل و فصل په برخه کې د تجارت د حقوقــو کومو منابعو ته ترجیح ورکول کیږي.

د حقوقــو هره څانګــه د خپلو منابعو درلودونکې ده، دغه منابع د هرې څانګې د خصوصیت په اساس یو له بل سره تفاوت لري، کله چې د تجارت د حقوقو له منبع او منشأ څخه خبره کیږي مقصد دا دی چې د تجارت د حقوقو دســاتیر له کومې منبع څخه سرچینه اخلي او آیا دغه منابع یو پر بل باندې برتري لري او کنه.

د تجارت حقوق مختلفې منابع لري چې په عمومي ډول دغه منابع له قانون، تجارتي مقاولاتو، تجارتي عرف او عاداتو، قضایي رویې او دکتورین څخه عبارت دي.

قانون

قانــون لــه هغه صریح او معقول تجویز څخه عبارت دی چــې د واکمن هیئت لخوا د فرد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې د تنظیم په موخه وضعه شــوی وي او تطبیق یې له اجبار سره مل وي. په دې اســاس قانون د مراتبو د سلسلې په لحاظ په دوو څانګو ویشل کیږي.

اساسي قانون او عادي قوانین چې البته عادي قوانین او نور تقنیني اسناد له اساسي قانون سره په ټکر کې نشي واقع کیدلای، واقع شي، د افغانستان اساسي قانون د تجارتي فعالیتونو د مشروعیت تضمیــن کــړي دی، د دغه قانون ۱۱ ماده داســې صراحت کوي: تر داخــلي او بهرني تجارت پورې اړوندې چارې د هیواد او د خلکو له غوښتنو سره سم د قانون له لارې تنظیمیږي.

په افغانستان کې اقتصادي تجارتي فعالیتونه د بازار د اقتصاد په نظام باندې ولاړ دي، د اساسي قانون لســمه ماده په دې اړه داســې وایي: دولت د قانون له احکامو سره مطابق د بازار د اقتصاد پر نظام باندې بناء، خصوصي سرمایه ګذارۍ او تشبثات تشویق او حمایت کوي او مصؤنیت یې تضمینوي.

د افغانســتان د اســاسي قانون صراحت ته په پام سره لاندې قوانین د افغانســتان د تجارت د حقوقو له منابعو څخه شمېرل کیږي:

د افغانســتان د تجــارت اصول نامــه د انفــاذ کال ۱۳۴۳ د ۹۴۵ مادو درلودونکــې، د تجارتي محاکماتــو د اصولو قانــون، د ۳۲۴ مادو لرونکي، د انفاذ کال ۱۳۴۳ د حوت میاشــت، د افلاس او ورشکســتګۍ اصولنامه د ۱۰۱ مادو لرونکې، د انفاذ کال ۱۳۲۱ قوس، د بانکدارۍ قانون د ۱۰۱ مــادو درلودنکی، د انفاذ کال ۱۳۸۲ د دلوې ۳۰ مه، د تجارتي علایمو د ثبت اصولنامه، د خصوصي سرمایه ګذارۍ قانون د ۳۳ مادو لرونکی، د انفاذ کال ۱۳۸۴ د عقرب ۳۰مه.

تجارتي مقاولات

تجارتي مقاولات یا قراردادونه د تجارت د حقوقو په برخه کې له لومړنیو او اساسي منابعو څخه شمېرل کیږي، دغه کار د حقوقو د نورو څانګو بالعکس د تجارتي اعمالو له هغه خصوصیت څخه سرچینه اخلي چې د معاملاتو طرفین په ټوله اراده او غوښتنه سره هغو ته په اهمیت باندې قائل شــوي دي څو په دې توګه د هغوی د شــخړو او دعواوو د حل او فصل لپاره لومړنۍ مرجع وي. همدغه ټکي ته په پام سره د افغانستان د تجارت اصولنامه په خپله دوهمه ماده کې د تجارت د حقوقو د منبع په توګه د مقاولاتو د اهمیت او قدرت په اړه داســې صراحت کوي: تجارتي مســائل د معتــبرو قانــوني مقاولاتو په ذریعه حل او فصل کیږي او که دا ډول مقاولات نه وي موجود نو د قانون په موجب او صراحت سره حل او فصل کیږي.

لکه چې د دوهمې مادې له متن څخه معلومیږي، د افغانســتان د تجارت اصولنامې مقاولات د تجــارتي موضوعاتو د حل او فصل لپــاره د لومړنۍ منبع په توګه پیژندلي دي، مقاولات عمدتاً په دوه ډوله دي. الف- داخلي مقاولات ب- نړیوال مقاولات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- داخلي مقاولات

د دغــو مقاولاتــو مفهــوم دا دی چې د يوه هيواد د افرادو او اشــخاصو تر منځ د يوې تجارتي موضوع په اړه يو قرارداد منعقد کيږي او د قرارداد په متن کې يو داسې تفاهم کيږي چې د شخړې د رامنــځ تــه کيدو يا د عقد د يوه لوري لخــوا د وجيبې د نه پوره کېدو په صورت کې به قضيه په هغــه ډول حــل او فصل کيږي چې دوی يې وړاندوينه کړې ده او يا دا چې په دغه صورت کې به فلاني قانون د تطبيق وړ وي.

دغــه موضوع د دې ســبب کيږي چې په محاکمو کې د قضايــاوو ګڼه ګوڼه او تراکم راکم شي او موضوعات په هماغه لومړنۍ مرحله کې د طرفينو په خوښــه حل او فصل شي، په دې اســاس مقاولات د تجارت د حقوقو د دوهمې منبع په توګه د اهميت درلودنکي دي.

ب- بين المللي مقاولات

دغه نوعه مقاولات هم په خپل وار سره په دوه ډوله دي:

۱- هغه نړيوال مقاولات چې د ذيعلاقه اشخاصو تر منځ منعقد کيږي:

په دغه ډول مقاولاتو کې ســوداګر او ســوداګريز شرکتونه د خپلو پام وړ موضوعاتو په اړه را ټوليږي او نړيوال کنفرانســونه دايروي او داســې پرېکړه کوي چې هر يــوه چې په دغه کنفرانس کې برخه اخيســتې ده، خپل مقاولات به د فيصله شوې نمونې په بڼه ترتيبوي، د موافقت نامې له تصويب او لاسليک وروسته سوداګر او د هيوادونو سوداګريز شرکتونه مکلف دي چې له هغو سره سم عمل وکړي.

ځينې ســوداګر او د مختلفو هيوادونو سوداګريز شخصيتونه د يوه واحد اقتصادي سياست د غوراوي لپاره را ټوليږي او د يوه مشــترک کاري پلان او واحدې ســتراتيژۍ د غوره کولو په اســاس تفاهــم کوي چې که په راتلونکي کې د دغو اشــخاصو تر منځ کــوم اختلاف راځي؛ نو د حــل او فصــل لپاره بــه يې درېيمې مرجــع يا حتی په ځينــو مواردو کې نړيــوال حکميت (International Arbitration) ته مراجعه کيږي.

۲- نړيوال دولتي مقاولات:

دا هغه مقاولات دي چې ذيعلاقه دولتونه د يوه متحدالشــکل تجارتي قانون د رامنځ ته کولو يا د تجارت په برخه کې د تجارتي موضوعاتو د حل او فصل لپاره د مقرراتو په رامنځ ته کولو يا د تجارت په برخه کې د قوانينو د تنازع د له منځه وړلو په موخه په مقاولاتو او بين المللي قراردادونو لاس پــورې کــوي او ګډون کوونکي هيوادونه له هغه قانون څخه پيروي کوي. د مثال په توګه په د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوايي حمل او نقل په اړه ۱۹۲۹م کال کې د اسـلو کنفرانس، د تجارتي اسـنادو په هکله په ۱۹۳۰م کـې د جینـووا نړیوال میثاق، د اورګاډي د پټلۍ لـه لارې د اموالو د انتقال په اړه په ۱۸۹۰م کال کـې د برلیـن معاهده او دغه راز د قوانینو د تنـازع د حل او فصل په برخه کې په ۱۹۳۱ کال کې یو میثاق تدوین شو چې له مخې یې هیوادونه کولی شي خپل تجارتي اختلافات حل او فصل کړي.

پـه همدې ترتیب نړیوال کنفرانسـونه او سـمینارونه هم کیدلی شي چې پـه نړیواله کچه د بېلابېلو هیوادونو تر منځ د تجارتي همغږۍ او توحید په برخه کې ګټور پرېوځي.

نړیوال معاهدات: نړیوال معاهدات له هغو قراردادونو څخه عبارت دي چې یو دولت له هغو سره الحاق کولی شي او د تجارتي حقوقو د منبع په توګه پېژندل کیږي.

تجارتي عرف

لـه حقوقي پلوه تجـارتي عرف او عادات له هغو قواعدو او دسـاتیرو څخه عبارت دي چې د خلکو د اجتماعي ژوند په نتیجه کې رامنځ ته شـوي وي او د هغوی د مکرر اسـتعمال او قبول له املـه واجب التعمیل ګرځېدلي وي، په بل عبارت تجارتي عرف او عادات له هغو تعاملي قواعدو او رسومو څخه عبارت دي چې د سوداګرو په منځ کې معمول وي او عمل ورباندې کیږي.

د افغانسـتان د تجارت د اصولنامې په خپله دوهمه ماده کې د تجارتي عرف په هکله داسـې لیکلي دي:

کله چې تجارتي مسایل د تجارتي قوانینو په ذریعه حل او فصل نه شي نو تجارتي عرف او عاداتو تـه مراجعه کیږي، د عرف او عاداتو د نه موجودیت په صورت کې د هغو قوانینو احکام وربانديې تطبیق کیږي چې اسـتناد پرې کیږي، په عمومي عـرف او عاداتو باندې د محلي عرف او عاداتو د ترجیح وجه دا ده چې هر ځای د خپلې محلي حوزې د عرف او تعاملاتو تابع دی نه د نورو سیمو د عرف او عاداتو، کله چې په یوه سـیمه کې داسـې عرف او عادات نه وي موجود چې د تجارتي معاملاتو په حل او فصل کې اغیزمن واقع شي، نو د نژدې سـیمې په عرف او عاداتو باندې اسـتناد کیدلی شي.

د عـرف او عاداتو ثبوت د مدعي دنـده ده، یعنې مدعي دنده لري چې که عرف وجود ولري هغـه د محکمې په وړاندې ثابت کړي او محکمه هم باید د حکم له اصدار وړاندې له دې خبرې څخـه ځـان ډاډه کړي چې آیا دغې موضوع هغه بڼه خپله کـړې ده کومه چې د عرف او عاداتو لـه مخې حل او فصل کیـږي، محکمه کولی شي د دغې موضوع په اړه په تجارتي مسـایلو کې له اهل خبره اشـخاصو یا هم د تجارت او صنایعو له اتاقونو څخه پوښـتنه وکړي او په دې توګه ځان باوري کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه کلي توگــه تجارتي عرف او عادات د منحصره يا تکميلي قواعدو له جملې څخه دي چې په موجب سره يې ښــکېل اشــخاص کولای شي د يوه او بل په وړاندې رضايت وښيي، ځکه عرفي حل لارې د معامله کوونکو د ګټو د ساتنې لپاره دي، که د عقد طرفين ياد شوي مقررات په صريح ډول فسخه نه کړي؛ نو اتکل په دې دی چې موجود عرف او عادت يې منلي دي.

د تجارت د حقوقو په برخه کې په عرف او عاداتو سربېره يوه بله اصطلاح او مفهوم هم تر يوه حده کارول کيږي چې هغه له رسومو څخه عبارت ده، رسوم له هغې رويې څخه عبارت دي چې د تجارت تر يوې نوعې يا يوه محل پورې محدود وي او کله چې د عقد طرفينو په خپله مقاوله کې د کوم قانون د تطبيق يادونه نه وي کړې، داسې انګيرل کيږي چې په رسومو باندې تکيه شوې ده، په دې ترتيب سره رسوم د مقاولې د طرفينو په اراده باندې بناء دي، د افغانستان د تجارت اصولنامې رسوم د عرف او عاداتو په نامه سره ياد کړي دي، خو هغه يې په جلا توګه نه دي څېړلي، په هغو هيوادونو کې چې تجارتي محاکم انتخابي وي، د رســومو ثبوت د هغه قاضي له لوري تر سره کيږي چې پخپله تاجر وي، که د محاکمو د اعضاوو تر منځ د کوم رسم په اړه اختلاف رامنځې ته شي؛ نو د تصديق مرجع يې د تجارت اتاقونه، اهل خبره او تجارتي اصناف دي.

قضايي رويه: قضايي رويه د محاکمو ټولې هغه پرېکړې دي چې د تجارت د حقوقو په ساحو کــې د يوې معينــې قضيې په باره کې د الزامي اعتبار درلودونکــې وي. له دې امله چې د تجارت حقوق له مدني حقوقو سره نيږدې رابطه لري، بناءً کله چې په کومه تجارتي ساحه کې قضايي رويه وجــود و نه لري، معمولاً په مدني ســاحه کې موجودې قضايي رويــې ته مراجعه کيږي. بايد هيره نــه شي چې د قضــاء رويه د تجارت د حقوقو د منبع په توګه د حقوقو د دغې څانګې په وده کې اساسي ونډه لري او په عمل کې هغه ټولې خلاوې چې د تجارت په ساحه کې په قوانينو کې شتون لري د قضائي رويې په واسطه تکميليږي.

دکتوريــن : دکتورين يا د حقوقپوهانو نظريات د تجارت د حقوقو يوه بله منبع ګڼل کيږي. د حقوقو په تدوين او تحول کې د حقوقپوهانو د نظرياتو له اغيز څخه انکار نه شي کيدلی، هغوی هم قوانين او هم موضوعه مقررات تفســيروي او هم کولای شي د قوانينو د اصلاح لپاره وړانديز وکړي، البته دا خبره نشو کولای چې د هغوی عقايد د حقوقو مستقيمه منبع ده، بلکې غير الزامي او مشورتي بڼه لري او تر همدې حده پورې په حقوقو باندې په غير مستقيمه توګه اغيز پرې باسي.

هغــه څــه مو چې وويل د تجــارت د حقوقو په برخه کې هم صدق کــوي، يعنې د حقوقو د علماوو او حقوقپوهانو نظريات الزامي نه دي؛ خو داسې ښکاري چې د تجارت نړيوال حقوق او د اروپايي هيوادونو د تجارت حقوق د حقوقو د استاذانو له نظرياتو څخه استفاده کوي او د هغوی په نظرياتو تاکيد کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د درېيم څپركي لنډيز

كله چې د تجارت د حقوقو له منبع او منشأ څخه خبره كيږي. مقصد دا دی چې دغه دساتير د تجارت د حقوقو له كومو منابعو څخه سرچينه اخلي او آيا دغه منابع په يوه او بل باندې كومه برتري لري او كنه؟ په عمومي توګه د تجارت د حقوقو منابع په لاندې ډول دي:

١- قانون.
٢- تجارتي مقاولات.
٣- تجارتي عرف او عادات.
۴- د تجارتي قضاء رويه.
۵- دكتورين.

تجارتي مقاولات يا قراردادونه د تجارت د حقوقو په برخه كې له لومړنيو او اساسي منابعو څخه شمېرل كيږي، دغه كار د تجارتي اعمالو له هغه خصوصيت څخه سرچينه اخلي چې د معاملاتو دواړه لوري په ټوله اراده او غوښتنه سره هغو ته په اهميت باندې قايل شوي دي، ځو د هغوی د دعواوو په حل او فصل كې لومړنی مرجع وي.

تجارتي عرف او عادات هغه تعاملي قواعد او رسوم دي چې د سوداګرو په منځ كې معمول وي، هر كله چې تجارتي مسايل د مقاولاتو او قانون په ذريعه حل او فصل نه شي، تجارتي عرف او عاداتو ته مراجعه كيږي.

قضايي رويه د محاكمو د هغو پرېكړو مجموعه ده چې د يوې معينې قضيې په باره كې شوې وي او د نهايي محكمې د تاييد وړ ګرځېدلې وي، قضايي رويه د تجارتي مسايلو د حل لپاره څلورمه منبع ده.

دكتورين د تجارتي مسايلو د حل او فصل پنځمه منبع ده، دكتورين يا د حقوقو د علماوو نظريات د تجارت د حقوقو په تحول او تدوين كې د پام وړ نقش لري.

د درېيم څپركي پوښتنې

١- د تجارت د حقوقو منابع او مصادر څه مفهوم رسوي؟
٢- د تجارت د حقوقو منابع كوم دي او د حقوقو د نورو څانګو له منابعو سره څه توپير لري؟
٣- په عمل او تيورۍ كې د دغو منابعو د رجحان درجې ته په كتنې سره څه ډول ترتيب لري؟
۴- د دې خبرې دليل په څه كې دی چې د تجارتي مسايلو د حل او فصل لپاره له قانون وروسته له مقاولاتو څخه استفاده كيږي؟
۵- د تجارت د حقوقو د منبع په توګه د دكتورين ونډه څه ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

تجارتي معاملات

ټولیزه موخه:

د تجارتي معاملاتو پېژندنه، له غیر تجارتي معاملاتو څخه جلاوالی او د هغو د وېش دلایل.

د زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین وتوانيږي چې:

- تجارتي معاملات و پېژني.
- د تجارتي معاملاتو انواع او ډولونه و پېژني.
- تجارتي معاملات له غیر تجارتي معاملاتو څخه بېل کړای شي.

لکه چې مخکې مو یادونه وکړه، تجارتي معاملات د حقوقي سیســتمونو له نظره په متفاوت ډول تعریف شــوي دي، لکه په انفسي یا شــخصي سیســتم کې چې تجارتي شــخصیتونه معیار دي په داســې حال کې چې په آفاقي سیســتم کې تجارتي معاملات معیار ګرځېدلي دي، تجارتي قوانینو تجــارتي عملیــات په تفصیل سره بیان کــړي دي، څرنګه چې تجارتي فعالیتونــه په عمومي ډول د توســعې او تحول په حال کې دي او همېشــه داســې نوي تجارتي عملیات رامنځ ته کیږي چې د تجــارتي قوانینــو د تدوین پرمهال یې د وړاندوینې امکان و، بنــاءً د تجارت د حقوقو پوهان د دې لپــاره چــې د تجارتي عملیاتو د تشــخیص لپاره دلیل راوړي، هڅه کړې تر څــو د تجارتي معاملاتو یــو کلي تعریف وړاندې کړي. د دغې موضوع د ښــه درک لپاره لازمه ده چې تجارتي معاملات له جزئیاتو سره وپېژنو تر څو د هغوی په رڼا کې وکولای شو د تجارتي معاملاتو او نا تجارتي معاملاتو تفکیک وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تجارتي معاملاتو تعریف

د افغانســتان د تجارت اصولنامې په خپلو ۱۴ او ۱۵ موادو کې تجارتي معاملات داسې تعریف کړي دي:

ســوداګر یا غیر سوداګر اشــخاص چې منقول اموال د خرڅلاو یا اجارې ورکولو په مقصد سره د نــورو لپــاره رانیسي او هغه منقول اموال په اصلي یا کوم بــل حالت باندې اړوي او خرڅوي يې یا یې په اجاره ورکوي نو دغه ډول خرڅلاو او اجاره له تجارتي معاملاتو څخه شــمېرل کیږي، یا دا چې تاجر یا غیر تاجر اشخاص چې بل چا ته د اجارې ورکولو په نیت یو شی په اجاره واخلي؛ نو د داسې اموالو په اجاره اخیستل او ورکول له تجارتي معاملاتو څخه ګڼل کیږي.

سربېــره په دې د تجارتي اموالو د پیر او پلور د مقررې دوهمې فقرې تجارتي معاملات داســې تعریف کړي دي «تجارتي معاملات د عادلانه منفعت د لاس ته راوړلو په موخه په عمده او پرچون ډول د تجارتي اموالو د پیر او پلور عمل ته ویل کیږي».

له پورتنیو تعریفونو څخه داســې اســتنباط کیږي چې تجارتي معامــلات په خاصه معنی سره عبارت دي: د منفعت او ګټې د ترلاســه کولو په موخه د منقولو اموالو شــیانو له پیر او پلور څخه او یا هم د اشیاوو له اجاره اخیستو او اجاره ورکولو څخه.

د توکو د پېر (رانیولو) شرط

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې د ۱۴ مادې سره ســم د دې لپاره چې یوه معامله تجارتي وګڼل شي؛ نو هغه منقول شــی چې پلورل کیږي مخکې باید رانیول شــوي وي، له هغې څخه پرته تجارتي معامله نشي ګڼل کیدای، په همدې اســاس د افغانســتان د تجارت د اصولنامې د ۱۸ مادې په اســاس که د ځمکې خاوند یا بزګر خپلو زراعتي محصولاتو ته د یوې صنعتي دستګاه په وسیله شــکلي تغییــر ورکړي او یا یــو صنعت کار خپله او یا هم د خپلو مســتخدمینو په واســطه خپل صنعتي توکي خرڅ کړي دغه ډول فعالیتونه، دغه ټول عادي امور بلل کیږي، ځکه شــی مخکې نه دی خریداري شوی، بلکې پخپله (د مال یا توکو خاوند) هغه تولید کړي دي، خو که دغه عمل په دوامداره توګه د یوې مؤسســې په دننه کې خپل شــغل او کسب وګرځوي په دغه صورت کې یاد شوي اعمال تجارتي بلل کیږي.

د توکو د خرڅلاو شرط

د دې لپاره چې یوه معامله تجارتي وګڼل شي، رانیول شــوی شــی باید له وړاندې نه د خرڅلاو لپاره تیار شوی وي، د تجارتي معاملې په منځ کې باید نه وي او که داسې وي نو یاده شوې معامله بــه یوه مــدني معامله وي او د مدني قانون د احکامو په رڼا کې به څېړل کیږي، د مثال په توګه یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفر یوه اندازه غنم د خپلې کورنۍ لپاره رانیسي، خو وروسته د ور پېښو اقتصادي ستونزو له امله رانیول شوي غنم پلوري، دغه ډول معامله تجارتي معامله نه بلل کېږي، ځکه د دغو غنمو له رانیولو څخه موخه په راتلونکې کې د هغوی پلورل نه دي، بلکې د اخیستلو پر مهال یې هدف د خپل ځان او فامیل د اړتیاوو پوره کول وو، که څه هم چې یوه اندازه غنم بیا وروسته پلوري.

په هر صورت د دې لپاره چې یوه معامله تجارتي وګڼل شي نو باید چې د رانیولو پر مهال یې له شخص سره د خرڅلاو قصد وي، البته دغه دوه شرطونه یعنې د پیر او پلور شرطونه تر ډېره د تابع تجارتي اعمالو په برخه کې صدق کوي، نه اصلي تجارتي معامله، ځکه لکه وروسته به چې ولیدل شي اصلي تجارتي اعمال د شخص تابع نه دي بلکې دغه اعمال ذاتاً تجارتي وي، که له عامل سره د خرید او فروش قصد شتون ولري یا یې ونه لري، د پلورلو لپاره د پیرلو (رانیولو) شرط د دې موجب کیږي چې زیاتره فعالیتونه له تجارتي قلمرو څخه خارج شي، لکه د کروندګرو په واسطه د زراعتي محصولاتو خرڅلاو، کروندګر تولیدوونکي دي نه اخیستونکي او تر ځمکه لاندې نور مواد او یا د فکري ابداعاتو حاصل لکه د مخترع د اختراع حق او داسې نور.

د ګټې تر لاسه کولو شرط

له تجارتي قوانینو سره سم په یو زیات شمیر هیوادونو خصوصاً فرانسه کې، پیر(رانیول) او پلور (خرڅول) باید د منفعت د کسب په موخه ترسره شي. دلته هدف ګټه او تاوان دواړه دي نه یوازې ګټه، بناءً که څوک یو شی را ونیسي او هغه شی کاملاً فاسد کیږي او یا دغه رانیول شوی شی د ګټې په ځای د تاوان سبب کیږي، په دې ټولو حالاتو کې تر سره شوې معامله بیا هم تجارتي ده، ځکه د خریدارۍ پر مهال هدف دا و، چې له هغه شي څخه منفعت حاصل کړای شي او په عین حال کې یې د تاوان خطر هم منلی دی؛ خو د دې په عکس که د منقولو اشیاوو د رانیولو پر مهال د منفعت لاس ته راوړل او د زیان قبول نه وي، سره له دې چې وروسته هغه شیان د مختلفو اهدافو لپاره خرڅ شي او له دغه خرڅلاو څخه زیاته ګټه ترلاسه شي دغه معامله تجارتي نه ده، ځکه د فرانسې د تجارت له قانون سره سم هغه معاملات چې هدف او منظور یې د منفعت ترلاسه کول نه دي لکه د تجارتي استهلاکي کوپراتیفونو معاملات، دا ډول معاملات تجارتي نه بلل کیږي، خو د افغانستان د تجارت د قانون له مخې د منفعت کسب شرط نه دی او د تجارتي استهلاکي شرکتونو معاملات تجارتي بلل کیږي.

د توکو د لېږدېدو شرط

د افغانستان د تجارت د اصولنامې له ۱۴ مادې سره سم، د شیانو لېږدیدل د تجارتي معاملاتو له شروطو څخه ګڼل کیږي. په دې ترتیب سره د غیر منقولو اموالو پیر او پلور که څه هم چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

منفعت د کسب په مقصد ترسره کیږي بیا هم تجارتي نشي بلل کیدای، ځکه په تجارتي معاملاتو کې شرط دا دی چې په منقولو اموالو کې ترسره شي، لکه چې پورته یادونه وشــوه یو له هغو مواردو ځخــه چې تجارتي معاملات له غیــر تجارتي معاملاتو څخه بېلوي هغه د شــیانو منقول والی دی، بناءً د منفعت د کســب په موخه پیر او پلور هغــه مهال تجارت بلل کیږي چې مبیعه د منقولاتو لــه جملې څخه وي، خو د یو شــمېر هیوادونو د قوانینو په اســاس غیــر منقول اموال هم تجارتي معاملاتو ته شاملېدلی شي، د مثال په توګه که په هسپانیا او آلمان کې یو شخص غیر منقول اموال واخلي یا یې خرڅ کړي او له دې لارې منفعت تر لاسه کړي نو دغه معامله تجارتي ده او د تجارت د اصولنامې تابع بلل کیږي.

په معاملاتو کې تداوم او استمرار

د تجارتي معاملاتو بل شرط په دغو معاملاتو کې تداوم او اســتمرار دی، ځکه د هغه شــخص لپاره چې د تجار عنوان خپلوي یو له خصوصیاتو څخه په تجارتي معاملاتو کې د تداوم خصوصیت دی، چــې باید پــه تکراري توګه ترسره شي، پــه همدغه اصل باندې په اســتناد سره چې د تصدیو معاملاتو د تداوم او تکرار د مشخصې درلودونکی وي، تجارتي بلل کیږی، بناءً که یو څوک د کسب د منفعت په هدف منقول شی را ونیسي او وروسته یې په تصادفي ډول خرڅ کړي، څرنګه چې په دغه معامله کې د تکرار او تداوم مشخصه شتون نه لري، نو دغه معامله تجارتي نه ګڼل کیږي.

پاتــې دې نــه وي چې د تکرار او تداوم په خصوصیت سربېــره د یوې معاملې لپاره ځینې نور شــکلیات هم ضروري بلل کیږي، دغه شــکلیات عبارت دي له: د تجارتي جواز اخیســتل، په دولتي ادارو کې د تجارتي اسنادو ثبت او یو لړ نور هغه مقررات چې د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې یې وړاندوینه شوې ده.

د تجارتي معاملو د تمیز اهمیت

له نا تجارتي معاملاتو سره د تجارتي معاملاتو تمیز (جلاوالی) لاندې اهمیتونه لري:

۱- د تجــارتي معاملاتو دعوې د تجارتي محاکمو صلاحیــت دی، پرته له دې چې ترسره کوونکی یې تاجر او که غیر تاجر دی.

۲- د تجــارتي معاملاتــو په اثبات کې کتابــت شرط نه دی، تاجر د خاصــو تعهداتو او التزاماتو درلودونکی دی.

۳- که چیرته په تجارتي تعهداتو کې بل ډول تفاهم نه وی شوی، تاجران په متضامن شکل سره مســؤول دي، په داسې حال کې چې په مدني تعهداتو کې تضمین له کوم صراحت او موافقې پرته امکان نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د دېوالیتــوب (ورشکســتګۍ) قواعد یــوازې په ســوداګرو او ســوداګریزو شرکتونو باندې تطبیقیږي.

د تجارتي معاملو انواع: په عمومي توګه تجارتي معاملات په لاندې دريو برخو وېشل کیږي:

۱- اصلي یا ذاتي تجارتي معاملات.

۲- تبعي تجارتي معاملات.

۳- مختلط تجارتي معاملات.

اصلی تجارتي معاملات

دغــه معامــلات لکه چې له نامه څخه يې معلومیږي په خپل اصل او ذات کې تجارتي دي او د تاجر یا ترسره کوونکي تر عمل پورې نه دي محدود. دغه معاملات چې د هر شــخص لخوا ترسره شي تجــارتي ګڼل کيــږي، دغه معاملات د هغې ځانګړتیا له مخې چې لري يې له واســطې پرته په قوانینو کې پیشبیني کیږي او پرته له دې چې فاعلین يې په نظر کې ونیول شي تجارتي ګڼل کیږي.

د افغانستان د تجارت اصولنامې په خپلو ۱۴ ، ۱۵ ، ۱۶ ، ۱۸ ،۱۹ موادو کې د دا ډول معاملاتو په اړه یادونې کړې دي.

د ۱۴ او ۱۵ مادو په اړه چې د منقولو او غیر منقولو اموالو د پیدا او پلور یابل چا ته د اجارې ورکولو په اســاس د تاجر او غیر تاجر اشــخاصو د فعالیتونو په اړه وي، په مخکنیو مباحثو کې په تفصیــل سره خبرې کــړې دي، په دې سربېره په ۱۶ ماده کې يې تأکیــد کړی دی، چې هغه څوک (تاجر یا غیر تاجر) چې بل چا ته د اجارې ورکولو په مقصد مســتخدم نیسي، د هغه مســتخدم د کار په اجاره ورکول هم تجارتي معاملات بلل کیږي، چې د همدغه هدف لپاره استخدام شوی دی.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۱۸ ماده د تجارتي معاملاتو په هکله داسې وايي.

۱- د منقولو اموالو هر ډول تهیه او تعهد او د هر ډول اعمالو په غاړه اخیستل.

۲- د تیاتر، ســینما، نندارتونونو پرانیستل او د عمومي ځايونو لکه هوټلونو، سرايونو، مطعمونو او داسې نورو خلاصول او د کارګرانو د تهیې دفتر او لیلام خونې.

۳- په وچه، انهارو او هوا کې د مسافرینو، حیواناتو او نورو شیانو انتقالات.

۴- د اوبو، ګاز او برش توزیع او د تیلفوني شبکو تأسیس.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۱۹مه ماده دغه راز د تجارتي معاملاتو په اړه داسې وايي:

« لاندې معاملات د طرفینو له رضایت پرته تجارتي نشي ګڼل کیدای».

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- کمیشن کاري.

۲- دلالي.

۳- د برات، حجت او چک معاملات.

۴- د صرافۍ معاملات.

۵- د جاري حساب معاملات او تر هغو پورې اړوند مقاولات.

۶- د خصوصي او دولتي بانکونو معاملات.

۷- د ګروۍ او رسیداتو د هغو اسنادو اړوند معاملات چې د موضوعه اموالو په بدل کې په عمومیه تجارتي ګدامونو کې موجود شوي وي.

۸- د اسهامو (ونډو) د پیر او پلور او تجارتي شرکتونو تشکیل.

۹- د مخاطراتو په مقابل کې د هر ډول بیمې عقد که هغه په اجرت سره عقد شي یا د متقابلو شرایطو په بدل کې.

تبعي تجارتي معاملات

دا ډول معاملات لکه چې له نوم څخه يې معلومیږي په خپل ذات کې تجارتي نه دي، خو که د تاجر له لوري د تجارتي چارو د پرمخ بیولو په منظور تر سره شي تجارتي ګڼل کیږي. لکه چې مخکې توضیح شوه اصلي یا بالذات تجارتي معاملات هغه دي چې د فاعل د وصف (تاجر) له په پام کې نیولو پرته تجارتي ګڼل کیږي، خو د دې بالعکس تبعي تجارتي معاملات اساساً تجارتي نه وي، خو که د تاجر لخوا د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شي تجارتي ګڼل کیږي او که داسې نه وی نو عادي معاملات بلل کیږي.

په دا ډول معاملاتو کې د (معاملې اجراء) د فاعل (تاجر) تابع ده، د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې له تبعي تجارتي معاملاتو څخه یادونه نه ده شوې، مګر د دغې اصولنامې ۲۰ ماده ټینګار کوي چې د یوه تاجر ټول معاملات د تجارتي معاملاتو په توګه دي، مګر دا چې ثابته شي چې دغه یا هغه معامله عادي وه.

په دې ترتیب سره که د تجارت د اصولنامې ۲۰ ماده و څېړل شي داسې استنباط کیږي چې دغه معاملات د تابعیت د مفکورې په اساس ولاړ دي، خو ځینې وخت له دې ستونزې سره مخ کیږو چې څرنګه کولای شو تابع معاملات تجارتي ونوموو. لکه څرنګه مو چې مخکې یادونه وکړه چې د تجارت د اصولنامې له مخې د یوه تاجر معاملات تجارتي دي مګر دا چې خپله تاجر ثابته کړي چې معامله يې تجارتي نه ده، په دې ترتیب که په محکمه کې کومه موضوع مطرح کیږي او معلومه نه وي چې آیا دغه معامله د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شوې او کنه، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۲۰ ماده په پیل کې داســې فرض کوي چې یاده شوې معامله د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شوې ده، مګر دا چې ثابته شي چې معامله د تجارتي امورو لپاره نه ده، بلکې د هغه د شخصي یا خصوصي امورو لپاره ترسره شوې ده، په نتیجه کې د تجارت د حقوقو په برخه کې ځینې معاملات شتون لري چې ذاتاً مدني وي، خو که د تجارتي اشخاصو لخوا د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شــوي وي، تجارتي بلل کیږي. دلته چې کوم ســوال مطرح کیږي دا دی چې څه ډول ثابتولای شو چې معاملات د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شوي دي یا بالعکس د مدني چارو لپاره، په ځواب کې باید وویل شي چې د تجارت له اصولنامې سره سم د یــوه تاجــر ټول معاملات په لومړۍ مرحله کې تجارتي ګڼل کیــږي، نو دا د تاجر وظیفه ده چې ثابته کړي چې د هغه معامله تجارتي وه او که مدني، له هغې پرته د تجارت د اصولنامې احکام په ټولو هغو معاملاتو باندې چې پورته ذکر شــوي که څه هم چې ذاتاً تجارتي نه وي خو له دې کبله چې یاد شوي معاملات د تجارتي چارو د پرمخ بیولو لپاره ترسره کیږي، د تجارت د حقوقو تابع دي.

مختلط تجارتي معاملات

کلــه یــوه معامله د دواړو لوریو لپاره تجارتي ګڼل کیږي یا په بل عبارت د معاملې دواړه لوري تجارتي شخصیتونه تشکیلوي، په داسې حالت کې د هغې منازعې د حل او فصل لپاره چې د دواړو لوریــو ترمنــځ رامنځ ته کیږي د تجارت د اصولنامې د تطبیق له امله له هیڅ ســتونزې سره نه مخ کیږو، ځکه د معاملې دواړه لوري د یوه قانون تابع دي، خو همېشــه داســې نه وي او ممکنه ده چې یو لوری تاجر او بل لوری غیر تاجر شخص وي چې په دغه صورت کې موږ له مختلفو تجارتي معاملاتــو سره مخ کیږو، بناءً مختلط تجارتي معاملات هغو معاملاتو ته ویل کیدلی شي چې د یوه لــوري لپــاره تجارتي او د بل لپاره غیر تجارتي وي، یا دا چې مختلط تجارتي معاملات هغو معاملاتو ته ویل کیږي چې د معاملې دواړه لوري په یو وخت سره تجارتي اشــخاص نه وي، بلکې یو د دوو لوریو عادي فرد وي او د مدني حقوقو د مقرراتو تابع وي، نه تجارتي مقرراتو او بل لوری د تجارتي شــخصیت درلودونکی وي. فرض کوو چې یو تاجر له بزګــر څخه زراعتي محصولات رانیسي، دلته لیــدل کیــږي چې د بزګر لپاره چــې خرڅوونکی دی دغه معامله مدني ده، خــو د تاجر لپاره چې محصولات یې د خرڅلاو او منفعت د کسب په موخه رانیولي دي تجارتي ده.

د فرانســې د تجارت د حقوقو په اســاس د محاکمو اصولو او صلاحیتونو ته په پام سره په دې برخه کې ځانګړي تدابیر په پام کې نیول شــوي دي، یعنې دا چې که دواړه لوري مدعي او مدعی علیــه وګرځي په دغه صورت کې تاجر چې مدعــي دی، کولای شي په مدني محاکمو کې هم خپله دعــوا تعقیــب کړي، خو د دې بالعکس بزګر تــه د محکمې د انتخاب حق ورکــول کیږي، په دې معنی چې د مدعي لپاره د محکمې د انتخاب حق محفوظ دی او مدعي کولای شي په خپله مورد

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظـر محکمه کې اقامه د دعـوې وکړي، په هر ترتیب که دعوه مدني محاکمو ته راجع شي د مدني محاکماتو اصول په دې برخه کې مرعي الاجراء ګرځي.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۲۱ مادې په اساس د فرانسې د تجارت د حقوقو په خلاف بزګر ته د محکمې د انتخاب حق نه دی ورکړل شوی، بلکې دا ډول دعواوې په تجارتي محاکمو کې حل او فصل کیږي، پورتنۍ ماده صراحت کوي چې که عقد یوازې د یوه لوري لپاره تجارتي وي او د تجارت په اصولنامه کې د هغه په خلاف صراحت وجود ولري، په دغه صورت کې له یاد شـوي عقد څخه د راټوکیدلې دعوې په برخه کې د تجارت د اصولنامې احکام تطبیقیږي.

د اصلي تجارتي معاملاتو څو بېلګې

د کمیشـن کارۍ معامـلات: د افغانسـتان د تجـارت د اصولنامې د ۱۹ مـادې لومړۍ فقرې کمیشـن کاري هم نه تجارتي معاملاتو څخه بللې ده، هغه هم د طرفینو د نیت له رعایتولو پرته، د تجارت د اصولنامې ۷۸۳ مادې کمیشـن کاري داسـې تعریف کـړې ده: هغه څوک چې تجارتي معاملات په خپل نوم او د نورو په حساب یا د معاملې د صاحب (آمر) په نامه سره د مفاد د کسب په موخه د یوې معلومې اجرې په بدل کې ترسره کوي، کمیشن کار بلل کیږي.

بناءً کمیشـن کاري د معینې اجرې په مقابل کې په خپل نوم سره د نورو په حسـاب باندې د یوې معاملې اجراء کولو ته ویل کیږي، په دې اساس هر کله چې د معاملې اصلي خاوند په صراحت سره په خپل نوم سره د معاملې د اجراء کولو شرط ایښی وي، په دغه صورت کې دغه عقد کمیشن کاري نه ده، بلکې یو تجارتي وکالت دی او ضرور ده چې کمیشن کار د معاملې د خاوند (آمر) له ارادې سره سـم رفتار وکړي او هر کله چې د کار او معاملې په جریان کې له کوم داسـې مانع او خنډ سره مخ کیږي، چې د کمیشـن کار او معاملې د خاوند تر منځ د شـوې مقاولې خلاف وي؛ نو ژر تر ژره یې باید د معاملې خاوند ته ابلاغ کړي.

له دې امله کمیشـن کار له قانون سره سـم یو لړ وجایب په غاړه لري، له هغې جملې څخه کمیشـن کار مکلف دی چې ورسـپارل شـوې دندې په ښه توګه سرته ورسـوي، لکه څرنګه چې د افغانسـتان د تجارت د اصولنامې ۷۸۶ ماده په دې اړه لیکي: کمیشـن کار چې له قانوني اسـنادو پرته ورسـپارل شـوې چارې نه تر سره کوي مجبور دی چې د آمر (د معاملې د خاوند) خسـارات جبران کړي.

دغـه راز کمیشـن کار مکلـف دی څو د هغو معاملاتـو په اجراء کې چې تعهـد یې کوي له داسـې لازم دقت او بصیرت څخه کار واخلي لکه په خپلو شخصي چارو کې یې چې ورڅخه اخلي. د معاملـې د خاوند د ګټو سـاتنه، د هغه اوامرو پرځـای کول، په خپل وخت او زمان سره آمر ته د مقتضي مطالبو په اړه اطلاع ورکول، د اسـنادو سـپارل او یا له ځنډ څخه پرته هغه ته د ترلاسـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي مفاد ور استول د کمیشن کار له اصلي او لویو دندو څخه شمېرل کیږي، بناءً که کمیشن کار منقــول اموال له معین قیمت څخه په کمه بیه و پلوري او یا یې له معین قیمت څخه لوړ واخلي او د معامــلي خاوند دغه معامله قبوله نه کــړي. په دغه صورت کې آمر مکلف دی چې د خبر له ترلاســه کولو سره ســم خپل قبول یا رد ځواب کمیشن کار ته ابلاغ کړی او که د خبر له ترلاسه کولو سره سره بیاهم په داسې کار باندې اقدام و نه کړي، داسې ګڼل کیږي چې ګواکي د معاملې خاوند دغه معامله قبوله کړې ده، او که د کمیشــن کار د خرڅلاو موضوع قبوله نه کړي او له دې لارې زیانمن شي په دغه صورت کې آمر کولای شي له کمیشن کار څخه د رامنځ ته شوې خسارې د جبران یا معاملې د عدم اعتبار مطالبه وکړي.

کمیشــن کار مکلــف دی څو په خپل نامه سره یو شــخصي دفتر ولــري او هر کله چې معامله کوي په خپل ورځني دفتر کې یې ثبت کړي او هر کله چې د معاملې خاوند غوښــتي وي، کولای شي یاد شــوی دفتر مطالعه کړي او له خپل دفتر سره مطابقت ورکړي او که د کمیشــن کار د دفتر په برخه کې له کومې اشــتباه یا عدم مصؤنیت څخه خبریږي، کولی شي دغه موضوع له کمیشــن کار څخه وپوښتي.

هر کله چې یو کمیشن کار د معاملې خاوند ته د حقیقت په خلاف د حساب کومه پاڼه ورکړې وي او په دغه پاڼه کې د شیانو نرخ او د منعقد شویو مقاولاتو شرایط په مصؤنیت سره تغییر کړي او غیــر واقعــي مصارف او یا تر حقیقي مقدار زیات مخارج پکې قید کړي، د اجرت د حق مطالبه یې ساقطیږي او د ترسره شویو معاملاتو د نتایجو په وړاندې شخصي مسؤلیت لري.

د کمیشن کار د اجرت اندازه معمولاً په هغه مقاوله نامه کې تعیین کیږي چې د کمیشن کار او معاملې د خاوند تر منځ منعقده شوې وي، خو که په منعقده شوې مقاوله کې د اجرت اندازه نه وي تعیین شوې، د کمیشن کار اجرت د تجارتي محل د مروج عرف او عاداتو له مخې تعیینیږي.

د دلالۍ معاملات

د افغانســتان د تجارت په ۹۹ ماده کې د دلالۍ د معاملاتو په اړه داســې ویل شوي دي: هغه شــخص چې د مقاولې په اســاس د معاملــې د هیڅ لوري خاص اجیر نــه وي او د مروجو تجارتي مقاولاتو په عقد کې یوازې د اجرت په مقابل کې د عاقدینو تر مابین منځګړي توب کوي او په دې توګه یې د تجارتي معاملاتو د عقودو آسانه کول خپل کسب ګرځولی وي، دلال بلل کیږي. دلال یو لړ مکلفیتونه لري چې له هغې جملې څخه هغه باید د یوه مدبر او ریښــتوني تاجر په توګه عمل وکړي، له دې امله دلال د معاملې د طرفینو په وړاندې د ټولو هغو خســاراتو مســؤل دی، چې د هغه د غفلت په نتیجه کې رامنځ ته کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیمې مؤسسات

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې د ۹ او ۱۹ مادې له مخې ټول هغه معاملات چې د بیمې د مؤسســې په واســطه ترسره کیږي، تجارتي ګڼل کیږي. که څه هم چې دغه چارې په اجرت سره عقد شي یا په متقابلو شرایطو سره. د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۸۶۶ مادې په اساس، بیمه هغه عقد دی، چې د بیمې مؤسسه د اجرت په مقابل کې د افرادو د هغو ضایعاتو او خساراتو د جبران تعهد کوي، چې د معینو حوادثو او مجبره اسبابو په نتیجه کې رامنځ ته شوي وي. په همدې توګه د بیمې د قانون د ۱۳۳۵ کال د نشر شــوې رســمي جریدې ۳۸ مادې د بیمې د دعواوو په اړه داســې ویلي دي: تر بیمې پــورې د اړوندو دعواوو څېړل د قــرارداد د مندرجاتو په رڼا کې څېړل کیږي او که په قرارداد کې کومه یادونه نه وي شوې؛ نو د دا ډول دعواوو څېړنه د دغه قانون او د تجارت د اصولنامې له مخې د هغې تجارتي محکمې صلاحیت دی، چې د بیمې نمایندګۍ یا شرکت پــه هغــه حوزه کې واقع دی. په محکمه کې د دعوا له اقامې د مخه طرفین کولای شي د حکمیت یــا منځګړیتوب له لارې خپل اختلاف حل کــړي، په هیواد کې دننه د حکمیت مرجع د تجارت او صنایعو اتاقونه دي.

د بیمې د عقد څلور ګوني شرطونه

د بیمــې عقد له حقوقي اعمالو څخه شــمېرل کیــږی او حقوقي اعمال هغه دي چې حقوقي نتایجــو ته د رســیدلو پــه هدف د افرادو پــه اراده سره رامنځ ته شــوي وي. د بیمې عقد د نورو قراردادونــو په څېر د مــدني حقوقو د عمومي قواعدو تابع دی او لــه څلور ګونو شرایطو یعنې د طرفینــو د قصد او رضایت، د طرفینوله اهلیت، معیــن والي او د معاملې د صحت له مشروع والي څخه تشکیل شوي دي، د پوهانو په نظر بیمه هغه عقد دی چې په موجب سره یې یو لوری له بل لوري څخه د وجهې یا وجوهو د تأدیې په مقابل کې تعهد کوي، چې د حادثې د وقوع یا بروز په صورت کې هغه ته ور اوښــتې خســاره جبران کړي او یا معینه وجه ورکړي. متعهد شخص ته بیمه کوونکی، د تعهد طرف ته بیمه شــوی او هغه وجه چې بیمه کوونکی یې بیمه شــوي ته ورکوي د بیمې حق او هغه څه چې بیمه کیږي، هغې ته د بیمې موضوع ویل کیږي.

د بیمې د عقد حقوقي ماهیت

بیمــه د یــوه احتمالي خطر په هکله هغه قرارداد دی چــې د طرفینو لپاره یې د ګټې او تاوان آثار تر هغې حادثې پورې تړاو لري، چې د وقوع د تاریخ وړاندوینه یې نشي کیدلی. بناءً کله چې د حادثــې د رامنځ تــه کېدو په اړه اطمنان وجود و نه لري، خطــر د بیمې وړ دی، بیمه د معینو عقودو له جملې څخه ده یعنې د قرارداد په کلي اصولو سربېره د ځانګړتیاوو درلودونکې هم ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځلورم څپرکي لنډیز

تجارتي معاملات په خاصه معنی سره د منفعت او ګټې د ترلاسه کولو په موخه د منقولو اموالو شیانو له پیر او پلور څخه او یا هم د اشیاوو له اجاره اخیستو او اجاره ورکولو څخه عبارت دي.

په عمومي توګه تجارتي معاملات په دریو برخو ویشل کیږي.

۱- **اصــلي تجــارتي معاملات:** هغه دي چې مخکې یې په قوانینو کې وړاندوینه شــوې ده او په خپــل اصل او ذات کې تجارتي دي، دغه معاملات چې د هر شــخص لخــوا ترسره شي، تجارتي ګڼل کیږي، لکه کمیشن کاري، دلالي، صرافي، بانکداري د تجارتي معاملاتو اسناد او نور.

۲- **تبعي تجارتي معاملات:** دا ډول معاملات په خپل ذات کې تجارتي نه دي، خو که د تاجر له لوري د تجارتي چارو د پرمخ بیولو په منظور تر سره شي تجارتي ګڼل کیږی، له هغې پرته به عادي معاملات وي لکه د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره د مدني معاملاتو اجراء کول.

۳- **مختلط تجارتي معاملات:** هغو معاملاتو ته ویل کیږي چې معامله یوه لوري ته تجارتي او بل لوري ته غیر تجارتي وي، یعنې د معاملې دواړه لوري په یو وخت سره تجارتي اشخاص نه وي بلکې یو د دوو لوریو عادي فرد وي، لکه د تاجر په واسطه له بزګر څخه د زراعتي محصولاتو اخیستل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څلورم څپرکي پوښتنې

۱- تجارتي معاملات څه دي او کوم شرایط ورته لازم دي؟

۲- د تجارتي معاملاتو نومونه واخلئ؟

۳- د اصلي او تبعي تجارتي معاملاتو فرق واضح کړئ؟

۴- کمیشن کاري کوم ډول تجارتي معامله ده، توضیح یې کړئ؟

۵- د تجارتي معاملاتو د شناخت او تمیز د اهمیت په هکله توضیحات ورکړئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

سوداګر (تاجر)

ټولیزه موخه:

د تاجر پېژندل، د هغه حقوق او وجایب او دغه راز له عادي افرادو سره د تاجر توپیر.

د زده کړې موخې: محصلین به ددې څپرکي په پای کې وتوانېږي چې:

- د سوداګر کېدو شرایط درک کړي.
- د سوداګر حقوق او وجایب و پېژني.
- الزامي او اختیاري تجارتي دفاتر و پېژني.

وروسته له دې چې د تجارتي معاملاتو په هکله مو معلومات حاصل کړل، دلته لازمه ده څو د تجارتي شــخصیتونو، په ځانګړي ډول د حقیقي تجارتي شخصیتونو (سوداګرو) په اړه تفصیلي بحث وکړو او د هغوی په رڼا کې و کولای شــو تجارتي اهلیت، حقوقي شــخصیت او د هغوی حقوق او وجایب و پېژنو.

د افغانستان د سوداګرۍ په اصولنامه کې د سوداګر تعریف

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۸ مادې تاجر داســې تعریف کړی دی: هر شخص که هغه افــراد وي یــا شرکتونه خو په دې شرط چې د تجارتي اهلیت درلودونکي وي او په خپل نوم سره په یوه یا څو تجارتي معاملاتو باندې لاس پورې کړي او دغه شغل د خپل مفاد او ګټې اساس وګرځوي تاجر پېژندل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز د يادې شوې مادې د نهمې مادې په اساس هغه شخص چې په تجارتي معاملاتو باندې د لګيا کېدو لپاره کوم ځای انتخاب کړي او د متحدالمال، جرايدو او دېته ورته وسـايلو له لارې يې د هغه ځای اوسـيدونکو ته اعلان وکړي، که تجارت د خپل ځان لپاره دايمي کسـب په توګه هم انتخاب نه کړي تاجر ګڼل کيږي. هغه شـخص چې په تصادفي توګه يوه تجارتي معامله ترسره کړي د تاجر صفت نه خپلوي، ليکن اجراء شوې معامله د تجارت د اصولنامې د احکامو تابع ګرځي. (د افغانستان د تجارت د اصولنامې لسمه ماده).

دولت او ښاروالۍ کولی شي تجارت وکړي، خو د تاجر صفت نشي خپلولی، خو تجارتي معاملات يې د تجارت د اصولنامې د احکامو تابع دي. (د افغانستان د تجارت اصولنامه يوولسمه ماده).

کوچني سوداګر: د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۱۲ ماده: کوچنی تجار هغه څوک دی چې لاندې دوې ځانګړتياوې ولري.

۱- د سرمايې په تکوين (جوړولو) کې په بدني هڅه او کوښښ سره اعتماد کوي.

۲- د کار ثمـره يې دومره لږ وي چې يوازې د ژوند لپاره يې کفايت کوي، که هغه خوځنده وي او يا په يوه ثابت محل کې وي.

د تجارت د اصولنامې د ۱۳ مادې له مخې کوچني تاجران له خاصو امتيازاتو څخه برخمن دي، د مثال په توګه دغه سـوداګر د تجارتي آدرس په لرلو نه دي مکلف او دغه راز د تجارتي دفاترو او هغـو موضوعاتـو د ثبت په برخه کې چې د تجارت د قانون له مخې يې ثبت لازم بلل کيږي، عدم التزام، او د افلاس د قانون تر قواعدو لاندې نه راتلل هم له دغو امتيازاتو څخه دي.

تجارتي اهليت

د تجارتي اشخاصو په ځانګړي ډول د حقيقي شخصيتونو لپاره د تجارتي اهليت درلودل حتمي او ضروري کار دی، ځکه د همدغه اهليت په استناد سره هر شخص که هغه فرد وي يا شرکت، د تجـارتي معاملاتو د ترسره کولو صلاحيت لاس ته راوړي او د دغه اهليت د نه شـتون يا فقدان په حالت کې د تجارتي چارو د پرمخ بيولو صلاحيت له لاسـه ورکوي، دلته وينو چې اشـخاص په څه ډول تجـارتي اهليـت خپلوي، په کلي ډول تجارتي اهليت د تجارتي عمل د اجراء لپاره د شـخص يا تجار له صلاحيت څخه عبارت دی.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې له مخې تجارتي اهليت

د تجارت او تجارتي اهليت په اړه د تجارت د اصولنامې دريځ په دوهم فصل او څلورمه ماده کـې داسـې دی: هر فرد چې د اتلس کلنۍ سـن يې تکميل کړی وي، کولـی شي د خپلو حقوقي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصرفاتو لپاره تجارت وکړي، يعنې شخص بايد اتلس کلنۍ ته رسيدلی وي.

له پورتنيو مطالبو څخه داســې معلوميږي چې ليونيان او نور عديم الاهليت اشــخاص تجارتي معاملات نشي ترسره کولی.

د تاجر حقوق او وجايب

۱- د تاجر حقوق: لکه چې معلومه ده ســوداګر او سوداګريز شرکتونه د يو لړ داسې حقوقو او وجايبو درلودونکي دي، چې عادي اشخاص نه دي ترې برخمن. سوداګر کولای شي له يو لړ ځانګړو امتيازاتو څخه استفاده وکړي. دغه حقوق عمدتاً په لاندې ډول دي:

د تجارت خونې د تأسيس حق

تجــارت خونــه هغه ځای دی چې تاجر خپل تجارتي فعاليتونو په هغه ځای کې پرمخ بيايي او له ياد شوي ځای څخه خپل تجارتي فعاليتونه اداره، رهبري او تنظيموي. دغه راز په ياد شوي ځای کې د شرکت مامورين او کارکوونکي ورسپارل شوي کارونه ترسره کوي. بناءً تجارت خونه له مادي او غير مادي عناصرو څخه تشکيل شوې ده.

– **د تجــارت خونــې مادي عناصر:** مادي عناصر هغو ته ويل کيږي چې خارجي وجود ولري او دغــه عناصر له هغو مقولو شــيانو څخه عبارت دي، چې د تجارتي امــورو د پرمخ بيولو لپاره تهيه شــوي وي لکه د کار وسايل (هغه وســايل چې د هغو په واسطه د تجارت اموال جوړيږي)، اثاثيه (مېز، چوکۍ، الماری او نور)، مال التجاره (خام مواد، نيمه خام مواد، تکميل شــوي مواد، خرڅلاو ته وړاندې شوي توکي او داسې نور). د تجارت خونې مادي عناصر تر ډېره د تجارتي چارو په پرمخ بيولــو کــې ونډه لري او د دغه مامول لاس ته راوړل د ســوداګرو لپاره د خورا اهميت درلودونکي دي او دغه عناصر د يوه تاجر يا تجارتي شرکت د معاملاتو اصلي محور تشکيلوي. يوه تجارت خونه نشي کولای د دغو عناصرو له موجوديت پرته حقيقي وجود پيدا کړای شي.

– **د تجارت خونې غير مادي عناصر:** دا ډول عناصر په تجارت خونه کې خارجي وجود نه لري خو ارزښــت يې زيات دی. د افغانســتان د تجارت د اصولنامې له ۱۲۰ مادې سره ســم غير مادي (معنوي) عناصر له نوم، تجارتي عنوان، د کرايې د تمديد له حق، د اختراع له حق، تجارتي نښې او ماډل او نورو هغو مواردو څخه عبارت دي، چې د صنعت او تجارت لپاره استفاده ترې کيږي. ذکر شــوې مادې دغــه موارد د تجارت خونې د عناصرو په توګه پيژنــدلي دي او د تجارت خونې مادي عنــاصرو ته يې اشــاره نه ده کړې، خــو دا په دې معنی نه ده چې ګواکي د افغانســتان د تجارت اصولنامې د تجارت خونې مادي عناصر نه پيژني، بلکې په يقين سره به په دې معنی وي چې زموږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقننو هغه دومره ساده ګڼلي دي چې د هغو یادونه یې لازمي نه ده ګڼلې، خو عملاً هم مادي عناصر او هم معنوي یا غیر مادي عناصر په تجارت خونه کې وجود لري، د دې لپاره چې غیر مادي عناصر مو په ښه او واضح ډول پېژندلي وي لازمه ده، چې دغه عناصر مطالعه کړو.

د کرایې د تمدید حق

کله کله داسې واقع کیږي چې هغه عمارت او محل چې تاجر پکې تجارتي چارې پرمخ وړي د ده خپل نه وي او د بل چا ملکیت وي، خو تاجر له دغه محل څخه د استفادې په بدل کې د هغه مالک ته کرایه ورکوي، که چیرې تاجر په دغه ځای کې شهرت تر لاسه کړي او دغه محل یې د توکو د خرڅلاو یا نور تجارتي کاروبار لپاره اهمیت پیدا کړي او نوموړی په دغه محل کې له خاص شهرت او اعتبار څخه برخمن شوی وي او ټول خلک یې په ښه نامه سره پېژني او له هغه سره ډېرې معاملې کوي، په دغه صورت کې په یاد شوي ځای کې د تاجر د حقوقو او اعتبار د ساتنې لپاره قانون د کرایې د تمدید حق وضع کړی، چې د دغه حق په اساس د تعمیر او محل مالک نشي کولای تاجر له خپل دغه حق څخه چې د قانون په وسیله حمایه شوی دی، محروم کړي او له دغه محل څخه یې وباسي او له محل څخه د خپل ځان یا دریېم شخص لپاره ګټه واخلي. لکه چې مخکې وویل شول د کرایې د تمدید حق په زیاتره قوانینو کې حمایت شوی دی. د مثال په توګه د فرانسې له حقوقو سره سم که چیرې د عمارت مالک له یوه تاجر سره په عقد کې شرط کیږدي چې تاجر د کرایې د تمدید حق نه لري، په دغه صورت کې عقد صحیح دی او شرط یې داسې ګڼل کیږي لکه له سره چې لیکل شوی نه وي، دغه راز د قرارداد د اختتام په صورت کې د عمارت خاوند نشي کولای هغه شخص چې خپل محل یې په کرایه ورکړی له ودانۍ څخه وباسي؛ خو د خسارې د جبران غوښتنه ترې کولی شي. د افغانستان د تجارت اصولنامې د کرایې د تمدید حق په رسمیت پېژندلی دی او د دغې موضوع او نورو اړونده مسایلو فصل د صفایۍ د رویې غوښتنه کوي، څو د هغو په رڼا کې مالکان د تجارتي شخصیتونو په وړاندې له خپلو وجایبو څخه خبر اوسي او هم سوداګر له خپلو تضمین شویو حقوقو څخه مطلع وي او په دې توګه د هغوی د حقوقو د تلف موجبات له منځه ولاړ شي.

د تجارت خونې د عنوان درلودل

د تجارت خونې عنوان هم د تاجر له هغو حقوقو څخه شمېرل کیږي چې په موجب سره یې کیدلی شي عنوان ته په پام سره خپل د پام وړ او مورد نظر شخص انتخاب کړي. د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۴۰ ماده تاجر ته حق ورکوي چې تر خپلې تجارت خونې پورې اړوند اوراق او معاملات تر یوه عیني نوم لاندې چې عنوان بلل کیږي اجراء او لاسلیک کړي، دغه راز لکه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکې وویل شول ۱۲۰ مادې د تجارت خونې عنوان د غیر مادي عنصر په توګه پېژندلي دي.

د تجارت خونې عنوان کیدلی شي خپله د تاجر له نامه یا له مستعار نامه څخه او یا هم معمولاً د تجارت له موضوعاتو څخه جوړ شي، چې د تجارت د اصولنامې د ۴۴ مادې په واسطه یې داسې حمایت شــوی دی «په هغه صورت کې چې یو تاجر د خپل تجارت عنوان اصولاً په یوه محل کې ثبت کړی وي، بل تاجر که څه هم چې د داســې نوم درلودونکی وی چې همدغه عنوان تشــکیل کړي تر څو چې په دغه نامه کې له ثبت شوي عنوان څخه د توپیر په موخه تزئیدات او تغییرات را نه ولي په هماغه محل کې نشي کولی چې هغه اسم د خپل تجارت د عنوان په توګه وکاروي او یا یې د یوه تجارتي مقصد په مقصد استعمال کړي»، دغه راز که یو تاجر یا تجارتي شرکت وغواړي لــه هغــه ځای څخه د باندې چې د خپل تجارت عنوان یې هلتــه ثبت کړی دی، کومه بله څانګه پرانیزي؛ نو که په هغه محل کې کوم تاجر یا تجارتي شرکت تر هماغه عنوان لاندې په هماغه محل کې ثبت شوی وي او فعالیت کوي، د نوې څانګې مؤسسین مجبور دي چې په خپل تجارتي عنوان کې زیاتونې راولي ترڅو په دغه محل کې له ثبت شوي عنوان سره یې توپیر وشي.

دغــه راز د تجــارت د اصولنامې ۵۴ ماده په هغــه تاجر باندې د دعوې په اړه چې د بل چا له تجارتي عنوان څخه ناقانونه اســتفاده کوي، داسې احکام مقرر کړی دي: «یو تجارتي عنوان چې په هر ډول سره د دغه فصل د مندرجو احکامو په خلاف اســتعمال شــوی وي، علاقمندان کولای شي د هغوی د اســتعمال د منع کولو او که چیرته ثبت شــوي وي، د ابطال تقاضاء وکړي» سربېره په دې که د دا ډول استعمال له امله که هغه سهواً وي یا قصداً، اشخاص متضرر شوي وي، د خسارې د جــبران ادعا کولی شي، محکمه کولای شي د غوښــتنې په صورت کــې له اهل خبره څخه له نظر غوښــتنې وروســته د حادثې احوال او کیفیت وڅېړي او د خســارې د مقدار په برخه کې له خپل قناعت سره ســم حکم وکړي. علاوه پر دې که چیرې زیانمن شــوی شــخص خواهش وکړي، په رســمي جرائــدو کې د حکم په نشر باندې هم اقدام کولــی شي، په دې شرط چې مصارف یې پــه خپلــه غــاړه واخــلي.

د اختراع حق

د افغانســتان د تجــارت د اصولنامې ۱۲۰ مادې د اختراع حق د غیــر مادي عناصرو له جملې څخه پیژندلی دی، خو باید پوه شو چې دغه حق له کومه ځایه نشأت کوي او قانون د هغه ملاتړ کړی دی.

په دې اړه باید وویل شي چې د اختراع د حق په واســطه هغه څوک چې نوې وســیله رامنځ ته کوي باید له خپل زحمت او زیار څخه منفعت ترلاســه کړي، خو اختراع باید د هغې په انحصاري شــکل سره عمومیت ولري او که انحصار پیدا نه کړي، اســتفاده ورڅخه عمومیت پیدا کوي، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې صورت کې مخترع له خپل فکري زحمت څخه زیاته ګټه نشي ترلاســه کولی، له بله پلوه د مخــترع لــه فکر څخه له کوم زحمت پرته به د نورو اســتفاده د مخترع په حق کې بې انصافي وي، په همدې اســاس د ډېرى پرمختللو هیوادونو په قوانینو کې له اختراع څخه د انحصاري اســتفادې وخت ۲۰ کاله معمول دی.

د دغه حق د ایجاد څرنګوالی داســې دی چې کیدای شي یو پوه شــخص نوې اختراع رامنځ ته کــړي او کــوم تاجر حاضر شي چې هغه د معین قیمت په بدل کــې را ونیسي او خپل تولیدات له دغې اختراع سره ســم عیار کړی او وروســته یې بازار ته وړاندې کړي، په دغه صورت کې هر کله چې تاجر د کوم شخص اختراع د پیسو په بدل کې را ونیسي او د اختراعاتو په دفتر، د تجارتي ثبت په دفتر او یا یې هم د تجارت او صنایعو په اتاقونو کې ثبت کړي له هغې وروســته هیڅ بل تاجر حــق نــه لري چې دغه اختراع په زیات یا کم قیمت سره واخلي او وروســته د هغې له مخې خپل تولیدات عیار کړي.

په همدې توګه فابریکې او نور شرکتونه نشي کولای چې د هغوی د شــکل او فورم سره ســم تولیدات وکړي او که د کومې کمپنۍ یا شرکت له لوري داســې کار ترسره شي قانون د لومړني تجار د ادعاء او خسارې د جبران حق محفوظ کړی دی او نوموړی تاجر کولای شي محکمې ته مراجعه وکــړي. سربېره په دې چې د اختراع دوهم پیرودونکی (خریدار) د (بالمثل تولید) له فعالیت څخه منــع کــولای شي د هغه ضرر مطالبه هم کولی شي چې د ده له اجازې پرته د دوهم پېرودونکي د تجارتي اموالو د عرضې له امله ورسره مخ شوی دی.

تجارتي نښه (مارک او موډل)

د دې لپــاره چــې د هرې تجارت خونې او تولیدي شرکت تجــارتي محصولات او تجارتي مالونه مشــخص او معلوم وي، سوداګر او ســوداګریز شرکتونه معمولاً د خپلو اجناسو لپاره ځانګړې نښه غوره کوي او تر هغې لاندې خپل اجناس معرفي کوي، په دې توګه مشتري د هماغه نښې له موندلو سره سم پوهیږي چې دغه محصول په هغې تجارت خونې یا کار خونې سره تړاو لري چې د ده د علاقې او اعتماد وړ ده.

پورتنیو مراتبو ته په پام سره لیدل کیږي چې تجارتي (مارک او موډل) د تجارتي اموالو او اجناسو د پېژندګلوۍ په برخه کې خورا اهمیت لري، بناءً بل څوک نشي کولی هغه مارک او موډل د خپلو محصولاتــو او تجــارتي مالونو لپــاره انتخاب کړي، چې مخکې کارول شــوی وي، ځکه په دې توګه امکان لري یو څوک خپل بې کیفیته محصولات او تجارتي اموال تر یوې پېژندل شوې معتبرې نښې لانــدې بــازار ته وړاندې کړي او د خپل ځان لپاره منفعــت جلب کړي او د پخوانۍ تجارت خونې لپــاره بــې اعتمادي پیدا کړي او د هغې اعتماد او حیثیت ته زیان ورســوي او د خلکو په منځ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې شهرت راکم کړي.

تجارتي نښه هم لکه د اختراع حق، په اړوندو دفاترو کې ثبت کيږي، د مارک او موډل په برخه کې په نړيواله کچه دوه عمده کنوانسيونونه ترسره شوي دي، چې يو يې په ۱۸۸۳م کال کې د پاريس نړيوال کنوانسيون او بل يې د مادريد د ۱۸۹۱ م کنوانسيون دی.

د تجارت خونې رهن (ګروي)

تاجر کله کله د خپلو تجارتي اړتياوو د پوره کولو لپاره يوه اندازه پيسو ته اړتيا پيدا کوي، چې په دې صورت کې بله چاره او علاج نه لري، مګر داچې خپله تجارت خونه د داينينو د اعتماد د جلب لپاره په ګروی ورکړي او خپله د پيسو اړتيا له دې لارې پوره کړي. د افغانستان د تجارت اصولنامې د خپل دوهم فصل له ۶۹۷ څخه تر ۷۰۴ پورې موادو کې د تجارت د رهن وړاندوينه کړې ده ۶۹۷ ماده د تجارتي رهن په اړه داسې ليکي «د دې لپاره چې رهن تجارتي وګڼل شي لازمه ده، چې د تجارت په مقصد ترسره شوې وي».

د تجارت خونې رهن له هغه رهن څخه عبارت دی چې د مالک (راهن) او ګرو اخيستونکی (مرتهن) تر منځ له انتقال او تصرف څخه پرته صورت ونيسي او تجارت خونه په حقيقت کې د دينو تضمين وي، په دې اساس بايد تجارتي او غير تجارتي رهن يا ګروي سره يو شان ونه ګڼل شي. په همدې ترتيب رهن بايد له هيپوتيک څخه چې يوازې د غير منقولو اموالو لپاره ترسره کيږي تفکيک کړای شي، ځکه په دواړو رهنونو (د تجارتخانې او هيپوتيک) د مالک د تصرف حق انتقال نه مومي او پخوانی مالک په هماغه ډول مرهونه شی په واک کې لري.

د تجارتخانې رهن له تجارتي مال څخه پرته د تجارتخانې د نورو ټولو عناصرو درلودونکی دی، د تجارتخونې په رهن کې د تحرير د سند شتون، رسمي او يا عرفي وثيقه شرط دي، له بل لوري د دې لپاره چې دريم شخص چې له تجارتخونې سره له معاملې خبر وي او هم ياد شوی رهن له نورو رهنونو څخه تشخيص او معلوم شي بايد نشر او اعلان شي.

د تجارتي رهن پايله دا ده چې که څه هم چې په دغه رهن کې تصرف او انتقال نه ترسره کيږي خو مرتهن کولی شي د تجارتخونې روش او تګلاره د خپل دين تر حصول پورې معطل کړي او د مهلت د انقضاء او د تجارتخونې د مالک له لوري د دين (قرض) د نه اداء په صورت کې کولای شي د تفوق له حق څخه استفاده وکړي.

د تفوق حق

د تفوق حق له هغه حق څخه عبارت دی چې هر کله مديون د مهلت له انقضاء وروسته خپله دين اداء نه کړی، داين يا مرتهن کولای شي چې محکمې ته مراجعه وکړي او له محکمې څخه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجارتخونې د خرڅلاو غوښــتنه وکړي او په دې توګه د تجارتخونې له مالک څخه چې تجارتخونې يې تر رهن لاندې ده، خپل دين ترلاسه کړي.

يــا دا چــې خپله مالک د تجارتخونې په خرڅلاو لاس پورې کوي او له هغه وروســته مرتهن د هغو افرادو او اشخاصو له جملې څخه ګرځي چې په اول قدم کې د تجارتخونې له مالک او خاوند څخه خپلې پيسې اخلي او يا هم مرتهن د خپل هغه تفوقي حق په اساس چې په تجارتخونه باندې يې لري کولای شي د تجارتخونې له شريکانو نه تر اخيســتلو وروســته د معين قيمت په بدل کې تجارتخونه واخلي او خپلې پيسې د هغې په اخيستلو (خريد) کې مجرا کړي.

د تاجر وجايب

په تجارتي دايره کې ثبت: د ســوداګر له وجايبو څخه يوه وجيبه هم په تجارتي دايره کې ثبت کيدل دی، دغه ثبت له دوو اړخونو څخه د اهميت وړ دی:

۱- دا چې په دغه دفتر کې د ثبت په واســطه دولتونه کولی شي ســوداګر تشــخيص کړي او د تجارتي وضعيت او په هغو پورې د نورو اړونده موضوعاتو په هکله دقيق اطلاعات لاس ته راوړي او په دې توګه له هغو څخه حمايت وکړای شي.

۲- که يو شــمير ذيعلاقه اشــخاصو غوښتي وي چې د ســوداګرو، د تجارت وړ موضوعاتو او د هغو د امکاناتو په اړه ځان خبر کړي، کولای شي د تجارتي ثبت دائرې ته مراجعه وکړي او ورځني معلومات ترلاسه کړي.

د افغانســتان د تجــارت اصولنامې په تجارتي دايره کې د ثبت موضــوع په خپله ۲۴ ماده کې بيان کړې او داســې تصريح يې کړې ده «د هغو محاکمو تر نظارت لاندې چې د تجارتي دعواوو د حــل او فصــل مکلفيت لري د تجارت د ثبت په نامه سره يــوه دايره موجوده ده» په همدې توګه ۲۵ مــاده پــه دې اړه وايي: «د تجارتی ثبت دايره د اړوندې محکمې د رييس تر نظارت لاندې يوه مسؤول او مکلف مامور ته ورسپارل کيږي» دغه راز ۲۶ ماده زياتوي «په يوه موضوع کې د تجارتي محاکمو د تعدد په صورت کې د تجارتي ثبت دايره د واکمن مقام په امر سره تر يوه د ذکر شويو محاکمو پورې مربوط کيږي».

د ثبت د اجراآتو ځای

د تجــارتي ثبت دايره د هغو محاکمو تر نظر لاندې ترسره کيږي چې د تجارتي منازعاتو په حل او فصل مکلف وي. کوم مطالب چې ســوداګر او سوداګريز شرکتونه يې په ثبت باندې مکلف دي د تجــارت د اصولنامــې په ۲۸ ماده کې ذکر دي (د يادونې ده چې د نوي قانون له مخې کوم چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تجارتي شرکتونو په برخه کې د افغانســتان د جمهور رييس د تقنييني فرمان په اساس نافذ شوی د مرکزي ثبت یوه دایره ایجاد شي).

که د ثبت خواهش او غوښتنه که تر څو اشخاصو پورې اړه ولري او تسجيل یې د هغوی د یوه په خوښه ترسره شي نو دغه تسجيل د ټولو په خوښه بلل کيږي.

میعاد: د تسجیل خواهش د هغه میعاد او نیټې سره سم ترسره کیږي چې د قانون لخوا تعیین شــوې ده، که په قانون کې یې په یوه معلومه نیټه باندې تصریح نه وي شــوې، په دې صورت کې یې مدت د وثائقو له تکمیل څخه وروسته یوه میاشت دی.

د ثبــت نشر: د افغانســتان د تجــارت د اصولنامې ۳۲ مادې د ثبت د نــشر په برخه کې چې د دغــې مادې په اســاس هغه ثبت چــې د اعلان وړ وي تر څو چې د قانــوني اعلاناتو لپاره کومه ځانګړې جریده نه ده تأســیس شــوې د ثبت د محل په رسمي یا خصوصي جرائدو کې نشر کیږي، مګــر نن تر تجارتي شرکتونو پورې اړوند اعلانات په هغه جریده کې خپریږي چې د عدليې وزارت لخوا خپریږي.

د تجارتي دفاترو درلودل

د تجــارتي دفاتــرو درلودل د تاجــر د مکلفيتونو له جملې څخه یو بــل مکلفيت دی، تر دغو دفاترو پورې اړوند احکام د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۵-۸۴ موادو بيان کړی دي، په تجارتي دفتر کې د اشخاصو یا شرکتونو ثبت، د تجارت د اصولنامې د ۲۴-۳۹ په واسطه تنظيم شوی دی.

د تجارتي دفاترو تعریف

تجارتي دفاترو له هغو مرقومو (نښانه شویو) پاڼو څخه عبارت دی چې تاجر یې د خپلې مالي شتمنۍ د توضیح لپاره د قانون له حکم سره سمې ساتي.

د تجارتي دفاترو اهميت

تجارتي دفاتر له یوې خوا تاجر ته د خپلې مالي شتمنۍ په اړه د دقیقو معلوماتو په ورکولو کې مرسته کوي او له بل لوري د قانون له مخې دغه دفاتر یو ډول اثبات دی. نو له یادو شویو دفاترو څخــه معلومات درلول او د لزوم په صورت کــې د هغو وړاندې کول د اهميت وړ دي له همدې املــه د تاجــر لپاره دغه دفاتر ډېر مهم دي او هغه کــولای شي د دعوی په صورت کې خپل دفاتر پــه نورو تاجرانو یا غیر تاجر افرادو بانــدې د دلیل د اثبات په توګه وړاندې کړي، په همدې توګه تاجر کولی شي له افلاس سره د مخ کیدو په صورت کې د نیک نیتي د بیان او د دیونو په اداء کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فریب نه کولو لپاره له خپلو دفاترو څخه د مدرک په توګه کار واخلي.

د غیر تاجر لپاره

تجارتي دفاتر د تاجر لپاره یوه بارزه قرینه او قوي دلیل دی چې نور خلک له هغه سره معاملې ته تشویقوي او د هغوی له ذهن څخه شک او تردید له منځه وړي، نور خلک کولی شي د منازعې او شخړې په صورت کې له تجارتي دفاترو څخه په تاجر باندې د دلیل او سند په توګه استفاده وکړي ځکه په هغو کې مندرج معلومات د تاجر د معاملاتو په وقوع باندې اقرار ګڼل کیږي، د افغانستان د تجارت اصولنامه تاجر د تجارتي دفاترو په درلودلو باندې مکلفوي، د دغې اصولنامې ۷۳ ماده د تاجر او د هغه د خلف لپاره په دغو دفاتر کې د قید کیدونکو موضوعاتو د آخري قید له لومړۍ نیټې څخه تر ۱۵ کلونو پورې د حفظ او ساتنې حکم کوي.

د تجارتي دفاترو درلودل له څو اړخونو څخه د تجار او تجارتي شرکتونو لپاره د اهمیت وړ دي:

۱- تاجر د خپلو تجارتي دفاترو په اساس خپله ګټه او زیان ارزوي.

۲- تجارتي دفاتر په محاکمو کې د ثبوت ښه وسیله ده، دغه موضوع د تجارت د اصولنامې په ۷۹ ماده کې داسې راغلې ده «په هغو اختلافاتو کې چې د سوداګرو تر منځ د تجارتي معاملاتو په اړه رامنځ ته کیږي، تجارتي قوانین کیدلی شي د هغو شرایطو په دایره کې چې په ۸۰ او ۸۴ مادو کې تعیین شوي، د ثبوت د وسائلو په توګه قبول کړای شي».

۳- د افلاس او د یووالیتوب په برخه کې هم تجارتي دفاتر د اهمیت وړ دي، په هغه صورت کې چې تجارتي دفاتر له قانون سره سم تنظیم شوي وي، نو تر افلاس او ورشکستګۍ پورې اړوند اصول په عادی توګه تطبیق کیږي او که داسې نه وي جزائي بڼه خپلوي.

۴- تجارتي دفاتر دغه راز د دولتي مالیاتو د اخیستلو په برخه کې هم ونډه لري، یعنې د مالیاتو اخیستل د اصولی دفاترو له مخې ترسره کیږي، له هغې پرته به په تاجر باندې بیمه او نور مؤیدات تطبیقیږي.

۵- د دغو دفاترو درلودل له تاجر سره مرسته کوي چې خپل ورځني معاملات په دغو دفاترو کې ثبت کړی او په نتیجه کې د خپلو معاملاتو د انجام له څرنګوالي څخه خبر شي او خپل بیلانس و پیژني.

د تجارتي دفاترو ډولونه

د تجارتي معاملاتو لپاره دوه ډوله دفاتر وجود لري:

الف- اجباري تجارتي دفاتر ب- اختیاري تجارتي دفاتر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الــف- اجباری یا ضروري تجارتي دفاتر: دغه دفاتر له هغو دفاترو څخه عبارت دي چې قانون تاجــر د هغو په درلودلو سره مجبوروي، لکه چې د افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۶۰ ماده په دې اړه وایی:

هــر تاجر مکلف دی چــې دری ډوله دفاتر ولري، ورځنی دفتر، د دارایۍ او شــتمنۍ دفتر او لــوی دفتر، سربیره په دې تاجــر مکلف دی چې د ټولو صادرېدونکو او وارد کېدونکو مکتوبونو او تلګرافونو اصل او د تادیې پاڼې په منظم ډول له ځان سره وساتي.

۱- ورځنــی دفتر: له هغــه دفتر څخه عبارت دی چې تاجر پکې خپــل ټول ورځني معاملات د تاریخ په اســاس لیکي، پــه دغه صورت کې کومې پاڼې چې په ورځنــي دفتر کې درج کېږي باید وساتلې شي، ځکه تاجر په څو ورځو کې د خپلو ټولو معاملاتو ټولګه په ورځني دفتر کې قید کوي.

دافغانســتان د تجارت د اصولنامې ۷۰ ماده د ورځني دفتر د مندرجاتو په اړه داســې لیکي «د تجارت په پیل کې وروسته له دې چې د ۶۹ مادې په موجب سره د تاجر اصلي سرمایه تعیین کیږي او پــه ورځني دفتر کې قید شي، نو د راکړې ورکــړې ټول کلي او جزئي معاملاتۍ که هغه تر تجارتي معاملاتو پورې اړوند وي یا تر عادي معاملاتو پورې، په جلاجلا توګه د تاریخ په ترتیب سره معامله کیږی او دغه راز یې شخصي مصارف قید کیږي، په دغه صورت کې په ورځني دفتر کې د یوه تاجر ټول معاملات له هره اړخه چې وي درج کیږي او وروســته د همدغه دفتر له مخې تصنیف کیږي او هر صنف او ډله په خپل حساب سره معامله کیږی».

۲- د شــتمنۍ دفــتر: د هغو دفاترو لــه جملې څخه چې په اســاس یې تاجــر خپل معاملات تنظیمــوي یــو هم د دارایۍ دفــتر دی، تاجر مکلف دی چې د هر کال په پــای کې د خپلې ټولې شــتمنۍ موجودي، د دارایۍ په دفتر کې درج کړي او دغــه دفتر ته په مراجعې سره خپل بیلانس چې په حقیقت کې د همدغه دفتر نچوړ او خلاصه ګڼل کیږي په لاس راوړي او له مخې یې خپله ګټه او تاوان معلوم کړي.

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې د ۶۹ مادې له حکم سره ســم د دارایۍ په دفتر کې لاندې چارې درج کیږي:

a. هغه نقود (پیســې) چې د منقولو او غیر منقولو اموالو له اټکلي قیمتونو سره یې د فعالیت د پیل په ورځ خپل تجارت ته ځانګړې کوي، د هغو اسهامو او اسنادو د نشر قیمتونه چې د هغو د جاري قیمت په اعتبار سره په دغه نیټه اخیستل کیږی یا پلورل کیږي او ټول هغه دیون (قرضونه) چې د حصول وړ وي، که هغه د اسنادو له مخې وي یا پرته له اسنادو څخه وي.

b. ټوله هغه دیون چې د بل چا په ذریعه او د هغوی له تعهداتو څخه لاس ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

c. د خالصې دارايۍ له تعيين وروسته (چې د ديونو له وضعه کولو وروسته د دارايۍ له اندازې څخه عبارت ده)، تاجر مجبور دی چې د هر حسابي کال په پای کې يو داسې بيلانس ترتيب او په دغه دفتر کې يې درج کړي چې د هغه تر تجارت پورې د مخصوصې دارايۍ او ديونو اندازه پکې څرګنده شوې وي، بيلانس بايد لږ تر لږه په کال کې يو وار ترتيب شي.

۳- **لوی دفتر (دفترکل):** د افغانستان د تجارت اصولنامې د لوی دفتر په برخه کې يوازې د هغه نوم ذکر کړی، خو د دغه دفتر د استفادې او ساتنې په اړه يې څه نه دي ويلی، په دې توګه ويلای شو چې عملاً دوه ډوله دفاتر چې مخکې يې يادونه وشوه وجود لري، ځکه هغه دفتر اجباري نشو بللای چې د استفادې څرنګوالی يې د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې نه وي بيان شوي، خو د دغه دفتر محتويات له ټولو هغو معاملاتو څخه عبارت دي چې لومړی په ورځني دفتر کې ثبت شوي وي او وروسته په دغه دفتر کې درج کيږي، له دې امله ويلای شو چې په دغه دفتر کې ټول هغه معاملات موندل کيدلی شي چې د تاجر له لوري په يوه کال کې ترسره شوي دي.

ب- اختياري تجارتي دفاتر:

په هغو تجارتي دفترونو سربيره چې د قانون له مخې سوداګر د هغه په لرلو مجبوريږي، تاجر او تجارتي شرکتونه کولی شي د خپلو معاملو د خاصو اړتياوو او غوښتنو پر اساس د خپلې خوښې سره سم د اختياري تجارتي دفترونو په تاسيس لاس پورې کړي، دغه دفترونه کيدای شي په مختلفو ډولونو او شکلونو رامنځته شي.

د اختياري تجارتي دفترونو د ايجاد او تاسيس په اړه د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۶ ماده داسې وايي: «هر سوداګر د خپلې تجارتي معاملې د احتياج او لزوم پر اساس کولای شي په يادو شويو دفترونو سربيره نور دفترونه هم ترتيب کړي، خو دغه دفترونه د مخکينيو دفترونو په برخه کې د ذکر شويو شرايطو تابع نه دي».

د اختياري تجارتي دفترونو له ډلې څخه يو هم لوی دفتر دی چې په دغه دفتر کې تجارتي معاملې د سهم او ورځې په ډول نه درج کيږي، بلکې د هر مشتري لپاره ځانګړې پاڼې په پام کې نيول کيږي. په دغو پاڼو کې له يوه مشتري سره ټولې ترسره کيدونکې معاملې درج کيږي. دغه راز په دغو دفترونو کې پاڼې په مجلد (د ټوک په بڼه) يا غير مجلد ډول يعنې د کار په ډول ساتلی کيږي او هر کله چې له مشتري سره نوې معامله ترسره کيږي، کارتن ته نوې پاڼې ور اضافه کيږي.

د اجباري او اختياري تجارتي دفاترو د ثبوت قدرت:

اجباري تجارتي دفاتر هغه مهال د ثبوت د ښې وسيلې په توګه کارول کيږي چې په هغو کې سوليدنه، قلم وهنه او نور شکمن آثار تر سترګو نه شي. خو له دې سره سره بياهم محکمه کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي هغــه دفــتر چې اصولي نه وي د هغه په خاوند يعنې هغــه چا باندې چې په غلطه يې ترتيب کړی دی اســتعمال کړي او په دغه دفتر باندې تکيه وکړي، د افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۸۰ ماده د تجارتي دفاترو د ثبوت دقدرت په اړه داسې ليکي:

۱- تجارتي دفاتر په غير تاجر باندې دليل نه شي کيدلی، مګر هغه اظهارات چې په يادو شــويو دفاترو کې ثبت شوي وي، د محکمې لپاره يو د طرفينو ته د قسم د متوجه کولو اساس کيدلی شي، هغه هم په هغو مواردو کې چې اثبات يې په شهادت سره جواز ولري.

۲- هغه تجارتي دفاتر چې په منظم ډول ترتيب شوي وي په تاجر باندې دليل کيدلی شي، هغه څوک چې په دغو دفاترو باندې تمســک کوي نشي کولای يوازې په هغه څه باندې اســتدلال وکړي چــې د هغــه ګټه ثابته وي او هغه څه چې د ده دعوې له نقص سره مخامخ کوي هغه رد کړي، د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې د تجارتي دفترونو د ثبوت د قدرت موضوع په صريح او واضح ډول نــه ده ذکر کړې، خو د افغانســتان د مدني قانــون د ۹۹۸ مادې د حکم له مخې په دغه ځای کې دوه حالته تر سترګو کيږي.

لومــړی حالت: که چيرتــه د دعوی داوړه لوري ســوداګر وي او د منازعې وړ موضوعات هم تــر تجارتي فعاليتونو پورې اړوند وي، په دغه صورت کــې تجارتي دفاتر د تاجر په ګټه او دغه راز په هغه باندې د ثبوت د وســيلې په توګه اســتعماليدلی شي، ځکه دواړه لوري د تجارتي دفاترو په درلودلو سره مکلف دي.

دويم حالت: هغه دعوی چې د يوه تاجر او بل غير تاجر تر منځ وي په دغه صورت کې دفتر په تاجر باندې د ثبوت د وســيلې په توګه اســتعماليدلی شي نه په غير تاجرباندي، ځکه که داسې شي نو تاجر په خپلو دفاترو باندې عام او تام تسلط لري او هرکله يې چې غوښتي وي کيدلی شي خپل دفاتر په خپله ګټه تغيير کړي په داســې حال کې چې مقابل لوري دا ډول لاس رســی نه لري، پــه هــر حال تجارتي دفاتــر د تجزيې وړ نه دي يعنې که يو غير تاجر فــرد په تاجر باندې د هغه تجارتي دفتر د ثبوت د وسيلې په توګه استعمال کړي، نو نشي ويلی چې يوه برخه يې چې ده اتکاء ورباندې کړې ده او خپله ګټه پکېويني قبول او پاتې نور يې رد کړي.

د اختيــاري تجارتي دفاتــرو د قدرت د ثبوت په برخه کې بايد وويــل شي چې دا ډول دفاتر د ثبوت ســه وســيله ګڼل کيږي او يــوازې د يوې « حقوقی قرينې » په توګــه د ادعاء د صدق لپاره کارول کيدلی شي، البته دغه قرينه نســبي ده او تر هغه چې خلاف يې ثابت نه شي حقيقت ګڼل کيږي. د افغانستان د تجارت اصولنامې د اختياري تجارتي دفاترو د ثبوت د قدرت په برخه کې کوم مشــخص حکم نه لري، خو د دغي اصولنامې د ۷۹ مادې له مطالعې څخه داســې اســتنباط کيږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې اختیاري تجارتي دفاتر اصلاً د ثبوت صلاحیت او قدرت نه لري، څکه یاده شوې ماده وایي: « د هغو شرایطو په دایره کې چې په ۸۰ او ۸۴ مادو کې تعیین شــوي دي، قانوني تجارتي دفاتر کیدلی شي چې د ســوداګرو ترمنځ د تجارتي معاملاتو له امله په رامنځ ته کیدونکو اختلافاتو کې د ثبوت د وسائلو په توګه و منل شي».

نو لیدل کیږي چې په یاده شوې ماده کې یوازې له قانوني تجارتي دفاترو څخه یادونه شوې ده او له اختیاري تجارتي دفاترو څخه هیڅ یادونه نه ده شوې، بناءً د تجارت د اصولنامې له نظره که څه هم له اختیاري تجارتي دفاترو څخه یادونه نه ده شــوې خو دغه دفاتر د اهل خبره اشــخاصو لخوا یوازې د هغه دعوې په برخه کې مطالعه کیږي چې په اســاس یې دغه دعوه رامنځ ته شــوې ده او مقابــل لــوري ته په لاس نه ورکول کیږي، څکه مقابل لوری چې د تاجر رقیب او ســیال دی کیدلی شي د هغه د دفاترو له مخې د هغه د تجارت ټول اسرار کشف کړي او د هغه تجارتي چارو ته صدمه ورسوي.

د همدغه دلیل له امله تجارتي دفاتر په ډېرو اســتثنائي حالاتو کې مثلاً په هغو حالاتو کې چې تاجر له دیوالیتوب سره مخ دی او یا یې د تجارت له شــغل څخه ځان ګوښــه کړی وی او د تجارتي راز پټول اهمیت ورته و نه لري مقابل لوري (د تاجر سیال) ته په لاس ورکول کیږي.

تجارتي سیالۍ

د سوداګرو او سوداګریزو شرکتونو تر منځ د سیالیو د رامنځ ته کولو، او د دې لپاره چې تجارتي مؤسســات و توانیږي په اقتصادی تبادلاتو کې خپله تنظیمونکې ونډه اداء کړي نو ضرور ده چې لاندې غوښتنو ته ځواب ووایي:

– رقابت او سیالي باید سالمه وي

– رقابت باید آزاد وي، په دې معنی چې د سوداګرو لخوا باید د سالم رقابت د اصولو د رعایت په برخه کې موانع ایجاد نه شي، ســالم تجارتي رقابتونه د افغانســتان د تجارت په اصولنامه کې هم بیان شــوي دي، د نړۍ د زیاتره هیوادونو په قوانینو کې، د سالم رقابت تعریف نه تر سترګو کیږي خو د یو شمیر هیوادونو په قوانینو کې سالم رقابت تعریف شوی دی چې په لاندې توګه یې ذکر کوو.

غیر ســالم رقابت هغه دی چې له تجارتي عرف سره مطابق نه وي او په عمومي توګه د نا ســالمو طرزالعملونو زیږنده وی، دغه نا سالم طرزالعملونه په څلورو برخو ویشل شوي دي چې عبارت دي له:

۱- د بدګومانۍ یا سوء تفاهم په هدف د تاجر په خلاف تبلیغات

۲- د رقیبانو او سیالانو د تجارتي شرکتونو د داخلي نظم ګډوډول

۳- تقلید

۴- د مشتریانو یا مستهلکینو په نزد تردید رامنځ ته کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاف تبلیغات

د هغو نا سمو معلوماتو خپرول چې د رقیبانو او سیالانو د زیانمنیدو باعث و گرځي، د نا سالم رقابــت اســاس جوړوي، حتی که انتقادات په واقعیت هــم ولاړ وی تاجر حق نه لري چې د نورو پــه وړاندې خلاف تبلیغات وکړي او باید مســؤلو مقاماتو ته یې په اړه اطلاع ورکړل شي. د خلاف تبلیغاتو ممانعت د مقایسه وي(پرتله ایز) اشتهار مشروعیت مطرح کوي، ځکه مقایسه وي اشتهار د خلاف تبلیغاتو له وسائلو څخه گرځیدلی شي، د دې لپاره چې مقایسه وي اشتهار په سالم ډول او له فریب څخه خالي وي، لازمه ده چې د هماغه شي، یا هغو خدماتو په برخه کې ترسره شي چې د همدغو اړتیاوو پوره کوونکي وي، کومه مقایسه چې رامنځ ته کیږي په واقعیت ولاړه وي او هغه ځرگندونې چې کیږي د ارزونې وړ وي.

صداقت، حقیقت او واقعیت د قانوني مقایسوي اشتهار له عمده شرایطو څخه شمیرل کیږي.

د رقیبانو د داخلي نظم گډوډول

د یــوه شرکــت یا یــوې تجارتي مؤسســې د داخلي نظم د گډوډولو یوه ښــه بیلگــه د هغو د کارکوونکو استخدام دی، په دې معنی چې تاجر هغه شخص چې د هغه د سیال او رقیب له شرکت سره د قرارداد په اســاس په کار لگیا دی جلبوي، او په دې ترتیب سره هوډ لري چې د خپل ســیال شرکت یو مهم عنصر له هغه څخه جلا او دغه شرکت زیانمن کړي.

دغه راز تاجر چې دغه عمل ترسره کوي هدف یې دا دی چې په دې توگه د خپل رقیب تاجر په لاس کې شته معلومات تر لاسه کړي، د هغه مشتریان ځان ته راجلب کړي او یا د هغه له مسلکي تجاربو څخه استفاده وکړي.

دغــه راز د وســائلو هــر ډول تصاحب چې د هغه په ســیالو شرکتونو کې د فعالیتونو د ښــه پرمختگ لپاره کارول کیږي، د نا سالم رقابت یو عمل گڼل کیږی، د بیلگې په توگه صنعتی جاسوسي یا د سیالو شرکتونو د مشتریانو لیست ته لاس غځونه او یا هم د سیالو شرکتونو د نظم گډوډول.

تقلید

تقلید هم د نا ســالم رقابت له وسائلو څخه شــمیرل کیږي، اوپه ډیرو زیاتو او مختلفو اعمالو کې شاملیږي، د مثال په توگه د رقیب له اشتهاري اسنادو څخه تقلید کول،یا د عطرو له هغه بوتل څخه استفاده چې د نوموړي د رقیب د عطرو له بوتلونو سره ورته والی لري، ځکه مشتري د دغو عطــرو د رانیولــو پرمهال نشي کولی څو باوري شي چې دا هماغــه عطر دی چې مخکې یې کارول او کنه دا هغه عطر دی چې د تقلید او ناسالم رقابت په هدف تولید او بازار ته عرضه شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مشتریانو یا کاروونکو په وړاندې تردید پیدا کول

دا ټولو هغو اعمالو ته وایي چې د مشترى په روحیه کې اختلال رامنځ ته کوي، او په دې توګه یې ځان ته جلبوي، باید ووایو چې د ناسالم رقابت پر هغو اعمالو سربیره چې یادونه یې وشوه، د دغه تعریف په اساس چې، د رقابت خلاف فعالیتونه له هغو فعالیتونو څخه عبارت دي چې د هغو په اساس تاجر نه غواړي آزاد رقابت ته ځای پرېږدي، کیدلی شي ډېرو نورو اعمالو ته هم شامل شي.

د دا ډول اعمالو له ممنوع ګرځولو څخه د حقوقي قواعدو موخه دا ده څو د هغو کسانو کړنلارې چې د آزاد رقابت په لاره کې مانع ایجادوي مجازات کړي، ځکه د دغو فعالیتونو هدف د آزاد رقابت مختل کول او هغو ته صدمه رسول دي.

د آزاد رقابت خلاف فعالیتونه په دوو برخو ویشل شوي دي:

- پر بازار باندې د حاکمیت له موقف څخه ناوړه استفاده
- د ناوړه سیالۍ او رقابت لپاره د سوداګرو ترمنځ تفاهم

په لومړي حالت کې: یو یا څو تجارتي شرکتونه په ګډه د یوه داسې شرکت په توګه فعالیت کوي چې په بازار باندې حاکمیت لري او داسې عمل کوي چې له مخې یې و کولای شي د آزاد رقابت په خلاف کړنو سره خپل دغه حاکمیت دوامدار وساتي او یا هغه تقویه کړي.

دویم حالت: څو تجارتخونې یا شرکتونه موافقه کوي، څو رقابت په خپل منځ کې محدود کړي او یا یې په کلي توګه له منځه یوسي. په دغه حالت کې د رقابت خلاف فعالیتونه کیدلی شي تر یوه تجارتي شرکت یا څو خاصو هغو پورې منحصر وي.

په تجارتخونې یا شرکت پورې اړوند، د رقابت خلاف فعالیتونه

کله چې یوه تجارتخانه پر بازار باندې قدرت ولري، د دې زمینه مساعده کیږي چې دغه تجارتخانه په بازار کې آزادانه کار وکړي چې پر بازار باندې دغه استقلال د تجارتخانې یا شرکت د واکمنۍ څرګندوی دی، دغه موقف د یوه استعماري قدرت په توګه راڅرګندیږي او د تجارتخانې لپاره د ازاد رقابت په لاره کې د خنډ پیدا کولو زمینه برابره وي، دغه راز تجارتخانه د خپلو سیالانو په مقابل کې له خپلو پراخو امکاناتو څخه استفاده کوي چې له دغو امکاناتو څخه د مشتریانو او کاروونکو په مقابل کې هم کار اخلي.

د نړۍ په زیاتره هیوادونو کې حقوقي قواعدو دا ډول کړه وړه منع کړي دي، ځکه د دغو قواعدو هدف د لویو سوداګرو په مقابل کې له کوچنیو تجارتونو څخه دفاع ده، نو د دغه هدف

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تأمیــن لپــاره یو له حقوقي قواعدو څخه په دې باندې بناء دي چې پر بازار باندې له واکمنۍ او حاکمیــت څخــه مخنیوی وکړي او لوی شرکتونه و نه توانیږی چې پر تجارتي بازارونو باندې عام او تام حاکمیت ترلاسه کړي.

پر بازار باندې د حاکمیت د ارزونې معیارونه

پر بازار باندې حاکمیت اصولاً نا مشروع دی. او له دغه حاکمیت څخه ناوړه اســتفاده هم نا مشروع عمل دی، دغه ناوړه اســتفاده د هغو کسانو لخوا کیږي چې پر بازار باندې حاکمیت لری، په بازار باندې د حاکمیت د تشــخیص لپاره په لومړي قدم کې لازمه ده څو یو مورد نظر او د پام وړ بازار تشــخیص شي، په دوهمه مرحله کې باید هغه ســلنه او فیصدي اټکل شي چې یو تجارتي شرکــت یــې په دغه بازار کې لري، خو په دغه بازار کې دغه موجوده فیصدي د ناوړه اســتفادې د اتهام لپاره کافي نه ده، بلکې لازمه ده چې د نورو عناصرو په واسطه تقویه شوې وي او بیا په دې توګه په بازار باندې د حاکمیت له ناوړه استفادې څخه خبره وکړو.

کلــه چــې تجارتي شرکت د بازار یوه محدوده برخه په لاس کې لري، د مثال په توګه له شــپږو څخه تر لسو فیصدو پورې په یوه بازار باندې د شرکت له حاکمیت څخه نه شو ګڼلای، خو د دې پــه خــلاف کې د یوه بازار یوه مهمــه او لویه برخه، د مثال په توګه که ۵۰ په ســلکو کې برخه د یوه شرکت په لاس کې وي نو دلته په بازار باندې د حاکمیت موضوع مطرح او څیړل کیدلی شي.

پر بازار باندې د حاکمیت مکمل معیارونه

پر بازار باندې د حاکمیت له مکملو معیارونو څخه یوهم بازار ته د ورننوتلو له موانعو څخه عبــارت دی، د مثال په توګه په بازار کې د د کوکاکولا ښــه شــهرت همدغه بــازار ته د نورو د ور داخلیدو یو مانع دی، له بل لوري د یوه مشهور مارک او نښانې درلودل هم بازار ته د ور داخلیدو یــو مانع جوړوي، دغه راز تخنیکي او تکنالوژیکي مخکې والی او ســبقت هم بازار ته د داخلیدو له موانعو څخه دي.

د تجارتخونې (شرکت) طرزالعمل

دغه طرزالعمل یوازې د هغو تجارتخانو (شرکتونو) په برخه کې کارول کیږي چې پر بازار باندې حاکمیت لري، د مثال په توګه یو شرکت پرته له دې چې بل تجار یا تجارتي شرکت ورسره په رقابت کې وي د خښــتو بیه لوړه ســاتي. دغه راز په ډېر ټیټ نرخ سره د یوه جنس عرضه کول یوازې د هغــه شرکت لخوا ترسره کیدلی شي چې پــه بازار باندې حاکمیت ولري او په دې توګه د رقیبانو د امکاناتو د سلبولو باعث ګرځي. ځکه هغوی له دا ډول امکاناتو څخه نه دي برخمن او نشي کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې همدغه اجناس په دومره ټیټ قیمت سره بازار ته وړاندې کړي.

د سوداګرو او د توکو برابروونکو تر منځ په اړیکو کې د خپلواکۍ نه موجودیت

د خپلواکۍ نه موجودیت کیدلی شي دوه اړخیز وي، په دې معنی چې تاجر د توکو برابروونکي د مقرراتو تابع وي او یا بالعکس برابروونکی د تاجر د مقرراتو. د اقتصادي خپلواکۍ نه موجودیت هغــه مهال د آزاد رقابت په مخکې خنډ ګرځي چې له یوه لوري تاجر یا برابروونکی و نه توانیږي له بالمثله (ورته)لارې څخه استفاده وکړي او له بل لوري د تاجر یا توکو د برابروونکي طرزالعمل د آزاد رقابت په لاره کې مانع رامنځ ته کړي، بناءً حقوقي قواعد د یوه شرکت یا یوې ډلې ســوداګرو له لوري د هغو کسانو په برخه کې سوء استفاده ممنوع ګرځوي چې د دوی تر اقتصادي حاکمیت لاندې وي.

د څو شرکتونو لخوا ډله ایز اقدام

دا هغــه عمــل دی چې څو تجارتي شرکتونه د یوې موضوع پــه اړه موافقه کړې وي او په دې توګه په بازار کې د آزاد رقابت مانع ګرځي، په دغه حالت کې کولای شو پر بازار باندې له ډله ایز حاکمیت څخه خبره وشي، په دغه صورت کې د دوو یا زیاتو اقتصادي شرکتونو د ملګرۍ په نتیجه کــې پــه بازار باندې حاکمیت رامنځ ته کیږي چې له حقوقي پلوه له یوه او بل څخه جلا دی، خو په ګډه کار کوي او یا را څرګند شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پنځم څپرکي لنډیز

د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۸ مادې له مخې تاجر داسې تعریف شوی دی:

– ټول اشخاص که هغه افراد وي او یا تجارتي شرکتونه خو چې تجارتي اهلیت ولري او په خپل نم سره په یوه یا څو تجارتي معاملاتو ځان مشغول کړي او دغه کار خپل دوامداره شغل وګرځوي.

– تجـارتي اهلیـت: هر فرد چې د اتلس کلنۍ سـن یـې تکمیل کـړی وي او د خپلو حقوقي تصرفاتو لپاره یې د شـخصیت او تجارت د ډول له امله کوم قانوني موانع نه وي موجودې، کولای شي تجارت وکړي.

– تاجر د لاندې حقوقو درلودونکی دی.

۱- د تجارتي شرکت د تأسیس حق ۲- د کرایې د تمدید حق ۳- د تجارتي عنوان د درلودلو حق

۴- د اختراع حق ۵- د تجارتي نښې او موډل حق ۶- په ګروۍ کې د تجارتي شرکت د ایښودلو حق.

– تاجر لاندې وجائب لري:

۱- د تجارتي جواز اخیسـتل ۲- د تجارتي ثبت په دایره کې ثبتول ۳- د اجباري تجارتي دفاترو درلودل (ورځنی دفتر، د دارایۍ دفتر او لوی دفتر).

– تجارتي رقابت: تجارتي رقابت باید سـالم او آزاد وي، د زیاتره هیوادونه په قوانینو کې د سالم آزاد رقابت تعریف نه تر سـترګو کیږي، خو د یو شـمیر هیوادونو قوانین د نا سـالم رقابت په اړه داسې نظر لري:

– ناسـالم رقابت له هغه رقابت څخه عبارت دی چې له تجارتي عرف او عاداتو سره مطابق نه وي او په عمومي توګه د ناسـالم طرزالعمل زیږنده وي، دغه نا سـالم طرزالعمل په لاندې څلورو برخو وییشل شوی دی:

۱- د بدګومانۍ یا سوء تفاهم د پیدا کولو په هدف د تاجر خلاف تبلیغات

۲- د رقیبانو د تجارتي شرکتونو د داخلي نظم ګډوډول

۳- تقلید

۴- له مشتریانو او کاروونکو سره تردید او شک پیدا کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پنځم څپرکي پوښتنې

۱- تاجر څوک دی او یو فرد څه وخت د تاجر صفت خپلوي؟
۲- تاجر د کومو حقوقو درلودونکی دی؟
۳- د تاجر وجائب څه دی؟
۴- تاجر ته د اجباري او اختیاري دفاترو د درلودلو اړتیا څه ده؟
۵- د اجباري او اختیاري دفاترو د ثبوت قدرت توضیح کړئ؟
۶- تجارتي رقابت څه دی؟
۷- سالم او نا سالم رقابت څه ډول له یوه او بل سره جلا کولای شو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجارتي قراردادونه

ټولیزه موخه:

د تجارتي قراردادونو پیژندل، د قراردادونو عمومي شرایط او د هغو ډولونه.

د

زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین وکړای شي چې:

- د قراردادونو عمومي شرایط و پیژني.
- د تجارتي قراردادونو او نورو هغو تر منځ تفکیک وکړای شي.
- ملي او نړیوال قراردادونه و پیژني.
- د حمل و نقل، بیه او سرقفلي په قراردادونو پوه شي.

د تجارت په ساحه کې یوازې هغه قراردادونه مطرح کیږي او د تجارتي قراردادونو تر نامه لاندې مطالعه کیږي چې د قراردادونو د عمومي شرایطو په حفظ سره په مدني حقوقو کې ترې یادونه شوې وي.

تعریف: د افغانستان مدني قانون تر عقودو او قراردادونو پورې اړوند کلي اصول تعریف کړي او د تجارت په اصولنامه کې د قراردادونو تعریف شتون لري. د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۰۸ مادې د قراردادونو په تنظیم کې رضا او موافقت کافي بللی او داسې صراحت یې کړی دی: «د تجارتي عقودو لپاره د طرفینو رضا او موافقت کافي دی، د قرارداد د تنظیم او نورو مراسمو پرځای کول لازم نه دي».

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ياد شوي قانون ۶۰۹ ماده دغه راز په دې برخه کې وايي چې:

که د يوه عقد لپاره قانوناً د يوه مخصوص شـــکل رعايت په ليکلې ډول لازم وي او عقد يې تر ځينې مراسمو لکه مقاولې پورې موقوف کړی وي، نو تر هغه چې دغه شکل مراعات نه شي او يا ټاکل شوي مراسم اجراء نه شي عقد نه شي منعقد کيدلی.

په هغه صورت کې چې دواړو لوريو د قرارداد په تنظيم سره موافقه کړې وي، داسې بلل کيږي چې ګواکي د عقد تړون يې د قرارداد تر تمديد پورې تړلی دی، خو د يادې شوې مادې وروستي بند زياته کړې ده چې «که قرارداد تنظيم شوی هم نه وي، خو ثابته شي چې دواړو لوريو عقد منعقد ګڼلی دی، د قرارداد نه تنظيم او ســـمون د عقد د عدم انعقاد ســـبب نه ګڼل کيږي، مثلاً مشتري يا (اخيستونکي) ته ټول مال يا د هغه يوه برخه تسليم شوی او بايع (خرڅوونکي) د خرڅ شوي مال ټول قيمت يا يوه برخه ترلاســـه کړې ده، په دغه صورت کې که څه هم چې قرارداد نه دی تنظيم شوی، مګر عقد منعقد شوی بلل کيږي.

د افغانســـتان د تجارت په اصولنامه کې د ټولو تجارتي قراردادونو په برخه کې داســـې احکام شتون لري چې په اساس يې د بيمې قرارداد، کاري حق العمل، د حمل او نقل قرارداد، دلالي، د بيه لرونکو بورسيو او پاڼو کاروبار، تجارتي رهن، تجارتي ضمان، بانکداري او دغه راز د سرقفلي قرارداد، خاص قراردادونه بلل کيږي.

که د نورو هيوادونو د تجارت حقوق مطالعه کړو نو ليدل کيږي چې د يو شمير قراردادونه په اړه يې د ځانګړو قراردادونو په توګه بحث کړی دی، د مثال په توګه د فرانسې په مدني کود کې د تجارتي قراردادونو په ســـاحه کې په ځانګړي ډول له تجارتي تبادلې څخه د تجارتي قرارداد په توګه يادونه شوې ده، د فرانسې د مدني کود ۱۷۰۲ ماده د تجارتي تبادلې په اړه وايي: تجارتي تبادله هغه قرارداد دی چې په اساس يې يو جنس د بل جنس په مقابل کې تبادله کيږي.

د فرانسې مدني کود تبادله د يوه تفاهمي قرارداد په توګه پيژندلې ده، له هغو ټولو خصوصياتو سره سره چې تجارتي تبادله يې لري بيا هم د قراردادونو تر عمومي شرايطو لاندې راځي، خو دغه ټکـــی بايد له پامه و نه غورځول شي چې هيڅ کله نشـــو کـــولای قراردادونه په کلي ډول د تدوين شـــويو او تجارتي قراردادونو تر نامه لاندې يو له بل سره تفکيک کړو. د هر قرارداد تجارتي يا مدني خصوصيت تر دې پورې تړلی دی چې د ســـوداګرو اشـــخاصو ترمنځ منعقد شـــوی دی او که د غير تاجـــرو اشـــخاصو تر منځ خـــو حالاتو ته په پام سره کيدلی شي مدني يـــا تجارتي وګڼل شي، په هغه حالـــت کې چـــې قرارداد تجارتي وي نـــو د اموالو او د تجارت د حقوقو ټـــول هغه مقررات چې د محاکمـــو د صلاحيـــت، د څيړنې د څرنګوالي، د اثباتو د دلائلو، تضامنـــي ضمانت او نورو لپاره يې وړاندوينه شوې ده، د تطبيق وړ دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نړیوال تجارتي قراردادونه

پــه نړیوال تجارت کې ســازمانونه او بنســټونه زیاتــره وخت، لکه د لنــدن د غلاتو د تجارتي اتحادیــې(London Contrade Association) د قراردادونــو په څیــر د معاملاتو او غلاتو د پیر او پلور لپاره نمونه قراردادونه (Contracts Types) تهیه کوي. د ملګرو ملتونو ســازمان، د تجارت نړیواله مؤسسه او د اروپایي اتحادیې غړي دغه راز هڅه کوي چې متحدالشکل قراردادونه تهیه کړي.

په تجارتي قراردادونو کې تر ډېره داســې اصطلاحات کارول کیږي چې کیدای شي وروســته یې تفســیر او تعبیــر د اختــلاف وړ وګرځي لکه د F.O.B خرڅــلاو، د C.E.F، خرڅلاو او د C and F خرڅلاو، له همدې امله د تجارت نړیوال اتاق چې په ۱۹۱۹ م کال کې تأسیس شوی دی، د حقوقو د علــماؤو، ســوداګرو، بانکونو او پــه دې برخه کې له نورو دخیلــو او متخصصینو څخه د دا ډول اقتصادي تجارتي اصطلاحاتو د تعریف لپاره یو کمیسیون تشکیل کړی دی او په ۱۹۵۳ کال کې یې پــه دې برخــه کې د انکوټیرم (Incoterm) په نامه کتاب خپور کړ چې په نړیوال تجارت کې یې د عرف ځای خپل کړی او په هغو مواردو کې چې د پلورونکي او پیرودونکي تر منځ اختلاف رامنځ تــه کیږي دغه کتاب ته مراجعه کوي. په دغه ســاحه کې درې ډول خرڅــلاو ترسره کیږي چې له F.O.B او C.E.F او C and F څخه عبارت دی.

FOB خرڅلاو

د دغه خرڅلاو لنډیز له (Free on Board) څخه اخیستل شوی چې معنی یې په بیړۍ باندې یــا د بیــړۍ له لارې ازاد تجارت دی، په دغه خرڅلاو (پلور) کې قیمت او بیه د ټولو هغو توکیو او اړونده مخارجو قیمت ته شامله ده چې د خرڅلاو له ځای څخه بیا تر بیړۍ پورې ورباندې راځي، په دې معنی چې پلورونکی مؤظف دی پلورل شــوي توکي په خپل لګښت سره د خرڅلاو له ځای نه د بیړیو تر بندر پورې یوسي او په بیړۍ کې یې ځای پرځای کړي، له دې سره سم د بیړۍ بندر د توکیــو د حمــل مبدأ ګڼل کیږی او له هغه نیټې چې توکي بیړۍ ته ور باریږي تر اخیســتونکي (مشــتري) پورې تعلق پیدا کوي او د سمندري حمل، بیمې، له ګمرک څخه د تخلیې او ترخیص او دغــه راز تر خپله ځایه د رســولو ټول مصارف یې پــه هغه باندې دي، نو له همدې امله ټول هغه خسارات چې د بارېدو له نیټې څخه توکیو ته متوجه کیږي د اخیستونکي (مشتري) په غاړه دي.

C&F خرڅلاو

د دغه خرڅلاو لنډیز له (Cost and Freight) څخه اخیستل شوی دی، یعنې بیه او د حمل کرایه.

دا هغه خرڅلاو دی چې له مخې یې پلورونکی د توکیو سمندري حمل او انتقال په غاړه اخلي او د خرڅلاو قیمت تر مقصود بندر پورې د توکیو ټولو اړونده لګښتونو او انتقال ته شامل وي، له همدې امله زیاتره وخت له C&F څخه وروسته د بندر نوم ذکر کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ډول قراردادونه له ۱۹مې پیړۍ څخه را وروســته رواج شوي دي. د C&F په خرڅلاو کې اخیستونکی د توکیو او اجناسو له بارېدو وروسته مالک ګڼل کېږي، بناءً ویلای شو کوم توکي چې تر اوسه ځای ته نه دي رسیدلي او په سمندر کې دي و پلورل شي او پلورونکي خپلې پیسې ترلاسه کړي نو هغه مشــکل چې په دې برخه کې رامنځ ته کېدلی شي دادی چې اخیســتونکي (مشترى) توکي له رانیولو وړاندې نه دي کتلي نو که چیرې د توکیو په تعیین شــوي مقدار کې کمبود راځي د پلورونکی او اخیســتونکي تر منځ د شــخړې د را پیدا کیدو ســبب کیږي، د دا ډول اختلافاتو د لــه منځه وړلــو لپاره د ۱۹مې پیړۍ په اواخرو کې په دا ډول قراردادونو کې یو لړ ځانګړي شرایط اضافه شــول چې د هغو له ماهیت سره یې تناقض درلود، مګر نن د (C&F) په خرڅلاو کې دوې موضوعاګانې باید په پام کې و نیولې شي، یوه داچې د توکیو د تحویلۍ له ورځې د توکیو مالکیت اخیســتونکي (مشــتري) ته انتقال شوی او ټول هغه خطرات چې توکیو او اجناسو ته متوجه کیږي د اخیســتونکي په غاړه دي، دوهم دا چې پلورونکی (بایع) د توکیو او اجناســو د حمل او انتقال مسؤل دی او دغه مسؤلیت یې د قرارداد په اساس دی.

CIF خرڅلاو

سي آی اف د (Cost insurance Freight) ترکیب لومړي توری دی، یعنی بیه، بیمه او د حمل او نقل کرایه.

د (CIF) خرڅلاو د C&F خرڅلاو د مقرراتو تابع دی، په دومره توپیر سره چې په دغه خرڅلاو کې تعیین شوې بیه، د توکیو په قیمت او د هغو د انتقال په کرایه سربیره د هغو د سمندري حمل او نقل بیمې ته هم شــامله ده، خو باید په پام کې ولرو چې د پلورونکي له لوري د توکیو بیمه کول هغه د بارولو په وخت کې د واردیدونکو خساراتو مسؤل نه ګرځوي، بلکې د بارولو له نیټې وروســته ټول هغه خطرات چې توکیو ته متوجه کیږي د اخیســتونکي په غاړه دي، له همدې امله کومه بیمه نامه چې تنظمیږي د انتقال وړ ده او د اخیستونکي په وجه کې ظهر نویسي کیږي، او یا هم اصولاً د حامل په وجه کې صادریږي.

پــه دې ترتیــب سره اخیســتونکی حق لري چې لــه بیمه کوونکــي څخه مســتقیماً د واردو شــویو خســاراتو په اندازه پیسې ترلاســه کړي او که بیمه کوونکی وارد شوي خسارات ور نه کړي اخیستونکی، پلورونکي ته د مراجعې حق نه لري.

د داخلي تجارت قراردادونه

د افغانستان تجارت اصولنامې ته په کتنې سره، د هغو قراردادونو له جملې څخه چې د تجارت د حقوقو په ساحه کې ترسره کیږي یو هم د حمل او نقل قرارداد دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حمل و نقل قرارداد

د تجارت د قانون په ۸۲۱مه ماده کې داسې ویل شوي دي« په وچه، اوبو یا فضاء کې د اجرت په مقابل کې د اموالو یا اشخاصو حمل او نقل د نقلیاتو د محاوله په نامه سره یادیږي»، د فرانسې د تجارت په حقوقو کې، د ځمکې یا اوبو له لارې د شـیانو د حمل په اړه له ۱۷۸۲ مادې څخه تر ۱۷۸۶ مادې پورې په مدني قانون کې یادونه شوې ده او د تجارت په اصولنامه کې یې له ۸۲۴ څخه تر ۸۵۵ مادې پورې وړاندوینه شوې ده.

د هوایــی حمل او نقل لپاره جلا مقررات تدوین شــوي دي او پــه څنګ کې ورسره په لاندې شرحه نړیوال کنوانسیونونه هم د مختلفو دولتونو تر منځ لاسلیک شوي دي:

۱- د اورګاډي د پټلۍ له لارې د حمل او نقل په برخه کې د سویس (Brene) نړیوال کنوانسیون.

۲- د ۱۸۹۳کال د C.I.M توکیو د حمل او نقل کنوانســیون، د دغه کنوانسیون وروستی سمون په۱۹۵۵کال کې وو.

۳- د وارســا د ۱۹۱۹ د هوایی حمل او نقل کنوانســیون، دغه کنوانســیون په ۱۹۵۵کال کې په لاهه کې اصلاح شو.

۴- د توکیو د ځمکني لیږد رالیږد کنوانسیون، ۱۹۵۴کال ژنیو C.M.R

۵- د سمندري لیږد رالیږد کنوانسیون، هامبورګ ۱۹۷۸کال

د فرانســې د تجــارت په حقوقــو کې هم د حمل او نقــل قرارداد نه دی تعریف شــوی، خو فرانسوي حقوقپوهان د شیانو د حمل او نقل قرارداد داسې تعریفوي چې: د حمل او نقل قرارداد هغــه قــرارداد دی چې د هغو په وســیله یې د حمل او نقل متصدي متعهــدې بلل کیږي چې له لیږونکي څخه د اجرت په ترلاسه کولو سره معین توکي او سامان آلات ځای پرځای کړي.

په دغه تعریف کې څو ټکي د پام وړ دي:

– قرارداد د هغه چا په واسطه منعقد کیږي چې د حمل او نقل په کاروبار لګیا وي.

– د قرارداد اصلي موضوع د اجرت په بدل کی د معینو توکیو او وسائلو حمل دی.

– د حمل او نقل متصدي د توکیو د حمل په چارو کې د پوره واک او اختیار درلودونکی دی.

له پورتني تعریف څخه دا نتیجه اخیســتل کیدای شي چې، د حمل او نقل قرارداد د اجارې د خدماتو او اجارې د شیانو له قراردادونو سره توپیر لري، ځکه د حمل او نقل په قرارداد کې اړونده متصدي د شیانو په حمل یا خدماتو په وړاندې کولو کې د عمل پوره واک لري او خپل تعدات په مستقل ډول ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سر قفلي قرارداد

د هغــو موضوعاتو له ډلې څخه چې له نهمې هجرې پیړۍ راهیســې یې د څېړونکو ذهنونه ځان ته جلب کړي دي د سرقفلۍ موضوع ده، مصریانو او د سوریې خلکو سرقفلۍ ته خلوالرجل ویــل، د مغــرب عربانو مفتاح (زینه) یا جلســه ورته ویل، په عراق کې قفلیــه ورته ویل کیږي، د ســوریې ځینې خلک فروغینة ورته وایي، او پــه ځینې فقهي کتابونو کې له سرقفلۍ څخه په نقل القدم یا خلوالید سره تعبیر شوی دی.

هغو څېړونکو چې د سرقفلۍ په اړه یې مطالعې کړې او مقالې یې لیکلې دي، نه دي توانېدلي چې د دغې مسألې د واقعیت کامل تصویر وړاندې کړي، نو بې له شکه چې په دغه موضوع باندې د بحث لپاره لاهم ځای شته چې له یوې نوې زاویې باید وڅېړل شي، تر څو په دې برخه کې فقهي او حقوقي لیکنې او نظریات ترلاسه شي.

د اکتســاب حق چې په عرف کې سرقفلي ورته وایي کوم معین تعریف نه لري، خو ویلای شــو چې د اکتســاب حق د منقولو او غیر منقولو عواملو له مجموعې څخه عبارت دی، منقول عوامل لکه، اثاثیه، اولیه مواد، ابزار، آلات، تجارتی توکي، نغدې پیســې او غیر منقول عوامل لکه د اختراع حق په تر تجارتي نښــو او علامو پورې اړوند حقوق، د تجارتي محل د اجارې حق او ادبي یا هنري مالکیت او نورو... حقوق.

سرقفلي د اکتساب د حق د اجزاءو یو جزء ګڼل کیدای شي، دغه حق کیدای شي چې مالک یې په یوه محل یا موقعیت کې د کاروبار له امله د مشــتریانو د راجلبولو په علت خپل کړي. سرقفلي د موضوعــي تجارتي اعمالو له جملې څخــه یو عمل دی چې کله د یو لړ ظاهري ضوابطو په وجه شــکلي تجارتي عمل هم ورته ویل کیږي، د سرقفلۍ حق چې تاجر یا کســبګر یې د تجارتي محل یا یوې حرفې او کسب له مخې خپلوي، د دې کار حقوقي اثر له دې امله دی چې ولې نه شي کولای مستاجر (اجاره اخیستونکي) دې ته اړ باسي چې دغه محل او ځای ترک کړي.

په دې اســاس ویلای شــو چې د ځای په اجاره کې د مستاجر د تقدم حق، د مالک د مالکیت حق محدودوي.

سرقفلي د سرمایې او شــتمنۍ له مهمو عناصرو څخه یــوه ده، دغه سرمایه له هغو حقوقو او امتیازاتو څخه عبارت ده چې د یوه تجارتي فعالیت لپاره رامنځ ته کیږي، دغه سرمایه او شتمني د فرانسې په حقوقو کې په (Fond Conncerce de) سره یادیږي او دا په یوه تاجر یا کسبګر پورې د ټولو هغو حقوقو، اموالو او اثاثیې مجموعه ده چې تاجر یا کسبګر یې د خپلو اړونده فعالیتونو لپاره برابروي.

تجــارتي شــتمني کیدای شي چې پر سرقفلۍ یا په اجاره کــې د تقدم پر حق سربیره، په لاندې مادي او غیر مادي عناصرو کې شامله شي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

موقعیت، مشـتریان، نوم او تجارتي عنوان، تجارتي او صنعتي نښې او علایم، نقوش، رسمونه او موډلونه، د کارخانې نښه یا علایم، صنعتي جوایز، لومړني تجارتي مواد، تجارتي اثاثیه، تجارتي توکو او نور.

د سرقفلۍ او کسب د حق تر منځ د تفاوت په اړه ویل کیدای شي چې سرقفلي په ملک پورې اړه لري یعنې تر موقعیت، مرغوبیت مشتری والی، او د ساختمان تر ظاهر پورې مربوط حق دی.

ملـک کیـدای شي له اجارې مخکې د محل د چمتو کیدو او ښـه موقعیت او شـهرت له امله د هغـه تاجر یا مسـتاجر ته زیات اهمیت ورکړي او د هغـه مرغوبیت او د جذب توان ته لا ډېر زیاتوالی ورکړي، چې دغه مسأله د سرقفلۍ د کچې په زیاتوالي کې هم مؤثره پریوتلای شي.

په دې اسـاس ښـایي د ملکي سرقفلي کچه یـوازې د موقعیت د تغییر له املـه چې له اجارې وروسـته پیداکېږي، ډېروالی ومومي البته د بیو تغییر او د پیسـو ارزښـت هم په دې چاره کې بې اغېزې نه دی. په دې ترتیب باید وویل شي چې د ملکي سرقفلي د کچې په ټاکلو کې چې د لومړي ځل لپاره په اجاره ورکول کېږي، د کسـب یا سـوداګرۍ حق مداخله نه لري او دا حق وروسـته د مستاجر لپاره رامنځ ته کېږي.

که چېرې څښـتن یا مالك خپل سـوداګریز ملك په اجاره ورکړي، کولی شي د سرقفلي تر عنوان لاندې له مسـتجار څخه مبلغ ترلاسه کړي. لکه څنګه چې مالي سرقفلي نه وي اخیستې او مستجار د ملك د سرقفلۍ په ترلاسه کولو سره ملك بل چاته ورکړي، نو د مستجار د اجارې د مودې تر پای ته رسېدو وروسته له مالك څخه د سرقفلۍ د غوښتلو حق نه لري.

د سرقفلي تعریفونه

لومړی تعریف: سرقفلي د متعارف شرط پر بنسټ د کرایې د عقد یو ډول دی.

دویـم تعریف: سرقفلي د کرایې په وړاندې پـه دوکان کې د اقامت او جلوس د دایمي حق له اخیستلو عبارت ده، چې اصلي مالک ئې دبیرته ایستلو حق نه لري.

درېیم تعریف: سرقفلي له هغه منفعت څخه عبارت ده، چې شخص یې اصلي مالك ته د یوې اندازه پیسو د ورکړې په مقابل کې مستحق ګرځي، خو ملکیت له اصلي خاوند سره وي.

څلورم تعریف: سرقفلي یوازې د ګټې اخیسـتنې په موخه په یوه مکان کې د پېښـې اېښودلو او ترلاسـه کولـو څخه عبارت ده، چې د هغه مکان واقـف یا ناظر ته د مبلغ ورکړه ده چې صرف تعمیر او بیارغونه موقوفه کړي. په دکانونو کې مسـتعاره سرقفلي پر دې بنسـټ ده چې واقف یا متولي یا ملك د دوکان لپاره ټاکلی مبلغ ټاکي، د دوکان له سـاکن څخه هغه مبلغ واخلي او هغه د اسکان شرعي اجازه ورکړي.

پـه دې صورت کـې ددوکان خاوند حق نه لري هغـه کرایه دار له دوکان څخه وباسـی چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرقفلی ورته ثابته ده.اوتر هغه وخته پوری حق نلری دوکان بل کس ته په کرایه ورکړي ترڅو چې په لومړي سرکې اخستل مبلغ مسترد نکړي.

په کرایه ورکول د شـیانو پر منفعت باندې تړون ته وايي. ټول فقیهان د اجارې کلمه د شـیانو او اشخاصو پر اجارې اطلاقوي. يوازې مالکي فقیهان د اشخاصو او اشیاوو د اجارې ترمنځ توپیر کوي، له دې امله اجاره د انسـان د کار لپاره کاروي، اما د اشـیاوو پر منفعت تړون یا عقد کرایه بولي. همداشان که چېرې مستجار د مالك په منافعو کې اخلال رامنځ ته کړي، مالك د اجارې د عقد د فسخه کولو حق لري.

د بېلگې په توگه مالك له مستجار سره د خپل دوکان د اجاره ورکولو پر سر هوکړې ته رسېدلی، چې مسـتجار پـه دې دوکان کې زرگري یا خیاطـي وکړي، له یوې مودې وروسـته د دوکان مالك ناڅاپه ویني چې مسـتجار په دوکان کې خپلسری کارکوي یا داسـې کار په کې کوي، چې دوکان ته زیان رسـېږي، مثلاً دېوالونه یې نړولي وي، په دې صورت کې مالك حق لري، چې مسـتجار له دوکانه وباسي.

د سوداگریزې بیې قرارداد

سوداگریزه بیه مشخص تعریف نه لري، همداشان د افغانستان د سوداگرۍ په اصولنامه کې هم تعریف شـوې نه ده. په بیه پورې اړوند ټول حقوقي او مدني مقررات په ټول سـوداگریز پېر او پلور کې حاکم دي، خو د سوداگریزې بیې د ځینو برخو لپاره ځانگړي مقررات په پام کې نیول شوي دي.

په ټولیزه توگه سـوداگري ازاده ده او سـوداگر د هر ډول سوداگریزو مالونو د پېر او پلور حق لري، البته چې نامشروع نه وي او په غیر مجازو شیزونو لکه تریاکو او نشه یي توکو پورې تړلي نه وي. اوسمهال هغه محدودیتونه چې د سوداگرۍ لپاره د تطبیق وړ دي، په دوه ډوله دي:

یو یې د ځینو اجناسـو د پېر او پلور کلي ممنوعیت دی او بل یې له ټاکلو سـازمانونو سره د معاملاتو محدودیت دی. د معاملې محدودیت په هغو مواردو پورې اړوند دی، چې د خرڅوونکي د واك له پلوه، د لېږد رالېږد، بانکوالۍ، بیمې، کارخونې تاسیس او هغو مواردو لپاره چې د دولت په ولکه کې دي، ټاکلي شرایط ولري.

لکه د بهرنۍ سـوداگرۍ انحصـار او دخانیات او بلاخره هغـه محدودیتونه چې دولت یې د عمومـي منابعو د سـاتلو لپاره ټاکي، لکه لـه احتکار څخه مخنیوی، د هغـو خنډونو او رقابت پر وړانـدې چې د تولیدوونکو او خرڅوونکو ترمنـځ د بیو د لوړوالي لپاره موجود وي، د مصرفوونکو په ملاتړ پورې اړوند مقررات ټاکل.

د یادونې وړ ده چې د ممنوعه اجناسـو د پـېر او پلور اړوند مقررات اغلب په جزایي قوانینو کې اټکل شوي او اصولاً د دې ډول شیزونو پېر او پلور منعه دی. سوداگریزه بیه ځانگړې سوداگریز

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشخصات لري چې د افغانستان د سوداګرۍ د اصولنامې په دریم څپرکي کې یې یادونه شوې ده.

د سـوداګرۍ د اصولنامـې ۶۲۹ ماده څرګندوي: (د معینه او د انعقاد د قیمت په نسـبت د دواړو لوریـو رضـا، بیع ګڼل کېږي). جاریه قیمت او د کتلاك لېږل او د هغه خرڅلاو عرضه چې د اشیاوو د قېمت، مقدار او ماهیت له ټاکلو پرته رامنځ ته شي، ایجاب نه بلل کېږي.

البتـه د یادونـې وړ ده چې بایع غیر (د بل چا) مال نـه شي خرڅولی او په هغه صورت چې داسې وشي، پیرودونکی د هغه مال خاوند نه ګڼل کېږي، خو بایع مکلف دی یا مال ویپیري او مشتري تـه یې تسـلیم کړي او یا هغه زیانونه چې رامنځ ته شـوي جبران کـړي. په هغه صورت کې چې خرڅلاو د سوداګر له خوا د بل شخص د منقوله اموالو په مورد کې ترسره شي او مشتري ته تسلیم شي، په دې شرط یې مالك ګڼل کېږي، چې پر دې حقیقت خبر نه وي. د مشـتري مالکیت په هغه صورت کې سلبېږي چې دا ثابته شي چې پلورل شوي مالونه مفقود یا مسروقه دي.

همداشـان د یادونې ده چې که د عقد په وخت کې د سوداګریزو اموالو بیع موجوده نه وي، خو د تسـلیم پر مهال د تدارك وړ وي، د اعتبار وړ ده. د هغو اموالو د بیعې په برخه کې چې د اتـلاف وړ دي، بایـد وویل شي چې که د عقد په موقعیت کې د دواړو لورو له خوا د مال د اتلاف احتمال په پام کې نیول شـوی وي، بیع یې جایزه ده او د احتمال په صورت کې د مشـتري د قېمت د استرداد حق نه لري.

سره له دې چې د سـوداګریزې بیعې په برخه کې د افغانسـتان د سـوداګرۍ په اصولنامه کې احکام شـتون لري، د سـوداګریزې بیعې ځینې ځانګړي ډولونه چې یوازې د سوداګریزې امتعې په ساحه او د کتلاك په لېږلو او یا د خرڅلاو په عرضه کې، چې د اشیاوو د قیمت د مقدار او ماهیت له ټاکلو پرته ترسره کېږي، په سوداګرۍ کې مطرح دي.

لکه (سیف) بیع چې د هغې په اړه د افغانستان د سوداګرۍ په اصولنامه کې داسې راغلي: (هغه امتعه چې د سـیف په ډول پلورل کېږي، باید د بایع له خوا د مقاوله شرایطو او د هغه د عدم په صورت کې د سیمه ییزو روانو دودنو او عرف له مخې په کښتۍ کې لېږدول کېږي، داسې محسوبېږي چې علیحده پلورل شوې وي.)

د سیف په اړه باید وویل شي چې CIF د (Insurance Fright Cost مخفف، قیمت، بیمه او نقلیه مصرف دی. یانې هغه خرڅلاو چې په کښتۍ کې د مال د تسلیم په شرط د نقلیه مصرف او بیمې اجرااتو سربېره ترسره کېږي.

همداشان باید وویل شي هغه امتعه چې د سیف په ډول پلورل کېږي، له یوه ښار یا یوه هېواد او یا یوه بندر څخه لېږل کېږي، هغه تاریخ چې یاده امتعه د لېږد د لومړنیو وسایلو په وسیله لېږل شوې، د حل د تاریخ په توګه قبلېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شپږم څپرکي لنډيز

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۰۸ مادې د قراردادونو په تنظیم کې رضا او موافقت کافي بللی او داسې صراحت یې کړی دی: «د تجارتي عقودو لپاره د طرفینو رضا او موافقت کافي دی، د قرارداد تنظیم او نورو مراسمو پرځای کول لازم نه دي».

په تجارتي قراردادونو کې تر ډېره داسې اصطلاحات کارول کیږي چې کیدای شي وروسته یې تفسیر او تعبیر د اختلاف وړ و ګرځي لکه د F.O.B خرڅلاو، د C.I.F، خرڅلاو او د C and F خرڅلاو، له همدې امله د تجارت نړیوال اتاق چې په ۱۹۱۹ کال کې تأسیس شوی دی د حقوقو د علماؤو، سوداګرو، بانکونو او په دې برخه کې له نورو دخیلو او متخصصینو څخه د دا ډول اقتصادي تجارتي اصطلاحاتو د تعریف لپاره یو کمیسیون تشکیل کړی دی او په ۱۹۵۳ کال کې یې په دې برخه کې د انکوټیرم (Incoterm) په نامه کتاب خپور کړ چې په نړیوال تجارت کې یې د عرف ځای خپل کړی او دلته څو اصطلاحګانو ته اشاره کېږي.

۱ - FOB خرڅلاو:

د دغه خرڅلاو لنډیز له (Free on Board) څخه اخیستل شوی چې معنی یې په بېړۍ باندې یا د بېړۍ له لارې ازاد تجارت دی، په دغه خرڅلاو (پلور) کې قیمت او بیه د ټولو هغو توکیو او اړونده مخارجو قیمت ته شامله ده چې د خرڅلاو له ځای څخه بیا تر بیړۍ پورې ورباندې راځي، په دې معنی چې پلورونکی مؤظف دی پلورل شوي توکي په خپل لګښت سره د خرڅلاو له ځای نه د بیړیو تر بندر پورې یوسي او په بیړۍ کې یې ځای پرځای کړي.

۲ - C&F خرڅلاو:

د دغه خرڅلاو لنډیز له (Cost and Freight) څخه اخیستل شوی دی، یعنې بیه او د حمل کرایه.

دا هغه خرڅلاو دی چې له مخې یې پلورونکی د توکیو سمندري حمل او انتقال په غاړه اخلي او د خرڅلاو قیمت تر مقصود بندر پورې د توکیو په ټولو اړونده لګښتونو او انتقال کې شامل وي.

۳ - CIF خرڅلاو

سي آی اف د (Cost insurance Freight) ترکیب لومړي توري دي، یعنې بیه، بیمه او د حمل او نقل کرایه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د داخلي تجارت قراردادونه

د حمل او نقل قرارداد

د تجارت د قانون په ۸۲۱مه ماده کې داسې ویل شوي دي« په وچه، اوبو یا فضاء کې د اجرت په مقابل کې د اموالو یا اشخاصو حمل او نقل د نقلیاتو د محاوله په نامه سره یادیږي».

سرقفلي قرارداد

له هغې گټې څخه عبارت دی، چې شخص یې اصلي مالك ته د یو مقدار پیسو په ورکړې سره مستحق کیږي، خو مالکیت د اصلي خاوند سره باقي وي.

سوداگریزه بیه

پـه دې اړه د سـوداگرۍ اصولنامې په ۶۲۹ ماده کې راغـلي: ((د مبیعې او د قیمت د انعقاد په نسـبت د دواړو لوریو رضایت بیه بلل کیږي، د جاریه قیمت اطلاع او د کتلاك لیږل یا د هغه خرڅـلاو عرضـه چې د شیزونو د قیمت، مقدار او ماهیت له ټاکلـو پرته منځ ته راځي، ایجاب نه گڼل کیږي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شپږم څپرکي پوښتنې

۱ - عقود او سوداګريز قراردادونه د هېواد د سوداګرۍ د قانون له مخې تعريف کړئ؟

۲ – د نړيوالو سوداګريزو قراردادونه په اړه رڼا واچوئ؟

۳ – د FOB او Fand C او CIF خرڅلاو په لنډه توګه توضيح کړئ؟

۴ – د لېږد را لېږد د قرارداد په هکله د افغانستان د سوداګرۍ د قانون دريځ څه دی؟

۵ – د سرقفلي قرارداد څه دی، توضيح يې کړئ؟

۶ – سوداګريزه بيع زموږ د سوداګرۍ په قانون کې څه ډول توضيح شوې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

سوداګریز اسناد

ټولیزه موخه:

د سوداګریزو اسنادو پېژندنه او له نورو اسنادو څخه د هغو تفکیك او نورو ته یې د لېږد ساده او اسانه لارې چارې.

د زده کړې موخې: محصلان به د دې څپرکې تر لوستلو وروسته پر لاندې معلوماتو پوه شي:

- سوداګریز اسناد به وپېژني.
- اسناد به له نورو اسنادو څخه تفکیك کړای شي..
- ظهر لیکنه یا Endorsemont د سوداګریزو اسنادو د لېږد غوره په توګه درك کړای شي.
- برات، چک او حجت د ځانګړو سوداګریزو اسنادو په توګه وپېژني.

سـوداګریز اسناد د سـوداګرۍ د حقوقو په برخه کې ځانګړې رول لري او په سوداګرۍ پورې د اړوند معاملاتو په وده او بشـپړتیا کې یې ډېرې اسـانتیاوې رامنځ ته کړې دي، چې حتا د پېر او پلور په معرض کې واقع دي. د سوداګریزو اسنادو اصطلاح د حقوقو په علم کې په خاصه او عامه مانا استعمال شوې ده.

عامه مانا یې د هغو اسـنادو له جملې څخه عبارت ده چې په سوداګرۍ کې معمول وي، خو په خاصه مانا سوداګریز اسناد یوازې برات، حجت او چك افاده کوي.

هغه تاریخي ماخذ چې د سوداګریزو اسنادو په اړه له پخوا زمانو څخه لاسته راغلي، ناڅیز او نامتیقن دی او یوازې ویلی شو په منځنۍ پېړۍ کې هغه مهال چې سوداګرۍ په اروپا کې د خپلې ودې پړاوونه وهل، د هېوادونو ترمنځ د لارو د امنیت نشـتوالي، د نقلیه توکو خرابۍ، د اسـعارو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیلابیلو ډولونو موجودیت او همداشان د قیمتي فلزونو د صدور ممانعت ګنې ستونزې پیدا کولې.

پر دې بنسټ د دې ډول ستونزو د هواري لپاره د دولتونو او سوداګرو ترمنځ تبادلوي مقاولات منځ ته راغلل او هغه سند چې مقاولات بــه یې ثابتول، د تبادلوي برایت په نامه ونومول شــو. نن ورځ د ســوداګرو د مالي اړتیاوو د پوره کولو او په ســوداګریزو چارو کې د اسانتیاوو درامنځته کولــو په موخه د ســوداګرۍ د حقوقو په برخه کې د بــرات، چك او حجت په نامه یادېږي. ددغه دري ډوله اســنادو مقررات د حقوقو د تبادلې په نامــه هم یادوي او د هغو قوانینو له مجموعې څخــه عبــارت دی چې پر برات، حجت او چك او حقوقــي ارتباط چې د تدویر او انتقال پر مهال څرګندېږي، نافذ وي.

د سوداګریزو اسنادو په اړه ټولیز معلومات

د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې په درېیم څپرکي کې د سوداګریزو اسنادو په هکله په برات، حجت او چك پورې اړوند مقررات بیان شوي دي. خو یاد اسناد یې د ټولیزو سوداګریزو اسنادو تر نامه لاندې نه دي ذکر کړي. د فرانسې د سوداګرۍ قانون هم دغو اسنادو ته د سوداګریزو اسنادو نوم نه دی ورکړي، بلکې د هره یوه لپاره یې بېل قواعد ټاکلي دي.

په حقوقي کتابونو کې پورتني اســناد د سوداګریزو اسنادو تر نامه لاندې تر بحث لاندې نیول کیږي. که څه هم ســفته برات او چك د هغو اســنادو له ډلې څخه دي، چې که د غیرســوداګرو اشــخاصو ترمنځ هم رد و بدل شي، د ســوداګرۍ د اصولنامې تابع دي او هغو ته سوداګریز اسناد ویل کېږي.

ټولیز سوداګریز اسناد په برات، حجت او چك پورې نه محدودېږي او د سوداګرۍ دنیا له هغو اســنادو ډکه ده، چې تر دې عنوان لاندې راځي، لکه د انبار قبضwarehause recipt، د حامل په درجه کې سند، بهالرونکې پاڼې، د پور پاڼې، ، د برات مشترکې ځانګړنې، حجت او چك په دې ډول دي چې د هغو په هکله د ســوداګریزو اسنادو د عنوان پر ځای، کولی شو د براتي اسنادو له عنوان څخه استفاده وکړو.

دا اسناد ټول د ظهر لیکنې وړ دي، په جاري پیسو سره یې ارزښت په خپله په کې ذکر شوی او د یوه نقدي تعهد ټماینده ګې کوي او په لنډه موده کې د ورکړې وړ وي. هغه څه چې دا اسناد له نورو سوداګریزو اسنادو څخه بېلوي، له هغو څخه د پیداکېدونکو تعهداتو د تجرید ځانګړتیا ده.

د بــرات، حجت او چك متعهد د دې اســنادو د لاســلیك په موجب نه شي کــولی د لرونکي پر وړاندې د سند له لېږدوونکي په خپلو مشخصو اړیکو استفاده وکړي. په بله وینا د برات متعهد نه شي کولی د هغه د درلودونکي پر وړاندې په هغو اراداتو پورې متوسل شي، چې کولی شي هغوی د لېږدوونکي په مقابل کې د هغې معاملې په لحاظ چې د هغه براتي سند په خاطر صادره شوې وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او پــه جریان کې وي، مطــرح کړي، څکه د برات تعهدات د اصلي معاملې د حاصل له تعهد څخه بېل او مستقل وي.

د بحث وړ اسناد له اصلي معاملې څخه له حاصل شوي تعهد څخه جدا او مستقل دي. د بحث وړ اسناد د ورکړې د وسیلې په توګه د پیسو غوندې رول لري هغه هم په دې توپیر چې د مدیون د تعهــد د اســقاط لامل نه ګرځــي. په واقعیت کې د برات، حجت او چك لــه لارې مدیون فوراً بري الزمه نه کوي. حال دا چې په پیســو سره ورکړه د متعهد د ذمې برائت کېږي. پر دې بنســټ کله چې د بیې غوندې معامله کې له پیســو څخه د ورکړې په توګه کار واخیســتل شي، د متعهد (اخیستونکي) تعهد چې له اصلي معاملې څخه دی د پیسو د مبلغ په تسلیم سره ساقطېږي. خو که د پیسو پر ځای له یادو سوداګریزو اسنادو کار واخیستل شي، تر هغه مهاله چې د دې اسنادو وجه د پیسو د تسلیم یا تحویل په بڼه د متعهد په حساب کې وانه چول شي، د متعهد تعهد همداسې باقي پاتېږي. د ســوداګریزو اســنادو بل خصوصیت دادی، چې که څه هم دا اســناد لکه په مدني قانون کې چې هم راغلي د عادي اسنادو په ردیف کې په هغه مفهوم سره قرار لري، لېکن نسبت عادي اسنادو ته یو لړ ښېګڼې لري، چې درلودونکي ته د مندرج دین په حصول کې ډېر ډاډ ورکوي.

د سوداګریزو اسنادو د بشپړتیا پړاوونه:

د سوداګریزو اسنادو بشپړتیا په لاندې پنځو پړاوونو کې څېړل شو:

لرغونې ورځې

دا چــې ســوداګري خپله د انســانانو زېږنده ده او ډېــره پخوا موجوده وه، پر دې بنســټ د سوداګریزو اسنادو نمونې هم په لرغونو زمانو کې لیدل کېږي. یوازېنی توپیر یې دادی، لکه څنګه چې له هغې زمانې څخه تر دې دمه بشري ټولنې کوم پرمخیون کړی، همداسې ورسره سوداګریزو اسنادو هم لوی بدلونونه کړي دي. له میلاد څخه مخکې(۱۳۶۰-۱۸۵۰) د حمورابیانو په دوران کې قوانــین او مقررات موجود وو، بابلیانو د لېــږد را لېږد، وام یا د شرکت د ګټې په برخه کې د کاري حق العمل اسناد پرېښې دي.

د فنیقیانــو په دوره کې د ســیند په هکله ډېر مقررات موجود وو، پــه لرغوني روم کې بانکي، حســابداري او ســوداګریز قرادادونــه موجود وو او د وکالت له لارې د دیــن انقال ترسره کېده او رومیانو د سوداګرۍ د ودې او پراختیا په برخه کې پر خپلو سوداګریزو اسنادو ډېر ټینګار کاوه.

اسلامي دوره

اسلام په داسې ځای کې ظهور وکړ، چې د ختیځ او لوېدیځ ترمنځ سوداګریز کاروانونه له هغه ځایه تېرېدل، چې کولی شــو په دې دوره کې د قونســلي، دریایي او بانکي مقرراتو په هکله اســناد

(c) ketabton.com: The Digital Library

ومومو، همداشان یو ډول شرکتونه او یو ډول برات هم لیدلی شو، چې وروسته یې په اروپا کې په نوې بڼه ځان راښرګند کړ.

منځنۍ پېړۍ

په دې وخت کې سوداګریزو اسنادو د پام وړ پراختیا او پرمختیا وکړه او د ننني سوداګریزو اسنادو د اهمیت لامل شو. په دې زمانه کې د سوداګریزو محاکماتو اړوند اسناد، دریایي او بانکي اسناد ترسترګو کېدل او همداشان د لومړي ځل لپاره د شرکتونو برات او ډېوالي کېدو نوې بڼې مطرح شوې.

نوې زمانه

په دې دوره کې چې سوداګرۍ د اروپایانو په ژوندانه کې مهم رول لوباوه، بهالرونکې پاڼو (سهام پاڼو او پور پاڼو) د بلجیم، مستردام، هالیند او فرانسې د تولوز ښارونو کې د بورس په نامه چلند درلود. د دې دورې بله ځانګړنه دا وه، چې په ګڼو هېوادونو کې د سوداګریزو اسنادو مقررات وضعه شول، همداشان په ۱۳۷۶ کال په فرانسه کې د کولبېر له خوا مقررات وضعه شول، چې وروسته د ۱۸۰۳ قوانینو په ډله او اصطلاحاتو کې شامل شول.

اوسنۍ زمانه

اوسمهال د سوداګرۍ په برخه کې په نړیواله کچه د پراختیا او پرمختیا شاهدان یو، چې ځانګړي مقررات غوره کېږي او د هېوادونو په قوانینو کې شاملېږي. لکه څنګه چې د لومړي ځل لپاره په المان او انګلیستان کې د ښه تامین په موخه د برات سند او د هغه د لېږد موارد مطرح شول.

په انګلیستان کې داسې قانون وضعه شو، چې د انګلوساکسون ټولو هېوادونو ومانه، اما تر ۱۹۱۰ کال وروسته د یادو هېوادونو په قوانینو کې د بدلونونو له امله له سره وکتل شو، بلاخره د دې په لټه کې شول چې یو متحدالشکله قانون وضعه کړي. د ۱۹۳۰ کال د جون پر اوومه د برات او حجت په هکله درې قراردادونه په ژینوا کې وتړل شول، وروسته د چك په هکله درې قراردادونه لاسلیك شول، بلاخره پر ۱۹۸۰ کال د برات او حجت کنوانسیون، چې د نړیوالې سوداګرۍ د حقونو د کمېسیون له خوا تنظیم شوی و، د ملګرو ملتونو په عمومي مجمع کې تصویب شو.

د سوداګریزو اسنادو اوصاف او توپیرونه

سوداګریز اسناد هغه بهالرونکې پاڼې دي، چې د لاندې تبادلوي معاملاتو او اوصافو لرونکې وي.

سوداګریز اسناد د معاملې وړ پاڼې دي، یانې د هر یوه د مالکیت انتقال په مازې ظهرلیکنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره او حتا د ځينو هېوادونو د قوانينو له مخې يوازې د لاس په لاس تسـليم سره صورت مومي او د حقوقي شكلياتو تابع نه ګرځي.

د دې ډول شرطي او موكولو اسنادو د تاديې د موعد انقضا په يوه غيرمعينه زمانه كې نه شي كېداى، همداشان حامل يوازې د موعد د انقضا په ورځو كې حق لري، چې د تاديې په موخه سند وړاندې كړي.

قضات نه شي كولى مديون ته د تاديې د مهلت په هكله دا ډول اسناد وركړي.

بـرات د پرداخت د موعد له غوښـتنې څخه مخكې، د قبولۍ په موخـه مخاطب ته وړاندې كېـدلى شي. د قبولـۍ په صورت كې مخاطب اصلي مديون ګڼل كېږي او د نكول په صورت هغه د صاردوونكې پر وړاندې حامل دى او ظهرليكونكي د دعوا د كولو حق د تاديې د موعد تر رسـېدو مخكې لرلاى شي.

كـه چېرې حامل، برات د وركـړې يا پرداخت په موخه وړاندې كړي، خو د هغه مندرجه مبلغ ترلاســه نه كړاى شي، ځينې شـكليات چې په قانون كې په الزامي ډول بيان شوي دي، رعايت كړي، له هغه پرته د سـوداګريزې محكمې پر وړاندې د خپلې دعوا د اقامې حق له لاســه وركوي، اما د هغه د دعوا د اقامې حق د غيرسوداګريزو محكمو پر وړاندې خوندي وي.

هغه اشخاص چې د برات، حجت او چك په وسيله د دين د وركړې متكفل كېږي، په متضامن ډول د وركـړې مسـوول دي، كه له هغوى څخه يو هم د بـرات مندرجه مبلغ وركړي، كولى شي د لاسليكوونكو او مخكېنيو ضمانت كوونكو پر وړاندې د دعوا اقامه وكړي.

هغــه حاملان چې قانوني شرايط يې پوره كـړي وي، نه شي كولى له هغي دعوا سره مواجه شي چې د لاسليكوونكو پر وړاندې اقامه شوې وي، مګر دا چې ياده دعوا له سند څخه منشاء اخيستې وي (مثلاً جعلي سند).

د بــرات، حجــت او چك له حقوقي ادعا څخه د زمان مرور د خاصو احكامو په وسـيله ټاكل كېږي او د زمانو له نور مرور څخه لنډه وي.

برات Draft

د افغانســتان د سـوداګرۍ په اصولنامه كې برات تعريف شوى نه دى، خو د دې سند تعريف دا ډول دي: برات سـوداګريز سـند دى، چې د صادروونكي يا مبتكر له خوا پر مخاطب باندې د ترلاسه كوونكي په ګټه صادر شوى وي. په دې تعريف كې له مبتكر څخه موخه (صادروونكى)، له مخاطب څخه (هغه شخص چې د پيسو د وركړې دستور وركول كېږي) او له ترلاسه كوونكي څخه (هغه شخص چې د برات حامل دى او پيسې ورته وركول كېږي) ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برات حقوقي ماهيت

بــرات معمــولاً د توکو یا خدمت پر وړاندې صادرېږي او صادروونکي ته تســلیمېږي. دا رابطه د برات د صدور لامل تشــکیلوي، چې د اصل رابطې پــه نامه یادېږي. د برات له صدور او د هغه د دوران له پیل وروســته، هغه اشــخاص لکه ظهرلیکونکي، ضامن او برات اخیســتونکي په بېلابېلو عناوینو پر هغه لاســلیك کوي، چې د هغو پر بنســټ نوی تعهد رامنځ ته کېږي، چې براتي تعهد ورته وايي.

په اقتصادي ژوندانه کې د برات رول

له اقتصادي پلوه برات د ورکړې او د باور د ترلاســه کولو وســیله ده. اوسمهال برات د ورکړې د وسیلې په توګه په کورنیو سوداګریزو اړیکو کې څرګند رول نه لري، ځکه په دې ډول اړیکو کې ورکړه په نقدي ډول یا د بانکي چك او یا حوالې په ډول ترسره کېږي او تر ډېره بریده د ډاډ وړ بلل کېږي. برعکس په نړیوالو اړیکو کې له برات څخه ګټه اخیستل معمول دي، ځکه هغه وسیله ده چې له یوه هېواده بل هېواد ته د پیســو د نقد لېږد او همداشــان د پیسو د تبادلې مخنیوی کوي او د خرڅوونکي یا پلورونکي لپاره تضمین دی.

د برات له صدور وروسته انتقال

برات د لومړني درلودونکي په لاس کې قرار مومي. دا شخص کولی شي هغه له ځانه سره وساتي او یا د اړتیا له مخې د ظهرلیکنې له لارې یې بل شخص ته ورکړي.

ظهر لیکنه

د برات د انتقال وســیله ده، چې د لاســلیك له لارې منتقل الیه ته تســلیمېږي. د افغانستان د ســوداګرۍ قانون په ۴۸۲ ماده کې راځي: (ظهرلیکنه یا پخپله پر برات یا له برات سره په ملحقه پاڼه ظهرلیکنه لازمي ده او د ظهرلیکونکي له خوا باید لاسلیك شي. که په ظهرلیکنه کې د حامل نوم یاد شــوی نه وي او یا ظهرلیکنه د برات په ظهر او یا په متصله پاڼه کې یې یوازې پر لاســلیك اکتفا کړې وي، دا ظهرلیکنه سمه او معتبره ده (سپینه ظهرلیکنه).

د برات ورکړه:

قبلوونکي شخص مسوولیت لري، چې د برات د موعد له رسېدو سره سم په برات کې مندرجه وجه ورکړي. د ځینو حقوقپوهانو په اند حتا په هغه صورت کې چې برات اخیستونکي شخص قبول

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی نه وي او محل (د تعهد قید) هم ټاکل شوی نه وي، پر ورکړه مکلف دی. البته په دې صورت کې صادروونکي ته د مراجعې حق لرلی شي. په دې هکله د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې ۵۰۷ ماده څرګندوي: (حامل اړ دی، په هغه ورځ چې برات ورکول کېږي او یا منتها تر دوو کاري ورځو وروسته مخاطب ته رجوع وکړي.)

پـه هغه صورت کې چــې درلودونکي د برات لومړنــۍ پاڼه ورکه کړې وي، هغــه ته ورکړه د وروســتۍ نسخې پر بنسټ ترسره کېږي، ځکه برات په متعددو نسخو کې چې یو له بل سره توپیر ونه لري، صادرېدلی شي.

سوداګریز حجت (د دین فته یا سفته)

حجت له هغه ســند څخه عبارت دی، چې د هغه په وســیله لاسلیك کوونکی د دې پر ځای د وجه د ورکړې امر د موعد د پای ته رسېدو پر مهال درېیم شخص ته ورکړي، پخپله د ورکړې متعهد کېږي یا په بله وینا ســوداګریز حجت هغه ســند دی، چې د هغه له امله لاسلیکوونکي ژمنه کوي، چې مبلغ به په ټاکلي یا عندالمطالبه موعد کې د حامل یا معین شخص په وجه کې یا د هغه حواله کوونکي شخص ته برابروي. په سوداګریز حجت کې برعکس دوه اشخاص مطرح دي:

۱- لاسلیکوونکی یا سند ورکوونکی.

۲- اخیستونکی یا سند ترلاسه کوونکی.

قانون د حجت لپاره ځانګړی شــکل نه دی ټاکلی، خو د هغه ارګان یې مشــخص کړی دی. د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې ۵۴۵ ماده د حجت شرایط په لاندې ډول بیانوي:

۱- د سند پر مخ د حجت د کلمې لیکل، په هره زمانه کې چې لیکل شوې وي

۲- د مبلغ شرط او بلاقصده ورکړه.

۳- د ورکړې موعد

۴- د ورکړې ځای

۵- د هغه شخص نوم چې د مبلغ ورکړه د هغه په وجه یا امر کېږي.

۶- د حجت د لیکنې نېټه او ځای

۷- د حجت د صادروونکي لاسلیك.

د افغانســتان د ســوداګرۍ اصولنامې ۵۴۵ ماده څرګندوي هغه سند چې یو له پورتنیو مواردو څخه ونه لري (د لاندې مواردو په استثنا) حجت نه بلل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

– هغه حجت چې د ورکړې موعد یې لیکل شوی نه وي، د غوښتنې پر مهال یانې عندالمطالبه د ورکړې وړ دی.

– کــه پــه یوه حجت کې د ورکړې ځای لیکل شــوی نه وي، د هغه د صــدور ځای د هغه د ورکړې ځای او په عین وخت کې د صادروونکي اقامت ګڼل کېږي.

– که د حجت په متن کې د صدور ځای نه وي لیکل شوی، د صدور محل همدا محل بلل کېږي چې د لاسلیکوونکي د نامه ترڅنګ لیکل شوی وي.

د برات او حجت ترمنځ ځینې مقررات مشــترك دي چې له ۴۸۰ تر ۵۳۹ مادو پورې بیان شــوي دي، چې دوه اصلي ارکان یا عناصر لري او په لاندې ډول دي:

۱- لاسلیکوونکی، یا متعهد یا مدیون،

۲- اخیستونکی، چې ممکن معین شخص وي او یا دا چې حامل وي.

حجت د عمومي قراردادونو او تعهدونو د بنســټیزو شرایطو تابع دی او دا چې له سوداګریزو اســنادو څخه ګڼل کېږي، د هغه په اړه په ســوداګریزو اســنادو پورې اړوند احکام او قواعد لکه، ظهرلیکنــه، ضمانــت، د ورکړې موعد، د نه ورکړې په صورت کې د رجوع حق، باالواســطه ورکړه، جعل او تحریف، د وخت تېرېدل او د رســمي ورځو صورت حســاب، پر برات باندې د تطبیق وړ احکام د اعتبار وړ دي.

د برات او حجت پرتلنه

برات او حجت دواړه سوداګریز سندونه دي، چې عمده توپیرونه یې لاندې دي:

الــف: په بــرات کې معمولاً درې تنه ګډون لري، یانې برات کــش، د برات درلودونکی او برات اخیســتونکی. د دې اشخاصو له شتون پرته برات منځ ته نه شي راتلی. په حجت کې دوه تنه ګډون لري یو یې تعهد کوي چې په سند کې مقرره وجه نورو (متعهد له) ته ورکړي.

ب: په حجت کې د قبولۍ موضوع شتون نه لري، ځکه حواله د بل کس پر غاړه نه ده.

ج: په برات کې د محال یا محال له اســم قید الزامي دی، حال دا چې په حجت کې دا ډول ا لزام نه شته، له دې امله حجت په حامل وجه کې د اسنادو جز ګڼل کېږي.

د: د برات معاملات د ســوداګریزو معاملاتو جز دي، هغه که د ســوداګر یا غیرســوداګر ترمنځ صــورت ومومــي، امــا حجت که څه هــم د ضمانت او اصولو لــه پلوه د برات غونــدې دی، ذاتاً سوداګریز عمل نه دی او عموماً د عادي وګړو ترمنځ صورت مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

برات او حجت او بهرني قوانین

ممکــن برات او حجت په داســې هېوادونو کې تبادلــه شي، چې قوانین یې له یو بل سره توپیر ولري، له دې امله د افغانســتان د ســوداګرۍ اصولنامه لکه د نورو هېوادونو د قوانینو غوندې د قوانینو په رابطه یا تعرض مقررات پیشــبیني کړي او په ۵۴۲ ماده کې یادونه شــوې ۀ(د برات په تعهداتو کې د اشخاصو اهلیت د متبوع دولت د قوانینو له مخې تعهدکوونکي اشخاص تثبیتېږي.)

د افغانســتان د ســوداګرۍ د اصولنامې په ۵۴۳ ماده کې له صدور څخه وروســته د تعهد په هکلــه راغــي: (د برات په معامله کې د هر ډول تعهدونو اجراکــول د هغه هېواد د قوانینو تابع دي، چې تعهد هلته رامنځ ته شوی وي.)

چک

چك د برات او حجت غوندې تاریخي ســابقه نه لري، ظاهراً د بانکونو له پیدایښــت سره منځ ته راغلی. له سوداګریزه پلوه چك له معتبرو اسنادو څخه ګڼل کېږي او د وجه د ورکړې د موندلو لپاره د نقدو پیســو پر ځای کارول کېږي. خلك له چك څخه د توکو، مالونو او اجناســو د پېرودنې په معاملاتو کې کار اخلي او د نقدو پیسو په عوض یې بیې د چك په وسیله ورکوي. د یادونې ده چې چك له سوداګرو پرته عام خلك هم کاروي.

د چك تعریف

د نــړۍ د ډېــرى هېوادونو قوانینو او د افغانســتان، فرانســې، المان، ایټالیا، ســویس او نورو هېوادونــو د ســوداګرۍ اصولنامو د چك لپــاره تعریف نه دی وړاندې کړی، یــوازې د هغه اړین شرایط یې وړاندې کړي دي، خو د ایران د ســوداګرۍ اصولنامې په ۳۱۰ ماده کې یې چك داســې تعریف کړی دی:

چــك هغه لیکنه ده، چې له امله یې صادروونکی هغه وجوه چې د محال علیه سره وي ټول یا ځینې مسترد او یا بل ته ورکوي.

د برات او چك ترمنځ توپیرونه دادي

الف: برات اصلاً د قرض وســیله ده، خو چك د وجه د اســترداد یا ورکړې وســیله ده، یانې چك عندالمطالبه حواله ده، خو برات حداکثر مهلتي حواله ده.

ب: هــر شــخص (حکمي او حقیقي) د برات مخاطب کېــدای شي، خو حتمي ده چې د چك مخاطب یو بانك وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج: بــرات تر ذخيرې مخکې مخاطب ته ايســتل کېداى شي، خو د چك صدور د افغانســتان د سوداګرۍ اصولنامې د ۵۵۱ مادې له مخې او همداشان د نړۍ د يو شمېر هېوادونو د سوداګرۍ د اصولنامو له مخې په داسې حال کې صادرېدلى شي، چې صادروونکى د مخاطب پر وړاندې دارايي ولري.

د: د بــرات پــه ځينو ډولونو کې د پولي ټکټ شرط صريحاً درج کېدلى شي، خو د افغانســتان د ســوداګرۍ اصولنامې د ۵۵۲ مادې او د نړۍ د يو شــمېر هېوادونو د سوداګرۍ د قوانينو له مخې، که چېرې چك د پولي ټکټ په شرط صادر شوى وي، دا ډول شرط معتبر نه دى.

هـ: په برات کې پرته له دې چې صاردوونکى قبولي منع کړي، حامل حق لري په هره لحظه کې چــې وغواړي مخاطب وغواړي، خو د نړيوالو مقرراتو له مخې چك قبولي نه ايجابوي، ځکه ســند رويتي دى او عندلرويت د ورکړې وړ دى.

د چک لېږد

چــك د برات او حجت غوندې د لېــږد وړ دى او د ظهر ليکنې له لارې يې لېږد ممکن دى. د افغانستان د سوداګرۍ د اصولنامې د ۵۵۹ مادې له مخې هر چك حامل ته د محرر چك په استثنا، د ظهرليکنې وړ دى، مګر دا چې صادروونکي په چك کې دا جمله (د لېږد وړ نه دى) ليکلې وي.

د اووم څپرکي پوښتنې

۱ – سوداګريز اسناد څه ته وايي، د سوداګرۍ په برخه کې يې پر اهميت رڼا واچوئ؟

۲ – حجت يا سفته څه ته وايي او له برات سره يې توپير په څه کې دى؟

۳ – برات څه ډول سوداګريز سند دى او له چك سره څه توپير لري؟

۴ – ظهرليکنه کوم مفهوم لېږدوي؟

۵ – ايا برات، حجت او چك د ظهرليکنې په وسيله د لېږد وړ دي او که نه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

دېوالي کېدل (افلاس)

ټولیزه موخه:

د دېوالي کېدو پېژندنه، له افلاس سره يې توپیر او د دېوالي کېدو ډولونه.

د زده کړې موخې: محصلین به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته لاندې ښیزونه زده کړي:

- دېوالي کېدل به زده کړي.
- د دېوالي کېدو او افلاس ترمنځ توپیرونه به زده کړي.
- د دېوالي کېدو ډولونه به وپېژني.

کلــه چــې د دېوالي کېدو یا افلاس لــه اصطلاح سره مخ کېږو، زموږ په ذهن کې د ســوداګر یا سوداګریزو شرکتونو ناوړه او ناسم حالات خطور کوي، چې په ناوړه اقتصادي او حقوقي حالت کې قرار لري. البته د ســوداګر ناوړه اقتصادي حالت په دې مانا دی، چې د ســوداګر مالونه او شتمني له لاســه وتلې ده او د ســوداګریز فعالیت پر مخ بېول ورته ستونزمن شوي دي، خو ناوړه حقوقي وضعیت په دې مانا دی، چې ســوداګر یا ســوداګریز شرکت د حقوقي شــخصیت په توګه له ثالثو اشــخاصو یا وګړو سره معاملې ترسره کړي او یو لړ تعهدات او وجایب ئې پر غاړه اخیســتي، چې د دېوالي کېدو په صورت کې نشي کولی خپل تعیدات ایفا کړي.

چې په پایله کې یو شمېر نور کسان زیانمنېږي، چې دېوالي شوی سوداګر یا سوداګریز شرکت د داینینو او ثالثو اشخاصو پر وړاندې مسوولیت لري. د دې لپاره هغه دین چې پر دېوالي شوي کس باندې دی ادا شي، موضوع عدلي او قضایي ارګانونو ته سپارل کېږي، ترڅو د وګړو د حقونو احقاق

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عدلي او قضايي ارگانونو په وسيله صورت وومي. نو په دې توگه د دې ډول مسايلو په هکله د حقوقي مقرراتو او قواعدو شتون اړين گڼل کېږي او دا ډول قواعد او مقررات د (ديوالي کېدو او افلاس د قواعدو) په نامه يادېږي.

د ديوالي کېدو ټوليز مفاهيم

په پخوا زمانو کې څوك چې د خپلو بديهيو پر ورکړه قادر نه وو، هغه به مفلس بلل کېده او په دې زمينه کې حاکم مقررات به يې د افلاس د قواعدو په نامه يادول. هر وگړی که به هغه سوداگر و او کــه عــادي وگړی، چې خپل پورونه به يې ادا کولی نه شــوای د دې حکمونو تابع گڼل کېده. کله چې اقتصادي اړيکو پراختيا موندده او سوداگريزو فعاليتونو له جغرافيايي محدودې څخه سر وايســت، قانون پوهان دې چارې ته متوجه شــول چې د ســوداگرۍ کسب د هغه خصوصيت پر بنسټ چې لري يې، د ځانگړو مقرراتو وضع کولو ته اړتيا لري. پر دې بنسټ د خصوصي حقوقو په ساحه کې نوې څانگه رامنځ ته شوه، چې د سوداگرۍ د حقوقو په نامه ونومول شوه.

وروسته له دې چې د سوداگرۍ حقوقو له مدني حقوقو څخه خپله خپلواکي ترلاسه کړه، طبيعتاً مدني حقوقو پر ځای نوي مفاهيم ځای پر ځای شول، چې يو يې هم ديوالي کېدل (Bankruptcy) دی، چــې لــه افلاس سره مترادف گڼل کېږي. د يادونې وړ خبره ده، چې د ديوالي کېدو اصطلاح يو نوی مفهوم دی، چې په سوداگريزو معاملاتو کې يې د افلاس ځای نيولی دی. زموږ په هېواد کې دا مفهوم په بشپړه توگه له يو بل نه مجزا نه دی او دواړه اصطلاحگانې بعضاً يوه مانا افاده کوي او په يوه مانا کارول کېږي، حال دا چې په يو شــمېر نورو هېوادونو کې دا دواړه اصطلاح گانې ځان ځان ته د کارولو موارد لري. دلته تر ډېره بريده هڅه شوې چې دا دوې اصطلاح گانې سره تفکيك شي. دا دواړه ځينې وختونه يو د بل مترادف کارول شوي، چې د هېواد له حقوقي دريځ او په دې برخه کې له نافذو شويو قوانينو سرچينه اخلي.

د افلاس يا ديوالي کېدو تعريف

افــلاس د فلــس له فصل څخه د ف او ل په فتحــه سره د مفلس صفت دی. مفلس هغه څوك دی، چې د هغه د افلاس حکم د واکمنې محکمې له خوا صادر شوی وي. د افلاس د حکم د صدور شرط دا دی، چې د پام وړ شــخصي ديونان (پوروړوي) د محکمو په نزد ثابت شــوي وي او اموال او مطالبــات يــې د هغه له ديون څخه لږ وي او لږترلږه يو تن له داينينو څخه له محاکمو څخه د هغه د حجر غوښتنه کړې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دیــوالي کېدو او افلاس د اوصولنامې په لومړۍ مــاده کې د دیوالي کېدو او افلاس د تعریف په هکله راغلي دي: (کله چې یو تاجر یا سوداګریز شرکت تر دې بریده بند یا یې په کار کې ځنډ راشي، چــې د پورونو او یا نورو نقــدي تعهداتو له ورکړې عاجز شي د دې ډول حالاتو په پایله کې دیوالي کېدل رامنځ ته کېږي.)

پر دې بنسټ دېوالي کېدل تاجري حالت دی چې:

لومړی: د خپلو پورونو له ورکړې متوقف شي، یانې ونه شي کولی خپل سوداګریز تعهدات چې د ورکړې موعد یې پوره شــوی وي، عملي کړي. ممکن سوداګر مال او شتمني ولري، چې د پورونو د ورکړې لپاره کافي وي، خو په داسې وضعیت کې وي، چې فعلا خپل پورونه ادا نه شي کړای. مثلاً د هغه املاك د بل په ګرو کې وي، چې د مرتهن له غوښــتنې ډېر ارزښــت ولري او امکان ونه لري چې دا مالونه د نورو پوروړو پورونه ادا کړي.

دویم: یاد توقف د واکمنې محکمې له خوا اعلان شــوی وي، کله چې واکمنې محکمې د یوه سوداګر د دیوالي کېدو حکم صادر کړی نه وي، د علاقې وړ اشخاص نه شي کولی د دیوالي سوداګر د سوداګریزو معاملاتو د ترسره کولو خنډ وګرځي، خو هغوی کولی شي له محکمې څخه د سوداګر یا ســوداګریز شرکت د دیوالي کېدو د حکم غوښتنه وکړي. د دې لپاره چې د دیوالي کېدو او افلاس تر منځ مو توپیر پېژندلی وي، نو لازمه ده چې را ویې سپړو.

د سوداګر په دیوالي کېدو کې دولتي چارواکي د پوروړو له پلاوي سره دخالت کوي او د شخص ټول اموال د پوروړو ترمنځ وېشي، خو د افلاس په هکله یوازې مدیون کولی شي د داین پر وړاندې دعوا وکړي.د ټولو داینینو په نســبت د دیوالي شــوي شــخص د دیوالي کېدو حکم موثر دی، خو د افلاس په دعوا کې یې پایلې نسبت هغه کس ته چې په دعوا کې دخالت لري، اثر لري.

دریيــم: ډېــوالي کېدو کې ټول موجل دیون په معجل بدلېږي، حال دا چې په افلاس کې موجل په معجل نه بدلېږي.

څلورم: دیوالي خپل اعتبار له لاســه ورکوي او اعــاده یې هغو شرایطو ته اړتیا لري، چې قانون ټاکلي دي، حتا بعضاً دیوالي شــوی شــخص ممکن له ځینو ټولنیزو او اقتصادي حقونو څخه هم بې برخې شي، خو د مفلس شخص په هکله تل داسې نه وي.

پنځم: په دیوالي کېدو کې دیوالي شــوی شــخص په خپله شــتمنۍ او مال کې له تصرف څخه محرومېږي، حال دا چې په افلاس کې دا محدودیت نشته.

شپږم: تر دیوالي کېدو وروسته د تصفیې مقررات اجرا کېږي، خو په افلاس کې دا ډول مقررات نه شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم: ديوالي کېدل او قواعد يې خاص سوداګر شخصيتونه دي، او په افلاس کې يې مقررات په غيرسوداګرو اشخاصو پورې اړه لري.

اتــم: ديوالي کېــدل ممکن په بېلابېلو ډولونو (عادلي، تقصير، تقلب) باندې وي، خو په افلاس کې دا ډول تفکيک او تشخيص شتون نه لري.

ديوالي کېدل او حقوقي ماهيت

ديوالي کېدل په تاجر پورې تړلي، چې د هغه د پورونو په ورکړه کې ځنډ راغلی وي. د محکمې رول، د داينينـــو وضعيت او د ديوالي کېدو مســئله پــه دې ډول ده، چې د ديوالي کېدو موضوع د خصوصي حقوقو د نورو ځانګو څخه بېله مشخصوي، په داسې ډول چې ځان ته حقوقي ماهيت ولري، چې په لاندې ډول به اشاره ورته وشي.

الف- د محکمې رول:

په دې اړه چې محکمه د ديوالي کېدو په وضعيت کې څه رول لري، بايد ووايو چې يو سوداګر يا ســوداګريز شرکت تر هغه وخته له حقوقي پلــوه د ديوالي کېدو په وضعيت کې قرار نه مومي، چــې محکمــې دخالت نه وي کړی او د ديــوالي کېدو حکم يې نه وي صادر کــړی. که څه هم د ديوالي کېدو د حکم په صادرولو او د ناظر غړي په ټاکلو سره د محکمې د تصفيې مدير ظاهراً له رســيدګۍ څخه فارغېږي، ولې د محکې عاليه نظارت د ديوالي کېدو د امر په نســبت د شکايت د مرجــع په توګه د ديوالي کېدو د دورې تر پايه باقي پاتېږي. د محکمې دخالت حتا بعضاً د ديوالي کېدو د چارې تر پای ته رســېدو وروســته هم غځېږي او د اعتبار د اعادې د تقاضا لپاره د حکم د صادرېدو تر مهاله باقي پاتېږي.

د محکمې رول د داينينو د حقونو د ســاتلو لپاره اصولاً پيشــبيني شــوی او د ديوالي شــوي په مجازات کې په تقصير او تقلب سره ډېره محسوســېږي. د ديوالي کېدو له لارې د دولت نظارت د نظارت کوونکي د اهرام په څېر دی چې په دوامداره توګه د ديوالي کېدو د دعواوو د حل او فصل کولو په برخه کې بنسټيز رول لري.

د داينينو وضعيت

داينـــين د ديـــوالي کېدو په چاره کې خاص حقوقي وضعيت لري، ځکه د محکمې تر دخالت او نظارت وروســته همدا داينين دي چې ديوالي شـــخص ته د ارفاقي قرارداد د موافقې په ترڅ کې د فعاليت اجازه ورکوي، برعکس د ارفاقي قرارداد په وړانديز سره دا مجال له هغه څخه سلب کولی هم شي او په پايله کې د هغه اموال د داينينو ترمنځ د هر داين د حقوقو په نسبت وېشل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معهذا په دې زمينه کې داينينو اختيار مطلق نه دی، په داسې ډول که ديوالي شوی سوداګر د ديوالي کېدو له اړخه په تقلب مفهوم پيدا کړي، د هغه د کار په ادامه سره د داينينو موافقت موثر نه دی او د داينينو د تمايل سره سره يې مالونه وېشل کېږي. په دې ترتيب د قانون جوړوونکي په واسطه اټکل شوی مصلحت د داينينو تر تمايل مقدم دی.

په غيرسوداګريزو دعواوو کې معمولاً هغه څوک چې د مدعي په توګه دعوا پيلوي، د ضروري شرايطو د شتون په صورت کې په يوازې سر کولی شي د دعوا له نتيجې څخه د ځان په ګټه کار واخلي، اما د ديوالي کېدو په دعوا کې که څه هم د قانون له مخې يو له داينينو څخه کولی شي د مدعي په توګه د ديوالي کېدو د حکم د صدور غوښتنه وکړي خو د حکم تر صدور وروسته متقاضي داينين له دې اړخه د نورو پر وړاندې کوم امتياز نه تر ګوتو کوي او صادر شوی حکم د ديوالي شوي سوداګر ټولو داينينو ته رسېږي.

د ديوالي په هکله

د حقوقو د نورو څانګو خلاف، ديوالي شوی سوداګر د ديوالي کېدو د حکم تر صادرېدو وروسته په مالي چارو کې له دخالت نه منع کېږي. هغه معاملې چې ديوالي شوي سوداګر د خپلو ديونو د ورکړې له نېټې مخکې يا وروسته ترسره کړي، ځينې يې د فسخې وړ او ځينې يې د بطلان وړ ګرځي. دا هغه خصوصيت دی چې د ديوالي معاملې لپاره په پام کې نيول شوی دی.

د ديوالي کېدو شرايط

د دې لپاره چې د ديوالي کېدو احکام مو د سوداګر يا سوداګريز شرکت په اړوند تطبيق کړي وي، د يو لړ شرايطو شتون اړين دی. له هغو پرته لکه څنګه مو چې وويل د ديوالي کېدو احکام نسبت افلاس ته توپير لري، نو ځکه نه شو کولی د سوداګر او يا سوداګريز شرکت د ديونو نه ورکړې ته ديوالي کېدل ووايو، ځکه د ديوالي کېدو اطلاق د اشخاصو په يوه مشخص صنف پورې مختص دی، چې نه شي کولی خپل ديون پر موقع سره ورکړي، سره له دې چې سوداګر يو مقدار پانګه او شتمني په واك کې ولري، چې دا پانګه د هغه له ديونو څخه لږه وي او دا چې بالفعل د هغه په واك کې نه وي. د موضوع د روښانيا لپاره لازمه ده دا شرايط د ديوالي کېدو د تعريف مطابق او د ديوالي کېدو او افلاس د اصولنامې سره سم چې مخکې مو يادونه وکړه، داسې را لنډ کړو.

۱ - د دې لپاره چې ديوالي کېدل تحقق ومومي، لازمه ده چې ديوالي شوی شخص سوداګر يا سوداګريز شرکت وي.

۲ - د سوداګريز اهليت د شرط پوره کيدل، چې دا اهليت د افغانستان د سوداګرۍ د اصولنامې له مخې د ۱۸ کلنۍ سن پوره کول دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ - دېوالي کېدل دسوداګریزو کړونو اومعاملو سره تړل دي.

۴ - د سـوداګر دیون په سـوداګریزو معاملاتو پورې تړلي وي، یانې د یوه سوداګر یا سوداګریز شرکت غیرسوداګریز دیون د دیوالي کېدو په احکامو پورې مستلزم نه دي.

۵ - پـر وخـت او موقع د دین یا دیون نه ورکړه د هغـه د ورکړې د ناتوانۍ له امله وي او له هغه پرته صرف نه ورکړه لکه نکول له برات څخه په دیوالي کېدو پورې مستلزم نه وي.

۶ - شتمنۍ ته نه لاسرسی لازم نه دی، د سوداګر شتمني د هغه تر دیون کمه وي، بلکې که ونه شي کولی خپل دیون ورکړي دیوالي دی، څکه ممکنه ده تاجر خپلې شـتمنۍ ته لاسرسی ونه لري یا کافي نقدیه یا د خرڅلاو توکي ونه لري او ونه شي کولی خپل دین ادا کړي او یا په بله وینا د دیوالي کېدو په چاره کې توان او اسـتطاعت ونه لري، بلکې د هغه ملاك د دیون په ورکړه کې وقفه ده، که څه هم د تاجر له شتمنۍ کم نه وي.

لکه څنګه چې ولیدل شـول کله چې پورتني شرایط د یوه شـخص په هکله شـتون ولري او یاد شـخص د دیـون په ورکړه قادر او د محکمــې مخارج نه شي، د دیوالي کېـدو احکام ورباندې تطبیقېږي. د پورتینو شرایطو د نه شتون په صورت کې هغه شخص چې د دیونو د ورکړې توان ونه لري د افلاس احکام چې په مدني قانون کې راغلي ورباندې تطبیقېږي.

د دېوالي کېدو حکم او آثار

د دیـوالي کېدو حکم: سـوداګریزې محکمې د دیوالي کېدو د اعلام تر وصول وروسـته تاجر یا سـوداګریز شرکت ته د موضوع د رسـېدنې لپاره وخت ټاکل کېـږي او محکمه د دیوالي شرکت یا سـوداګر په حضور یا غیاب کې او د متقاضي شـخص په حضور کې موضوع ته رسـېدنه کوي او د دیون د ورکړې په برخه کې د توقف تر احراز وروسـته د تاجر د دېوالي کېدو حکم صادروي. یاد حکم د لاندې ټکو درلودونکی وي:

۱- د موضوع د جریان شرح او مقدمه.

۲- د محکمې له نظره په احزار سره د توقف اړوند دلایل

۳- د توقف نېټه د ورځې، میاشتې او کال په قید سره.

۴- د تصفیې د مدیر او ناظر غړي ټاکل.

۵- د مالونو او شـتمنۍ د مهر او موم امر، د شـتمنۍ توقف او د غوښـتنې په صورت کې د تاجر توقیف.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دېوالي کېدو اثرات

دیوالي کېدل لاندې اثرات لري:

الف- د داینینو ترمنځ د دیوالي شــویو مالونو وېشــل: د دیوالي کېدو د حکم تر اعلام وروسته، دیوالي شوي مالونه د تصفیه کوونکي پلاوي له خوا اداره او وروسته د داینینو ترمنځ د دین د تناسب پر بنسټ وېشل کېږي.

ب- د داینینو د غونډې جوړېدل: د داینینو لومړنۍ غونډه باید د افغانستان د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۴۲ مادې له مخې د دیوالي کېدو د حکم تر اعلان لږ ترلږه یوه اونۍ او حداکثر ۳۰ ورځې وروسته جوړه شي.

ج- د دیوالي شــوي په نســبت د حکم اثرات: د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۱۶ مادې مطابق د ســوداګرۍ د کســب خلاف اعمالو ارتکاب، ناوړه اغېزې لکه د دیوالي شوي نیول، زنداني کول له ځانه سره درلودلی شي.

د دېوالي کېدو ډولونه: دیوالي کېدل ممکن له لاندې دریو ډولونو څخه وي:

۱- عادي دیوالي کېدل،

۲- په تقصیر سره دیوالي کېدل،

۳- په تقلب سره ډیولي کېدل.

عادي دېوالي کېدل

عــادي دېوالي کېدل هغه دي، چې ســوداګر د بهرنیو عواملو او یا غېرمترقبه پېښــو له امله له تقصیر او تقلب پرته متوقف شي، په دې مانا چې یو ســوداګر خپلې ورځنۍ معاملې په ښــه توګه ترسره کړي او لګښــتونه یې هم د ســوداګریز عاید سره ســم وي، خو د ځینو غېرمترقبه پېښو یانې بهرنیو عواملو له امله دیوالي شي او دا عوامل د افغانســتان د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۱۳۹ مادې له مخې په اثبات رسېدی شي. په دې ډول حالاتو کې د سوداګر دیوالي کېدل عادي دي او مجازات ورباندې د تطبیق وړ نه دي. سربېره پر دې د ارفاقي قرارداد د تړون تمه هم لري او دا داسې سوداګر په نسبت داینین د عمل له شدت څخه کار نه اخلي.

۱- پــه تقصیــر سره دیوالي کېدل: تقصیر هغه عمل ته وایي، چې شــخص یــې په تر سره کولو مکلف وي، خو له خپل توان سره سره هغه ترسره نه کړي. تقصیر د بې احتیاطۍ او غفلت په مانا هم دی. تقصیر یا خطا له حقوقي پلوه په عمل کې د ســوء نیت نشــتوالي ته وایي، چې له امله یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثالث اشخاص زيانمنېږي. په جزايي قوانينو کې داسې موارد شته چې له عملي مجرمانه قصد او نيت پرته سر راپورته کوي، چې د جزا استحقاق لري.

دا ډول جرايم غير عمدي وي. د ســوداگرۍ په حقوقو کې دا ډول ديوالي کېدل د عادي افلاس برعکس، د ســوداگر اراده په خپل ديوالي کېدو کې په غيرمســتقيم ډول دخيله ده او د سوداگريزو اصولو د نه مراعاتولو او د نه پاملرنې له امله رامنځ ته شوي. مثلاً هغه سوداگر چې ورځني عوايد يې لږ اما برعکس ورځني لگښــتونه يې دوه چنده وي، په دې صورت کې که چېرې ياد ســوداگر له ديوالي کېدو سره مخ شي، ديوالي کېدل يې په تقصير سره دي، سر بېره د خپلو پورونو په ورکړه، پــه بله جزا هــم محکومېږي. د ديوالي کېدو او افلاس د اصولنامــې د ۴۰ مادې له مخې دې پايلې ته رســېږو چې په ديوالي کېدو کې څنگه چې ســوداگر يا شرکت سوداگريز اصول او ظوابط رعايت کړي نه دي او د ســوداگريزو معاملاتو په برخه يې ســهل انگاري کړې وي، نو سوداگر مقصر گڼل کېږي او په هغه صورت کې چې تقصير مطرح شي، ورسره د موضوع جزايي اړخ هم مطرح کېږي.

۲- **پــه تقلــب سره ديوالي کېدل:** عملي تقلب دی، چې د فاعل مقصود د نورو حقونو يا گټو ته زيان رسول يا د قانون نقض دی. تقلب يو جرم دی چې په ناوړه نيت باندې اړه لري. د سوداگرۍ په حقوقو کې په دې صورت کې ســوداگر واقعاً مفلس شــوی نه وي. د دې لپاره چې نور سوداگر چې خپل داينينو ته صدمه ورسوي، ځان مفلس ښيي. د اسنادو د جعل له لارې په خپلو سوداگريزو دفترونو کې هڅه کوي، خپله خبره ټينگه کړي. خو کله چې موضوع د محکمې له خوا وڅېړل شي، ليدل کېږي چې ياد سوداگر واقعاً ديوالي شوی نه دی، بلکې له چل او فرېب څخه يې کار اخيستی دی او غواړي له دې لارې د خپلو پورونو ورکړه وځنډوي. وروســته له دې چې ثابته شي، چې ياد ســوداگر په دې حالت کې ديوالي شــوی نه دی، محکمه په تقلــب سره د ديوالي کېدو خپل حکم صادروي، سوداگر د خسارې پر جبران سربېره د محکمې له خوا پر نورو جرايمو هم محکومېږي.

لکه څنگه چې وويل شــول، د ســوداگريزې اصولنامې له مخې هېڅکله ديوالي شــوی نه دی، بلکې ځان ديوالي ښيي، چې موخه يې هغه زيان او ضرر دی، چې نور يې بايد وگالي. که دا موضوع څرگنده شي چې سوداگر په تقلب سره عمل کړی دی، د زيان پر جبران سربېره د مجازاتو مستوجب هم گڼل کېږي.

د ديوالي شوي سوداگر د اعتبار اعاده

د ســوداگرۍ له عمده او بنســټيزو اصولو څخه يو هم اعتبار او اعتماد دی، اما د ســوداگر دا اعتبار او اعتماد د هغه د ديوالي کېدو له امله له منځه ځي. تر ديوالي کېدو وروســته، ســوداگر يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوداګریز شرکت او ثالث اشخاص نه شي کولی د هغه پر وړاندې باور وکړي او له هغه سره معاملې ته مخه کړي. په دې کې شك نشته چې دیوالي کېدل د سوداګر اعتماد له منځه وړي، په ځانګړې توګه دا امر په دیوالي کېدو کې د سوداګر د اعتماد د له منځه وړلو لامل کېږي، په ځانګړې توګه دا امر په دیوالي کېدو کې د ډېر تقلب په تقصیر سره صدق کوي، د دې لپاره چې د دیوالي شوي اعتبار بېرته اعاده شي، د یو لړ شرایطو شتون اړین دی، چې په لاندې ډول اشاره ورته کېږي:

۱ – دېوالي شوی باید خپل ټول پورونه (دیون) له مخارجي متفرقاتو سره چې له هغه سره اړه لري، ورکړي.

۲ – دېوالي شوی سوداګر په لاندې مواردو کې د عمل د صحت تر ثبات وروسته، د پنځو کلونو پــه موده کــې د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې له مخې، د دیــوالي کېدو له نېټې څخه کولی د اعتبار اعاده وکړي.

۳ – دېوالي شوي سوداګر چې د ارفاقي قرارداد تحصیل او ټولو وجوه چې د ارفاقي قرارداد په سبب یې پر غاړه اخیستي وي، ورکړي وي.

۴ – هغه دېوالي شــوی ســوداګر چې ټولو داینینو یې ذمه وهلې وي او یا د اعتبار په اعادې او رضایت ورکړي وي، له همدې امله اعاده په پنځو کلونو کې د عمل د صحت په اثبات پورې تړلې ده، اعاده د دیوالي شــوي اعتبار او حیثیت په منوط تقلب سره د حیثیت په اعادې سره له جزایي پلوه ده.

د دیوالي کېدو د حکم د صدور لپاره واکمنه مرجع، د ســوداګر د اوســېدو د ځای محکمه ده، البته د ســیمه ییز ســوداګر د اوسېدو ځای دی، چې د ســوداګر کړنې او حقوق هلته قرار لري. د منل شویو اصولو له مخې لاندې اشخاص کولی شي د دیوالي کېدو د حکم د صدور غوښتنه وکړي:

۱ – پخپله سوداګر یا سوداګریز شرکت.

۲ – داینین

۳ – ثالث اشخاص (څارنوال، محکمه او پولیس)

۱ – د ســوداګر یا ســوداګریز شرکت د اظهار له امله د دیوالي کېدو د حکم صادرېدل: سوداګر تر بل هر چا له اقتصادي ناوړه وضعې څخه ډېر خبر لري، له دې امله قانون هیله لري، چې پخپله هغه شخصاً محکمې ته خپل توقف اعلان کړي.

۲ – د یوه یا څو تنو داینینو په غوښتنه د دیوالي کېدو د حکم صادرېدل: لکه مخکې چې وویل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شــول، ځني وخت ســوداګر دې ته حاضر نه وي، څکه خپل ديوالي کېدل پټوي. په دې صورت کې داينين کولی شي چې د خپلو مطالباتو په ورکړه کې د ځنډ له امله، له محکمې څخه د ســوداګر د ديوالي کېدو غوښتنه وکړي.

۳ – د محکمــې، مدعــي العموم يا څارنوالۍ د غوښــتنې پر بنســټ د ديــوالي کېدو د حکم صادرېدل: د افلاس او ديوالي کېدو د اصولنامې د ۴ مادې له مخې يوازې ديوالي شــوی ســوداګر او داينــين کولی شي له محکمې څخه دا ډول غوښــتنه وکړي. د دې اختيــار دليل کولی شي د موضوع اقتصادي اهميت، د داينينو د حقونو ســاتنه او بلاخره عامه نظم پلي کېدل وي. له اقتصادي پلوه ديوالي کېدل کله کله پر بانکونو او نورو واحدونو باندې هم منفي اغېزې پرېباسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اتم څپرکي لنډیز

د افلاس او دېوالي کېدو د اصولنامې لومړۍ ماده د دېوالي کېدو د تعریف په هکله وایي: کله چې د یوه سوداګر یا یوه سوداګریز شرکت کاري بندښت او ځنډ تر دې حده ورسېږي، چې د خپلو پورونـــو او نورو نقدي تعهداتـــو له ورکړې عاجز شي، د دې ډول حالت پـــه ځرګندېدو سره دیوالي کېدل رامنځ ته کېږي.

پر دې بنسټ دېوالي کېدل یو سوداګریز حالت دی، چې:

لومړی، د خپلو دیونو له ورکړې متوقف شي، یانې ونه شي کولی خپل سوداګریز تعهدات د هغو د ورکړې پر مهال پوره او عملي کړي.

دویم، یاد توقف د واکمنې محکمې له خوا اعلان شوی وي.

د دېوالي کېدو د تعریف په پام کې نیولو سره کولی شو د دیوالي کېدو شرایط داسې را لنډ کړو:

۱- د دېوالي کېدو د تحقق لپاره اړینه ده، دیوالي شـــوی شـــخص یا سوداګر او یا هم سوداګریز شرکت وي.

۲- د سوداګریز اهلیت لرلو شرط د ۱۸ کلنۍ د سن پوره کول دي.

۳- له سوداګریزو کړنو سره د دیوالي کېدو تړاو.

۴- پر خپل ټاکلي وخت د پورونو نه ورکړه.

د دېوالي کېدو ډولونه:

۱- عادي دېوالي کېدل،

۲- په تقصیر سره دېوالي کېدل،

۳- په تقلب سره دېوالي کېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اتم څپرکي پوښتنې

۱- دېوالي کېدل څه ته وايي او له افلاس سره څه توپیر لري؟

۲- د دې لپاره چې دېوالي کېدل تحقق ومومي، کوم شرایط لازم دي؟

۳- د دېوالي کېدو ډولونه کوم دي او دیوالي کېدل څه ډول ډلبندي شوی؟

۴- کوم اشخاص کولی شي، له محکمې څخه د دېوالي کېدو د حکم د صدور غوښتنه وکړي؟

۵- د دېوالي شوي سوداګر د اعتبار د اعادې شرایط کوم دي، شرحه یې کړئ؟

۶- څه وخت دېوالي شوی مدیون د مجازات مستوجب پېژندل کېږي او ولې؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم څپرکی

بانکوالي

ښوليزه موخه:

د بانکوالۍ پېژندنه او د هېوادونو په وده کې د هغې رول.

زده کړه يي موخې: محصلان به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته:

- بانکوالي يا بانکداري وپېژني.
- د هېواد د اقتصاد په وده کې به د بانکوالۍ رول توضيح کړای شي.
- د خصوصي بانکونو د تاسيس شرايط به وپېژني.

بانك د حكمي شــخصيت په توگه خپل قانوني حقوق او مكلفيتونه لري او د خپل شخصيت په پــام كــې نيولو سره په يوه يا څو هېوادونو كې په خپل ټاكلي قلمرو كې فعاليتونه ترسره كوي او د مركزي بانك تر څارنې لاندې وي.

د افغانســتان د بانكوالــۍ قانون په يوولســو څپركــو او ۱۰۱ مادو كــې د د بهرنۍ او كورنۍ پانگونې د ډېرې هڅونې او د اعتماد د راجلبولو د همغږۍ او همداشان په اقتصادي ژوندانه كې د هغه د غوره رول لوبولو په موخه د ۱۳۸۲ كال د وږي د مياشتې پر ۲۷ نېټه توشيح او نافذ شو. د قانون محتوا د سرمايوي جوړښت د فعاليتونو د ډول او د بانكوالۍ د اداري جوړښت او تشكيل په برخه كې په افغانستان كې د بانكوالۍ د نورو قوانينو په رڼا كې د عطف او پاملرنې وړ ده.

د پورتنيو موضوعگانو په پام كې نيولو سره كولی شو بانك داسې تعريف كړو:

بانك حكمي شخص دی، چې د قانون له مخې د اعتبارونو يا پانگونې د رامنځ ته كولو په موخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر راکړه ورکړه، له خلکو څخه د پولي امانتونو اخیستلو او یا د ورکړې وړ نورو وجوه اخیستلو پر چارو بوخت وي. د افغانستان د بانکوالۍ قانون د یوه بانک د تاسیس لپاره عمومي او اختصاصي شرایط په پام کې نیولي، ترڅو د هغو په رڼا کې شرکتونه خپل بانکي فعالیتونه د بانک په توګه ترسره کړای شي.

د بانک د تاسیس آرونه (شرایط)

بانک، د بانکوالۍ د قانون د ۱۷ مادې په پام کې نیولو سره د یوه یا څو تنو حکمي یا حقیقي اشخاصو په وسیله د موسس یا ونډه لرونکي په توګه تاسیسیږي. کله چې د موسسې غړي خپله لیکلې غوښتنه مرکزي بانک ته وړاندې کړي او خپل برخوال یا سهم لرونکي معرفي کړي، په حقیقت کې مرکزي بانک د بانکوالۍ چارو د قوانینو په رڼا کې هغه د شرکت په ډول د بانک د قانوني جوړښت پر بنسټ د بانکونو د ثبت په دفتر کې ثبتوي او د بانک قانوني څرنګوالی د افغانستان بانک له خوا چې په دې زمینه کې مالي او پولي سیاستونه تصویب شوي، واضیح او روښانیږي.

لومړی: وروسته له دې چې بانک د بانکونو د ثبت په دفتر کې ثبت شي، موسسې نه شي کولی د افغانستان بانک له لیکلي اجازې پرته خپل قانوني جوړښت او تشکیل ته بدلون ورکړي. د پورتنیو طرحه شویو ټکو په پام کې نیولو سره په ښه توګه څرګندیږي، چې د افغانستان بانک واک لري، چې د خصوصي بانکونو فعالیتونه وڅاري او له متني او شکلي پلوه د بانکوالۍ په سیستم کې د قواعدو نظم او همغږي وساتي.

دویم: د بانک د تاسیس لپاره د اساسنامې شتون حتمي او اړین دی. د بانک اساسنامه یو رسمي سند دی، چې له مخې یې د بانک موخې، د فعالیتونو ډول، د مدیرانو د واک او مسوولیت حدود او سرمایوئي جوړښت، په ځانګړې توګه واکمن یا استحقاقي سهام د یوه بانک د بانکي محصولاتو په پام کې نیولو سره مجاز ګڼل کیږي. د مرکزي بانک له خوا د خصوصي بانک د اساسنامې تر تصویب وروسته، خصوصي بانک نه شي کولی په هغه کې بدلونونه وارد کړي، ځکه امکان لري چې د تعدیلاتو راوړل له هغو پولي او مالي سیاستونو سره ټکر ولري، چې د افغانستان بانک له خوا تصویب شوي وي.

دریم: د بانک له تاسیس سره په تړاو د هغه پانګوالي جوړښت هم یوه حتمي او اړینه چاره ده. یانې د یوه بانک د تاسیس لپاره د بانکي مقرراتو په پام کې نیولو سره د پانګې شتون د تاسیس له ارکانو څخه یو رکن تشکیلوي. مرکزي بانک د بانک د تاسیس پر مهال لړترلږه د هغه د اولیه او د ورکړې وړ پانګې د میزان د ټاکلو واک د بانک د پانګې له مخې درلودلی شي. بانک مکلف دی چې شتمنۍ یې د هغه د دین (پور) په نسبت د تاسیس پر مهال ډېره وي. بل ټکی چې د یادونې دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا دی، چې په بانکونو کې الزامي زېرمې باید لږترلږه ۸٪ د هغوی د ورځنیو عوایدو له سرجمع څخه تشکیل کړي. خصوصي بانکونه نه شي کولی چې خپله سرمایه یا الزامي زېرمې د سهامو یا د پانګې توزیع د مرکزي بانک(د افغانستان بانک) له قبلي اجرا پرته کمې کړي.

د بانکونو د پانګې په اړه د واکمنو سهامو یا استحقاق شتون د توجه وړ دی. واکمن سهم په یوه تثبت کې له هغه مستقیم یا نامستقیم سهم څخه عبارت دی، چې درلودونکی یې له پانګې یا د توجه وړ د نفوذ د اعمال له امکان څخه د ډېرې رایو درلودونکی کېږي. د یادونې ده چې په اداره کې یو تثبت چې سهام په کې شتون ولري، قانون قیودات او محدودیتونه وضعه کړي دي، چې د افغانستان د بانکوالۍ د قانون په ۲۱ ماده کې یې یادونه شوې ده.

څلورم: بل شرط چې د بانک د تاسیس لپاره اړین او مهم دی، هغه د بانک اداري جوړښت دی، یانې بانک باید یو قانوني تشکیل ولري او د هغو اشخاصو موجودیت (اسناد) چې په بانکي رتبو کې شامل شوي، د افغانستان بانک ته وړاندې شي. هر بانک باید لاندې تشکیلات ولري:

۱ – د ونډه والو یا سهم لرونکو عمومي مجمعه (د بانک د تصمیم نیولو تر ټولو لوړه مرجع).

۲ – د څارنې پلاوی، د ادارې او بانکي فعالیتونو د څارنې د مسوول په توګه.

۳ – عامل پلاوی، د بانک د اجرایوي چارو او بودیجې د مسوول په توګه.

۴ - د ارزونې او څېړنې کمېټه، د حسابوالۍ چارو، او د عامل پلاوي د غړو د انتصاب د څرنګوالي په اړوند کنټرول او داخلي ارزونې مسوولیت لري او د ارزونې کمېټه باید د غوښتنې پرمهال د هغوی جواز مرکزي بانک ته پشنهاد او اجازه یې وغواړي.

د پورتنیو موضوعګانو په پام کې نیولو سره ویلی شو، چې د یادو شویو شرایطو په پام کې نیولو سره یو شرکت د بانکي فعالیتونو په موخه رامنځ ته او ثبتېږي. کله چې شرکت رامنځ ته او ثبت شي، د غوښتنې پړاو د بانکوالۍ د جواز د اخیستلو پر بنسټ رارسېږي.

بانکي اجازه لیکونه یا جواز

د سوداګریزو شرکتونو لپاره چې دبانکې فعالیتونو د ترسره کولو غوښتنه لري دجواز دصدور په صورت کې یې دوه موضوعګانې په پام کې نیول کیږي، جدیدالتاسیس شرکت او موجودي شرکت. دې شرکتونو ته د جواز ورکړه د افغانستان د بانکوالۍ د قانون د اتمې مادې په پام کې نیولو سره صورت مومي.

مرکزي بانک، د یوه بانک، د هغه د فرعي دفترونو او څانګو د لغوه کولو او جواز ورکولو یوازېنۍ مرجع ده. په واقعیت کې د یوه شرکت ټول بانکي فعالیتونه د داسې سند له مخې ترسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي، چې د یوې واکمنې مرجع له خوا د بانکوالۍ د جواز په توګه ورکړل شــوی وي. په حقیقت کې د بانکوالۍ جواز هغه اجازه لیك دی چې د بانکي فعالیتونو او پانګوالۍ په موخه د افغانستان بانك له خوا یوه شرکت ته ورکول کېږي.

د یادونې دیادوني وړ ده دهغو شرکتونو دابتدائي بانک مجزا چې دقانون له مخې ثبت اورامنځته شوي باید تر۲۵۰ ملیونه افغانیواویاهغه مفادی کمه نوي چې دافغانستان بانک له لاری ټاکل شوي وي. لــږ نــه وي، د بانکوالۍ جواز د افغانســتان بانك له خوا صادرېــږي. د بانکوالۍ د جواز له تر لاســه کولو وروســته د نافذو قوانینو په پام کې نیولو سره د هېواد د بانکوالۍ په ســاحه کې کولی شي فرعــي دفترونه او څانګې پرانیزي. له فرعي دفترونــو څخه موخه هغه ځای دی، چې په هغه کې بانکي قانوني راکړه ورکړه ترسره کېږي او یا هم ټولې یا ځینې د بانکوالۍ چارې مخ ته وړي.

داخــلي بانك نه شي کولی د افغانســتان بانك له موافقې پرته فرعــي داخلي دفترونه یا څانګې ولري. همداشان جوازونه او اجازه لیکونه د افغانستان بانك له خوا د یوې نامحدودې مودې لپاره د اعتبــار وړ او د انتقــال وړ نه دي او د هغو الزامیت او مرعي الاجرا توب د صدور له نېټې څخه نافذ دی.

بلــه موضوع چې د یوه خصوصي بانك او د هغه د فعالیتونو په اړه مطرح کېږي داده، چې پر داخــلي بانکونو سربېره غیرمقیم بانکونه هم کولی شي پــه یوه هېواد کې فرعي دفترونه او څانګې ولــري. پــه دواړو حالتونو کې د دې ډول څانګو رامنځ ته کــول د هېواد د نافذو قوانینو له مخې ارزول کېږي، د مدیرانو وړتیا، د داخلي ارزونې مناسبوالی، د اټکل شویو مالي فعالیتونو مناسبوالی او د مرکزي بانك هر قناعت د یادو فعالیتونو د تضمین پر بنسټ د افغانستان بانك له خوا صورت مومي.

د بانکوالۍ فعالیتونه

د نافــذو قوانینو په رڼــا کې د بانکونو د فعالیتونو ډول او څرنګولی د افغانســتان د بانکوالۍ قانون په ۳۳ ماده کې بیان شوی دی. د بانکي فعالیتونو په پام کې نیولو سره چې یو بانك یې ترسره کوي، نه شي کولی له نورو بانکي فعالینو سره د عامل، اســتازي، په عمده او پرچون ســوداګرۍ یا صنعتي، حمل و نقل، کرنې، کب نیولو، کانونو، ودانیو کې شریك شي، چې ممانعت د قانون له خوا الزامي نه وي او یاد فعالیت موقتي وي او د موخو د ترلاسه کولو لپاره یې لازم وي، بانك د مرکزي بانك د قناعت تر ترلاسه کولو وروسته کولی شي د دوام د میعاد په ټاکلو فعالیت ترسره کړي.

په بانك کې متولیت

کــه چېــرې د خصوصي بانکونو د فعالیتونــو په جریان او اداره کې د افغانســتان بانك له خوا نیمګړتیــاوې وموندــل شي، د بانکوالۍ د قانون د ۵۳ مادې له مخې د مرکزي بانك له خوا یاد بانك

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته متولي ټاکل کېږي. متولي په حقيقت کې د يوې ټاکلې مودې لپاره ټاکل کېږي، بياځلي احيا کول او د بانک چارې په لاس کې اخلي او د بانک له شتمنيو، دفترونو، اسنادو او زېرمو څخه مواظبت او کنټرول کوي.

که چېرې د بانک مالي وضعيت په داسې حالت کې وي چې د بانک د انحلال موضوع په اجباري يا اختياري ډول مطرح شي، د متولي په انتصاب سره د بانک د مديرانو واک او صلاحيت ځنډول کېږي. متولي د بانک د مجددې احيا په موخه کولی شي د خپل واک يوه برخه د شرايطو وړ کارکوونکو او مديراتو ته ورکړي. هغه شخص چې د بانک د متولي په توګه انتصاب کېږي د بانک د بياځلي احيا په اړوند د خپلو دندو د ترسره کولو په برخه کې يوازې د افغانستان بانک پر وړاندې مسوول دی. که چېرې د افغانستان بانک وګوري چې د متولي له انتصاب سره سره د مرکزي بانک لپاره د بانک اداره او فعاليتونه مطلوبې او د ډاډ وړ پايلې نه لري، په دې حالت کې د بانک انحلال مطرح کېږي.

د بانک انحلال

د بانکوالۍ د قانون د منځپانګې له مخې د بانک انحلال په دوو صوتونو کې مطرح کېږي. يو اختياري انحلال او بل اجباري انحلال.

الف- د بانک اختياري انحلال: اختياري انحلال په هغه حالت کې مطرح کېږي چې د ماليکينو د تصميم پر بنسټ د بانکي اجازه ليک او جواز د لغوې پر بنسټ د غوښتنې په وړاندې کولو سره، د بانک دفترونه، څانګې او نمايندګۍ له مرکزي بانک څخه غوښتنه وکړي. په دې حالت کې د بانک د انحلال پروسه د افغانستان بانک تر څارنې لاندې صورت مومي، بانک مکلف دی خپل مدارک، اسناد او دفترونه د مرکزي بانک په واک کې ورکړي او د تصفيې عمليه د هغه له مخې ترسره کېږي. د بانکي اجازه ليک او جواز د لغوه کولو په تړاو د ديوالي کېدو کړنې او بلاخره انحلال د بانکوالۍ د قانون له مخې صورت مومي.

ب- د بانک اجباري انحلال: اجباري انحلال د افغانستان بانک د تصميم له امله صورت مومي او دا تصميم په يوه ډېره خوربدونکي رسمي ورځپاڼه کې خپرېږي او يا د بانک د داينينو د عريضې د وړاندې کولو له امله صورت مومي. په دې موخه د افغانستان بانک له خوا د پام وړ بانک لپاره يو متولي انتصابېږي او د بانک ټوله شتمني، مدارک، مصادرې او املاک خوندي کېږي. د انحلال او تصفيې نور موارد د بانکوالۍ د قانون په ۶۳ ماده کې څرګند شوي دي. د بانکونو په هکله د انحلال د پروسې ترسره کول او ديوالي کېدو کړنې د خاصو قواعدو او شکلياتو تابع دي، چې د لاندې دلايلو پر بنسټ پيلېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ – بانك چې مالي مسوولیتونه (پورونه) د وخت د پوره کېدو پر مهال ور نه کړي.

۲ – د بانك پانګه له هغې پانګې څخه چې الزامي ګڼل کېږي، ۷۵ سلنه کمه وي.

۳ – د بانك د شتمنیو ارزښت د هغه د پورونو تر ارزښت لږ وي.

له پورتنیو دلایلو اســتنباطېږي، چې د بانکونو د دیوالي کېدو په اړوند، د دیوالي کېدو قانون او نور اړوند تقنیني اســناد د پلي کېدو وړ نه دي. کله چې د پام وړ بانك د دیوالي کېدو غوښــتنه د مرکــزي بانــك له خوا ومنل شي، بانك دیوالي اعلانېږي او د بانــك د تصفیې مدیر او متولي د دیوالي کېدو کړنې عملاً پیلوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نهم څپرکي لنډيز

بانك له حكمي شـخصيت څخه عبارت دی، چې اكثره د سـهامي شركت پـه ډول بانكي كړنې ترسره كوي. په بانكي كړنو كې لاندې كړنې شـاملېږي: د پانګونو منل، د جاري حسـابونو افتتاح، د پورونو وركول، د اسـنادو له مخې د معاملاتو ترسره كول، په سهامو پورې اړوندې كړنې او د پيسو لېږد رالېږد، پولي معاملات او د نجيبه فلزاتو پر بنسـټ معاملې، د اماناتو په حسـاب كې د پيسـو اېښودل او نور.

د بانك د تاسيس آړونه (شرايط)

بانـك، د بانكوالـۍ د قانون د ۱۷ مادې په پام كې نيولو سره د يوه يا څو تنو حكمي يا حقيقي اشخاصو په وسيله د موسس يا سهام لرونكي په توګه تاسيسېږي.

وروسته له دې چې بانك د بانكونو د ثبت په دفتر كې ثبت شي، موسسې نه شي كولی د مركزي بانك له قبلي او كتبي اجازې پرته د بانك جوړښت او تشكيل ته بدولون وركړي.

د بانك د تاسيس لپاره د يوې اساسنامې شتون اړين دی او همداشان د بانكي مقرراتو په پام كې نيولو سره د بانك د پانګې شـتون بنسـټيز ركن دی. د بانك د تاسيس لپاره بل شرط قانوني تشكيل دی، چې كاركوونكي يې د افغانستان بانك د رتبو پر بنسټ ټاكل كېږي.

كله چې د موسسـې غړي خپله ليكلي غوښـتنه مركزي بانك ته وړاندې كړي او خپل برخوال يا سـهم لرونكي معرفي كړي، په حقيقت كې مركزي بانـك د بانكوالۍ چارو د قوانينو په رڼا كې او د شركت په ډول د بانك د قانوني جوړښـت پر بنسـټ هغه د بانكونو د ثبت په دفتر كې ثبتوي او د بانك قانوني څرنګوالی د افغانستان بانك له خوا چې په دې زمينه كې مالي او پولي سياستونه تصويب شوي، واضيح او روښانېږي.

د افغانستان بانك د بانكونو د لغوه كولو او جواز وركولو لومړنۍ مرجع ګڼل كېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نهم څپرکي پوښتنې

۱- بانک څه شی دی او د بانك کړنې یا عملیات څه ډول دي؟

۲- د یوه بانك د تاسیس لپاره کوم شرایط لازم دي؟

۳- کومه مرجع د بانك د جواز د صدور یا لغوه کولو صلاحیت لري؟

۴- متولي څوك دی او په کومو حالاتو کې د مرکزي بانك له خوا ټاکل کېږي؟

۵- د بانك انحلال څه مفهوم لري او د بانك انحلال په څو ډوله دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

لسم څپرکی

د سوداګریزو شخړو حل

تولیزه موخه:

د سوداګریزو شخړو د هواري بېلابېلې لارې، د سوداګریز حاکمیت پېژندنه، په دې برخه کې له قوانینو سره بلدتیا او منځګړیتوب.

د زده کړې موخې: محصلان به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته پر لاندې موضوعګانو پوه شي:

- د سوداګریزو شخړو هوارول.
- د سوداګریزو شخړو د هواري لارې چارې.
- سوداګریز حاکمیت.
- منځګړیتوب.

سوداګریزې شخړې له دوو لارو هوارېږي، یوه قضایي حل لاره ده چې په محکمه پورې اړوندېږي او بله یې ناقضایي حل لاره ده، چې د جوړجاړي او یا دې قضیې له اړخونو څخه د اشخاصو په غوره کولو سره هوارېږي.

قضایي حل لارې

په هر هېواد کې د سوداګریزو شخړو د هواري او څېړلو په موخه سوداګریزې محکمې جوړې شوي، چې یوازې د یوه قضایي ارګان په توګه سوداګریزې شخړې هواروي. البته سوداګریزې محکمې د هر هېواد د قضایي نظام پر بنسټ جوړېږي. د بېلګې په توګه په مصر کې سوداګریزې

(c) ketabton.com: The Digital Library

محکمې له قضات څخه تشکیلېږي. حال دا چې په تونس، فرانسه او ځینو نورو هېوادونو کې، پر قضات سربېره، سوداګر هم په سوداګریزو محکمو کې شاملېږي. د فرانسې په اوسني قانون کې په سوداګریزو محکمو کې یوازې سوداګر شاملېږي. د افغانستان قانون د سوداګریزو محکمو تشکیل له ۳۰۴ تر ۳۰۹ مادو پورې بیانوي چې د لومړي څپرکي اړوند دي او سوداګریزو محاکمو د اصولو د قانون په شپږم باب کې سوداګریزه دعوا د ابتدایه سوداګریزو محکمو اړونده وي. دغه محکمې له رییس او دوو غړو څخه چې د قضات له جملې څخه دي، تشـــکیلېږي. د قضایي شروطو په هکله چې په غړیتوب یا ریاســـت باندې ګومارل کېږي، د افغانستان قانون د اداري او وظیفه یي اړتیاوو له مخې ځینې شرایط وړاندې کړي دي. د بېلګې په توګه هغه قاضي چې په کابل کې د سوداګریزې ابتدایه محکمې د رییس په توګه وړاندیز کېږي، باید د رتبې له پلوه لومړۍ رتبه وي. هغه کســـان چې له کابله بهر پر یاد بست ګومارل کېږي، که دوېمه رتبه هم وي، کولی شي پر یاد پوست باندې وټاکل شي. همداشـــان په کابل کې د دې محکمو غړي باید دوېمه رتبه وي او تر کابل بهر درېیمه رتبـــه هم کېدای شي. البته د کابل او ولایتونو ترمنـــځ دغه توپیر چې قانون ټاکلی دی، د توجیه وړ دی، ځکه عموماً په پلازمېنه کې د سوداګریزو فعالیتونو حجم او اندازه ډېر وي، دا پخپله ایجابوي، چې په پلازمېنه کې قضات باید ډېره تجربه ولري.

د حکم په وسیله د شخړو حل

د دې پروســـې پر بنســـټ د قضیې دواړه لوري د شخړو د پېښېدو په صورت کې د دې پر ځای چـــې قضـــا او محاکمو ته مراجعه وکړي، د اړخونو په توافق یو یا څو تنه د حکم په توګه ټاکي او د شـــخړو د هواري ټول واك ورکوي، چې دا پروسه د تحکیم په نامه هم یادېږي. احیاناً عقد کوونکي د ستونزو د حل دا کړنلاره د عقد په متن کې ځای پر ځای کوي، په دې مانا چې په عقد کې لیکي، چې (د ســـتونزو د پېښـــېدو په صور کې د هغو حل د حکم د ټاکلو او د هغه د پرېکړې له لارې مومو) په دې ډول حالت کې، هره ستونزه چې رامنځ ته کېږي، د تحکیم په وسیله هوارېږي. هغه شرط چې په عقد کې ځای پر ځای کېږي، د (تحکیم د شرط) په نامه یادېږي.

احیانـــاً که عقـــد کوونکي دا ډول شرط په قرارداد کې ذکر نه کړي، خو د شـــخړې تر پېښـــېدو وروسته، په خپل منځ کې خاص تفاهم لاسلیك کړي او دې ته متعهد شي، چې شخړه به یې د حکم ټاکلو او پرېکړې له لارې هوارېږي، دغه تفاهم چې د شخړې تر پېښېدو وروسته ترسره شوی وي، د (تحکیم د وثیقې) په نامه یادېږي.

د تحکیم شرط عموماً د عقد په متن کې درج وي او کله هم د بېل عقد په ترڅ کې د شـــخړو تر پېښـــېدو مخکې په هغه تعهد ترسره کېږي. بناً هغه عنصر چې د تحکیم د شرط او د تحکیم د وثیقـــې ترمنـــځ تمیز رامنځ ته کوي، په اصلي عقد کې لیکل او یا په هغه کې نه لیکل دي. د تحکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شرط دادی، چې د شخړو تر پېښېدو مخکې پر هغه تعهد شوی وي، خو د تحکیم وثیقه هغه ده، چې دواړه لوري د شخړې تر پېښېدو وروسته مخ ور اړوي.

د یادونــې وړ ده چــې د تحکیم شرط که هر څومره د عقد په متن کې ذکر شــوی وي، د یوه مســتقل عنصر پــه توګه پېژندل کېږي او له هغه سره تعامل صــورت مومي. نو له دې امله حتا د عقد د بطلان په صورت کې، دا شرط د خپل اســتقلالیت له نظره، صحیح شمېرل کېږي او له مخې یې عمل ترسره کېږي. خو دا چې د بطلان سبب دې شرط ته هم راجع شي، د بېلګې په توګه عقد د اهلیت د ناقض شــخص له خوا لاســلیك شــوی وي، په دې حالت کې عقد د دواړو د تحکیم په شرط سره باطل ګڼل کېږي، لازمه د تحکیم او د شخړو د نورو ډولونو ترمنځ تفکیك وشي. د بېلګې په توګه کله چې یو شــخص د قضیې له یوه لوري څخه، د یوه داســې عنصر د ټاکلو په موخه چې قانــوني تــصرف یې هغه ته احتیاج لري، وټاکل شي، هغه په تحکیم کې نه شــو ویلی، مثلاً د پېر او پلــور پــه عقد کې که دواړه لوري د جنس ده چې د بیې لپاره درېیم شــخص وټاکي، دا ډول تفاهم تحکیم نه ګڼل کېږي.

د حکمونو شرطونه

حکم کېدای شي یو یا تر یوه ډېر اشــخاص وي، په دې شرط چې شــمېر یې جفت نه وي، له دې پرته به تحکیم باطل وي. د هغوی د ټاکلو په هکله باید ووایو: ممکن د اصلي عقد په وســیله صورت ومومي او یا د مســتقل عقد په واســطه، په دې شرط چې د هغه خلاف خاص قانون شتون ونــه لــري. . هر وګړی کېدای شي د حکم په توګه وګومارل شي، که هغه ډاکتر وي، که انجنیر وي او که بل څه، خو په دې شرط چې بشــپړ مدني اهلیت ولري. د اهلیت ناقصان لکه، محجور او هغه څــوك چې د جنایت له امله له مدني حقوونو بــې برخې وي، مفلس تر هغه وخته چې خپل اعتبار ترلاسه کوي، پر دې پوست باندې ټاکل کېدای نه شي.

د بهرنیــو اتباعو په اړه بېلابېل لیدلوري شــتون لري، مثلاً د ایټالیا پــه قانون کې حکم باید له ســیاسي حقونو لــه هغې جملې د انتخاب د حق لرونکی وي، هغــه شرط چې حکم توب د بهرنیو اتباعو لپاره هم کېدای شي حکم وي. بل شرط چې د حکمانو لپاره وړاندې شــوی، دا دی چې دغه پوســت ته نوماند شــخص باید قانوناً د دې دندې له احراز څخه منعه شوی نه وي، ځکه احیاناً د ځینو هېوادونو قانون، ځینې اشــخاص د دې دندې له ترسره کولو څخه منعه کړي دي. لکه څنګه چې د مصر قضایي قانون د هرې رتبې لرونکي قضات له حکمیت څخه منعه کړي دي.

کــه څــه هم لــه مزاحمت پرته وي، مګر دا چــې د قضایي پلاوي له عالي شــورا څخه په دې برخه کې اجازه ترلاسه کړي. بل شرط دادی حکم په هغه شخړه کې چې پرېکړه یې پر غاړه اخلي مصلحت ونه لري. د حکم د اختیاري او اجباري ټاکل وجود لري. د حکم ټاکل هغه وخت اختیاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، چې هغه ته مراجعه د خلکو په اراده وي او په سمه مانا حکم هم همدغه دی. کله کله قانون اجباري حکم تنظیموي، د دعوا لورو ته لازمه ده، د شخړې د حل لپاره له حکم څخه مرسته وغواړي. که څه هم موږ پر دې باور یو، چې د اجباري تحکیم نظریه، حکم د هغه له اصلي مانا څخه خارجوي.

د حکم له خوا د حکم صادرېدل

د حکمو له خوا حکم تر پټې مداولې وروسته صادرېږي، دا جواز نه لري چې په هغه کې له دوی سره څوک ګډون وکړي او قرار یې د رایو په اکثریت صادرېږي. که اکثریت شتون ونه لري، ډله(ګروه) لږترلږه له دوو ګروپونو څخه په یوه پورې تړل کېږي. حکمان مکلف دي چې په ټاکلي وخت کې حکم صادر کړي، چې دا موده غالباً په قرارداد کې ذکر کېږي. که چېرې د قرارداد حد ذکر نه وي، ټاکلې موده د تحکیم تر منلو وروسته دوې میاشتې ده. که د حکمانو حُکم تر ټاکلي میعاد وروسته صادر شي، باطل دی. خو د دعوا لوري کولی شي د مودې پر تمدید باندې په څرګند ډول اتفاق وکړي. د حکم صدور باید د شخړې د موضوع د څرګندو دلایلو پر بنسټ وي.

حکم د افغانستان په قانون کې

په حکم پورې اړوندې موضوعګانې د سوداګریزو محاکماتود اصولنامې په ۲۰۸ او ۲۳۰ مادو کې د شرط پر بنسټ ذکر شوي دي، چې په عقد کې راغلي او د شخړې تر پېښېدو وروسته پر هغه توافق صورت مومي. البته د تفاهم په صورت کې حکم یا حکمان د دواړو لورویو له خوا غوره کېږي. د یادونې ده چې د حکمیت او منځګړیتوب په هکله پر ۱۳۸۶ کال دوه بېل بېل قوانین د ولسمشر د تقنیني فرمان په وسیله نافذ او مرعی الاجرا شول، چې د ۱۳۸۵ کال په ۹۱۳ ګڼه رسمي جریده کې خپاره شوي او د تصویب په موخه ملي شورا ته وړاندې شوي دي.

د حکمیت د حُکم د نه اعتبار حالتونه

۱ – کله چې د حکم حُکم د هېواد د قانون خلاف وي،

۲ - کله چې د حکم حُکم د دعوا له موضوع څخه انحراف کړی وي او له موضوع سره اړه ونه لري،

۳ – په هغه صورت کې چې د حکم حُکم تر ټاکلې مودې وروسته اصدار شوی وي.

۴ – کله چې د حکم حُکم په سوداګریزه محکمه کې له موجودو رسمي اسنادو سره په مخالفت کې صادر شوی وي.

منځګړیتوب

منځګړیتوب د سوداګریزو شخړو د غیرقضایي هواري یوه بله لار ګڼل کېږي. د منځګړیتوب

(c) ketabton.com: The Digital Library

موخــه لکــه د حکمیت غوندې ده. تر څو د دعوا لوریو ته د چټکې، عادلانه او بې طرفه حل لارې زمینه برابره کړي. د یادونې ده چې د سوداګریزو شخړو په غیرقضایي حل لارو کې، د قضیې لوري د دعوا پر چټك هواریدو سربیره ډمه لري، چې هوارول یا حل و فصل کول په بې طرفه او عادلانه ډول تــرسره شي او همداشــان د هغوی دعوا د امکان تر بریــده د هغوی د روابطو په حدودو کې پاتــې شي او ثالث اشــخاص له هغې څخه خبر نه شي، ترڅــو د هغوی اعتبار او اعتماد د هغوی د معامله کوونکو او مشتریانو پر وړاندې زیانمن نه شي.

د منځګړي تعریف(۱)

منځګړی له یوه یا څو حقیقي اشــخاصو څخه عبارت دی، چې د ســوداګریزې شخړې د دواړو لوریو په موافقه، د شخړې د هواري په موخه ټاکل کېږي. له یاد تعریف څخه دې پایلې ته رسېږو، چې یو حکمي شخص د منځګړي په توګه نه شي غوره کېدلی.

د منځګړیتوب تعریف(۲)

منځګړیتــوب هغه عملیه ده، چې د هغې پر بنســټ منځګړی د دواړو لوریو په غوښــتنه او توافق، د سوداګریزې او اقتصادي شخړې د چټك، بې طرفه او عادلانه حل لپاره اقدام کوي.

د حکمیت او منځګړیتوب ترمنځ توپیر

د حکــم د حُکــم خلاف، په حکمیت کې چې تر قانوني پړاوونو وروســته پــه ځانګړې توګه د واکمنــې محکمې له قراره د شــخړې پر لوریو الزامیت لري، د شــخړې وړاندیز شــوې حل لاره د منځګــړي له خوا پر دواړو لوریو باندې له دوه اړخیز موافقت پرته د تحمیل وړ نه وي. د یادونې ده، چې دا توپیر کولی شــو په کارول شــویو اصطلاحاتو کې ومومو. په حکمیت کې د حکم د حُکم خبره مهمه ده، حال دا چې په منځګړیتوب کې د وړاندیز شــویو حل لارو په اړه خبرې کېږي. له بله اړخه ویلی شــو چې منځګړیتوب ډېر مســوولیت لري، ځکه پر منځګړي باندې د بې طرفه او عادلانه حل لارې او هڅو اعتماد کېږي، چې وروسته حل لار د دواړو لوریو د تایید وړ ګرځي.

البتــه په حکمت کې هم حکم باید بې طرفي رعایت کړي، خو امکان لري د هغه حُکم چې پر قانوني او حقوقي دلایلو ولاړ وي، د شخړې د یوه لوري لپاره غیرعادلانه وبرېښي.

د منځګړي ټاکل

منځګــړی اصــولاً د دعوا د دواړو لوریو له خوا ټاکل کېږي، لــه دې پرته او په ځانګړې توګه د طرفینــو د نــه توافق په صورت کې د ټاکلو په هکله یا په ټــاکلي موعد کې د ټاکلو د مکلفیت نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراعاتول، کېدای شي محکمې ته د مراجعې له لارې د منځګړي د ټاکلو موضوع هواره شي. خو په عمــل کــې ډېر لږ واقع کېږي، چې طرفین د موافقې په صــورت کې منځګړي ته د رجوع په اړه، د منځګړي دټاکلو په هکله خپل مکلفیت رعایت نه کړي.

د منځګړيتوب پیل، له دواړو لوريو سره کتنه او د طرحې وړاندې کول

د منځګړيتــوب عملیه هغه مهال پیلېږي، چې د شــخړې لــوري د منځګړي د حضور او ګډون پــه اړه توافــق وکړي. منځګړی کولی شي له طرفینو سره یو ځای او یا په بېله توګه کتنه وکړي او یا اړیکې ورسره ونیسي. منځګړی کولی شي، د منځګړيتوب د عملیې په هر پړاو کې د شخړې د هواري پــه اړه یــادو لوريو ته طرحې وړاندې کړي. دا امکان د دې زمینــه برابروي، چې منځګړی د خپلو طرحو په هکله د شــخړې د طرفینو ملاحظات ترلاســه او په دې پوه شي، چې ایا مطروحه طرحه کولی شي د طرفینو د تفاهم وړ وګرځي یا دا چې بهتره ده، چې د نورو طرحو د لټولو اقدام وکړي.

پــه ټولــو حالاتو کې منځګړی مکلف دی، چې د منځګړيتــوب د عملیې په ترسره کولو کې له طرفینــو سره منصفانــه چلند وکړي، یانې دا چې د هغوی حقونه د مســاواتو پــه رعایتولو سره د طرفیتو هر یوه طرف ته د خبرو کولو او په غونډو کې د لازمو کتنو حق ورکړي.

د ګټې اخیستنې وړ مدارك

هغه مدارك چې د شخړې د طرفینو له خوا د یوې محکمې، یا حکم یا حکمیت بورډ پر وړاندې د منلو وړ وي، د منځګړيتوب په عملیه کې هم د وړاندې کولو وړ وي او منځګړی کولی شي د حل د لارو د وړاندیز په موخه له هغو څخه ګټه واخلي.

د منځګړيتوب پای

منځګړيتوب په لاندې حالاتو کې د عقد له نېټې یا اعلام وروسته پای ته رسېږي:

الف: د طرفینو له خوا د شخړې د هواري هوکړه لیك د عقد یا لاسلیك په صورت کې.

ب: په هغه صورت کې چې منځګړی اعلان کړي، چې د منځګړيتوب په عملیه کې تر دې ډېره مساعي د توجیه وړ نه ده.

ج: په هغه صورت کې چې طرفین د منځګړيتوب عملیه منځګړي ته اعلان کړي.

د: پــه هغــه صورت کــې چې یو له طرفینو څخــه په طرف یا نورو طرفونــو او منځګړي ته د منځګړيتوب د عملیې پای اعلان کړي (د منځګړيتوب د قانون ۱۶ ماده، د ۱۳۸۵ کال په ۹۱۳ ګڼه رسمي جریده کې خپره شوې).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لسم څپرکي لنډیز

سوداګریزې شخړې کېدای شي له دوو لارو حل شي، لومړی قضایي حل لارې چې د سوداګریزې محکمې له لارې حل کېږي او بل غیرقضایي حل لارې لکه (حکمیت او منځګړیتوب) له لارې.

د حکم د ټاکلو په وسیله د شخړو هوارول داسې دي، چې د قضیې دواړه لوري د شخړو د پېښېدو پر مهال د دې پر ځای چې قضا او محکمو ته مراجعه وکړي، د دواړو لوریو په توافق یو یا څو تنه د حکم په توګه ټاکي، د شخړې د هوارولو واك او صلاحیت ورکوي او دا پروسه د تحکیم په نامه یادېږي. عقد کوونکي د هواري دا کړنلاره د یوه عقد په متن کې لیکي.

حکمیت د افغانستان په قانون کې یا د شرط پر بنسټ دی چې په عقد کې ذکر کېږي او یا د اختلافاتو تر پېښېدو وروسته د هغه په هکله توافق کېږي.

منځګړیتوب هغه عملیه ده، چې د هغې پر بنسټ منځګړی د دواړو لوریو په غوښتنه او توافق، د سوداګریزې او اقتصادي شخړې د چټك، بې طرفه او عادلانه حل لپاره اقدام کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لسم څپرکي پوښتنې

۱ – سوداګریزې شخړې په څنګه او بې طرفانه توګه د کومو لارو په وسیله هوارېدای شي؟

۲ – د سوداګریزو شخړو د مناسبو حل لارو په اړه رڼا واچوئ؟

۳ – سوداګریز حکمیت څه ته وایي؟

۴ – منځګړیتوب څه شی دی؟

۵ – د منځګړیتوب او حکمیت ترمنځ توپیر څه دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچينې او اخځليکونه

۱ – سکني، ډاکتر ربيعا، حقوق تجارت، تهران، سنت، دریيم چاپ، ۱۳۸۲.

۲ – ستوده، دوکتور حسن، حقوق تجارت، تهران، ځلورم چاپ، ۱۳۸۰.

۳ – ستانکزی پوهندوی نصرالله، ناصح، پوهنمل ولي محمد، حقوق تجارت، کابل پوهنتون، ۱۳۸۷.

۴ – قايم مقام فرهانی، محمد حسين، حقوق تجارت ورشکستگی و تصفيه، تهران پوهنتون، ۱۳۸۶.

۵ – عدليې وزارت، اصولنامه افلاس و ورشکست، کابل، ۱۳۲۹.

۶ – عدليې وزارت، اصولنامه تجارت افغانستان، ۱۳۸۴.

۷ – عدليې وزارت، قانون بانکداری، رسمي جريده، پرلپسې گڼه، ۸۱۹، ۱۳۸۲ کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښوونيز نصاب د پراختيا د رياست پيغام

د پوهنې وزارت د تخنيکي او مسلکي زده کړو معينيت د ښوونيز نصاب د انکشاف رياست د ټولنې د عيني او ښکاره ضرورت په درک کولو سره چې د محصلينو او شاګردانو د درسي کتابونو په برخه کې يې تخنيکي او مسلکي رشتې درلودې او لري يې، په لومړي سر کې يې تصميم ونيو، چې په ښوونيزو پلانونو او درسي مفرداتو باندې بيا کتنه وکړي او ورپسې بيا د شاګردانو او محصلينو د درسي کتابونو د تاليف لپاره مبادرت او کوښښ وکړي. د خدای(ج) په فضل او مرحمت سره او د ادارې او حسابدارۍ څانګې د ښوونکو په ميړانې او همت سره د ادارې او حسابدارۍ درسي کتابونه تاليف شول تر څو په وړيا ډول د شاګردانو او محصلينو په واک او اختيار کې ورکړل شي.

د علم او معرفت له ټولو لوستونکو، علاقمندانو، د ادارې او حسابدارۍ د مکاتبو له ښوونکو، ګرانو شاګردانو او د تخنيکي او مسلکي زده کړو د چارو له متخصصينو او همدا شان له ټولو څېړونکو او شنونکو څخه صميمانه هيله کيږي، چې د دې کتابونو په مطالعې سره چې په لومړي ځل د ښوونکو او د ادارې او حسابدارۍ څانګې د مسلکي غړو له لوري تاليف او تدوين شوي دي. د مسلکي، تخنيکي او علمي مطالبو او مفاهيمو د څرنګوالي په هکله خصوصاً د هغوی املايي او انشايي اشتباهاتو په اړه مونږ ته لارښوونه وکړي، ترڅو په راتلونکي کې وکړای شو، په همدې او نورو برخو کې ګرانو شاګردانو ته له دې څخه ښه، غوره، ګټور او ارزښتناکه موضوعات وړاندې کړو.

همدا شان له ګرانو شاګردانو او محصلينو څخه هيله کوو ترڅو د دې کتابونو د مطالعې او استفادې پر مهال د هيواد اقتصادي ستونزې، فقر او وروسته پاتې والی په نظر کې ونيسي او د کتابونو په ساتنه کې کوښښ او زيار وباسي، ترڅو د ډېرو شاګردانو او محصلينو د ګټې وړ وګرځي.

پته: د پوهنې وزارت- د مسلکي او تخنيکي زده کړو معينيت
د تعليمي نصاب د پراختيا رياست
د درسي کتابونو د چمتو کولو عمومي مديريت

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library